

i obrazovanje je najvažniji
tvu od vremena "šugarice"

što misle o međupredmetnom obliku u kojem je od ove školske
goj i obrazovanje, vjerujem da bi se svi (ili ipak možda ne bi
ni aktivisti") složili s jednim mojim kolegom koji je na našoj
rekao ovako: "Građanski odgoj je najveća glupost koju sam čuo u
nam ni približno toliko radnog staža, ali ipak sasvim dovoljno da i
ko je to također najveća glupost koju sam doživjela u školskom
alja istaknuti kako školski sustav itekako obiluje glupostima.

Građanski odgoj neće biti poseban predmet

Trenutačno ne postoje ni pravne ni kurikularne pretpostavke
građanski odgoj uvede kao zaseban predmet. Kurikularna reforma
provedena, strategija obrazovanja nije izmijenjena. Da se u takvim uvjetima građanski odgoj
obrazovanju nije izmijenjen. Da se u takvim uvjetima građanski odgoj
obrazovanje uvede kao zaseban predmet, sve političke i stručne pretpostavke

Rekonstrukcija građanskog odgoja u Hrvatskoj: koncept, institucije i prakse

Uredila: Monika Pažur

NARLOVNICA VJESTI SPORT BIZNIS LIFE KULTURA SPEKTAKUL VIRAL
VJESTI - Hrvatska Hrvatska Svjet Oris kronika Zagreb Obiteljstvo Turo ostle

ŠKOLAMA Jednom tjedno daci će učiti što j korupcija, demokracija, identitet...

AUTOR: Arhiva Obiteljstvo 08.04.2014. u 16:18

DJECA ŠKOLARCI Učenici ne prepoznaju programe zbir

Učenici ne prepoznaju pr
građanskog odgoja u svoji

ŠTO NAUČIŠ kao dijete

A GRAĐANSKI ODGOJ: „Nije uloga
samo da pruži znanje za osobni
već da nas nauči životu u zajedni

Nakon istraživanja koje je pokazalo zabrinjavajuće rezultate o stavovima
njihovih prava u političkom odlučivanju, ispitivanje srednjoškolske - n
kompetencijama ukazalo je na slične društvene tendencije.

Od devedesetih godina prošlog stoljeća demokratski deficiti se pr
ekivati suprotno, opada prihvaćanje liberalno-demokratskih vrij
nastog i višestranačkog sustava, a istodobno se relativizir
sustava, istaknula je dr
na predstavljanju kampanje GOOD Inicij
organizacije pokrenule za promoviran
u obrazovanju u škole.

Nevladine udruge ljute zbog odgađanja građanskog odgoja: Vlada ne želi građane koji misle svojom glavom

Pila: Nina
Mubica, 28.8.2014. 17:00

ORAH-OVO OČITOVANJE

'Građanski odgoj bi trebao biti uveden kao poseban obavezan predmet'

U ORaH-u smatraju problematičnim to što je poziv na raspravu upućen
javnosti prije objavljivanja rezultata rasprave po prethodnom prijedlogu

ski odgoj bi trebao biti
kao poseban obvezan
net'

SVETOST I NEPOVREDIVOST BRAKA I OBITELJI

Evo kako je zamišljeno uvođenje građanskog odgoja u škole

Ministar Vedran Škarić predlaže uvođenje Odbora za građanski odgoj u školama. Odbor će biti sastavljen od predstavnika roditelja, nastavnika i stručnjaka iz područja građanskog odgoja. Odbor će biti zadužen za koordinaciju i provedbu građanskog odgoja u školama.

Ministar Vedran Škarić predlaže uvođenje Odbora za građanski odgoj u školama. Odbor će biti sastavljen od predstavnika roditelja, nastavnika i stručnjaka iz područja građanskog odgoja. Odbor će biti zadužen za koordinaciju i provedbu građanskog odgoja u školama.

[illegible]

...i građanski odgoj uvodi tek od iduće godine
Ove godine samo kao međupredmet

[illegible]

ina Horvat iz GOOD inicijative za Libelu otvora rekla je kako su tijekom razgovora i učenja
dovima prilikom provođenja različitih edukacija i seminara došli do saznanja kako je na
ina vjeronauka prilikom obrađivanja tema koje spadaju pod građanski odgoj i obrazovanje
esto koriste PowerPoint prezentacije iz istog izvora – portala vjerodjelci.com.

**U školi će se učiti o osjet
druge, poštenju, dobrim
namjerama**

Civilne udruge mjesec će dana u više od 30 gradova u cijeloj državi održavati radionice s učenicima, nastavnicima i roditeljima.

Građanski odgoj uvodi se u osnovne i srednje škole

Zagreb, 27.06.2014. 19:42 D.S. [komercijala](#)

Ministar znanosti, obrazovanja i sporta Vedran Mornar održao je u članovima Stručnog povjerenstva.

TO NAUČIŠ
o dijeti,

ODGOVOR: „Nije uloga škole
obrazovanje za osobni probitak,
već za zajednicu“

...da pruži znanje...
...a nas nauči životu u zajednici...

[illegible]

Impresum

REKONSTRUKCIJA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U HRVATSKOJ: KONCEPT, INSTITUCIJE I PRAKSE

Nakladnik: Mreža mladih Hrvatske

Uredila: Monika Pažur

Autori:

Nikola Buković
Monika Pažur
Vedrana Spajić-Vrkaš
Mirela Travar

Suradnici u istraživanju:

Ines Elezović
Tomislav Kevo
Izvor Rukavina
Martina Horvat
Duje Prkut
Matej Sever
Patricija Lipnjak
Miro Pačalat

Tehnička potpora projektu:

Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja

Recenzenti:

Izv. prof.dr.sc. Berto Šalaj, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
Izv. prof. dr.sc. Elvi Piršl, Odjel za studij na talijanskom jeziku Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli

Urednica:

Monika Pažur

Lektura:

Mirela Travar

Korektura:

Monika Pažur

Grafičko oblikovanje i tisak:

ACT Printlab

ISBN: 978-953-7805-27-2

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000938632.

Sadržaj

Uvod: normativni okvir za uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatske škole - Mirela Travar	7
Međunarodni i europski normativni okvir	8
Hrvatski normativni okvir	10
Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	10
Nacionalni okvirni kurikulum (NOK)	13
Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije	15
 ISTRAŽIVANJE PROVEDBE GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U ŠKOLSKOJ GODINI 2014.-15.	18
Cilj i zadaci istraživanja - Monika Pažur	19
 1. Pravni okvir i djelovanje nadležnih javnih institucija u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja: desk analiza - Monika Pažur	23
1.1. Metodologija	24
1.2. Rezultati	26
1.2.1. Građanski odgoj i obrazovanje u nacionalnim dokumentima	26
1.2.2. Djelovanje javnih institucija nadležnih za uvođenje i kvalitetnu provedbu građanskog odgoja i obrazovanja	28
1.2.2.1. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta	30
a / Ustroj, djelatnost i proračun	30
b / Zakoni, drugi propisi i akti objavljeni na mrežnoj stranici	33
c. /Transparentnost i uključivanje zainteresirane javnosti	36
d / Pristupačnost i ažuriranje mrežne stranice www.mzos.hr	42
e / Obavješćavanje stručnjaka i građana putem mrežne stranice	43
f / Promicanje građanskog odgoja i obrazovanja	44
1.2.2.2. Agencija za odgoj i obrazovanje	46
a. / Djelatnost	46
b / Ljudski resursi	47
c / Transparentnost i suradnja sa zainteresiranom javnošću	48
d / Obavješćavanje stručnjaka i građana putem mrežne stranice	48
e / Promicanje građanskog odgoja i obrazovanja	49
 2. Perspektiva ključnih dionika o provedbi građanskog odgoja i obrazovanja: kvalitativna analiza - Nikola Buković	58
2.1. Metodologija	59
2.2. Rezultati	62
2.2.1. „Slabe“ institucije	62
2.2.2. Nepoticajna okolina	67
2.2.3. Stanje i perspektive građanskog odgoja i obrazovanja	69
2.2.4. Što i kako dalje?	73

3. Stavovi učenika i nastavnika o školskoj kulturi kao kontekstu provedbe i rezultatima provedbe građanskog odgoja i obrazovanja: kvantitativna analiza - Vedrana Spajić-Vrkaš	77
3.1. Metodologija	78
3.2. Rezultati: učenici	80
3.2.1. Obilježja uzorka	80
3.2.2. Percepcija školske kulture	82
3.2.2.1. Percepcija školske kulture učenika koji su pohađali izbornu nastavu građanskog odgoja i obrazovanja	82
3.2.2.2. Razlike u percepciji školske kulture između učenika koji su pohađali izbornu nastavu građanskog odgoja i obrazovanja i učenika koji su o temama iz građanskog odgoja i obrazovanja učili kroz međupredmetnu provedbu u tri odabrane županije	91
3.2.3. Učinci provedbe građanskog odgoja i obrazovanja na rad i odnose u školi	94
3.2.3.1. Percepcija učinaka provedbe građanskog odgoja i obrazovanja na rad i odnose u školi učenika koji su pohađali izbornu nastavu građanskog odgoja i obrazovanja	94
3.2.3.2. Razlike u percepciji učinaka provedbe građanskog odgoja i obrazovanja na rad i odnose u školi između učenika koji su pohađali izbornu nastavu građanskog odgoja i obrazovanja i učenika koji su o temama iz građanskog odgoja i obrazovanja učili kroz međupredmetnu provedbu u tri odabrane županij	97
3.3. Rezultati: nastavnici	99
3.3.1. Obilježja uzorka	99
3.3.2. Načini i motivi uključivanja u provedbu građanskog odgoja i obrazovanja	101
3.3.3. Ostvarenost ishoda prema komponentama strukturalne dimenzije građanskog odgoja i obrazovanja	103
3.3.4. Učinci provedbe građanskog odgoja i obrazovanja na rad i odnose u školi	105
3.3.5. Percepcija školske kulture	111
3.3.6. Potpora provedbi građanskog odgoja i obrazovanja	115
3.3.7. Unaprjeđenje nastavničkih kompetencija za provedbu građanskog odgoja i obrazovanja	120
Diskusija i zaključci	123
Literatura	133
Preporuke	134
Prilozi	137
O autorima	139

Empirijsko istraživanje o provedbi građanskog odgoja i obrazovanja realizirano je u sklopu projekta „Praćenje provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu“. Projekt je provodila Mreža mladih Hrvatske u suradnji s Istraživačko-obrazovnim centrom za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uz financijsku potporu Fondacije za otvoreno društvo (OSF), te uz tehničku potporu Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Cilj projekta bio je ispitati mišljenja i stavove ključnih dionika odgoja i obrazovanja o kontekstu i rezultatima provedbe građanskog odgoja i obrazovanja, kako bi se utvrdilo koji kontekstualni čimbenici olakšavaju, a koji otežavaju uvođenje građanskog odgoja u škole i njegovu kvalitetnu provedbu.

U ovom se izvještaju prikazuju rezultati desk analize¹ relevantne dokumentacije, kvalitativne analize mišljenja i stavova predstavnika javnog i civilnog sektora te kvantitativne analize mišljenja i stavova učenika i nastavnika iz 40 škola u kojima se tijekom školske godine 2014.-15. građanski odgoj i obrazovanje provodio kao zaseban izborni predmet ili međupredmetno. Na temelju rezultata istraživanja izrađene su preporuke za unaprjeđenje politike i prakse građanskog odgoja i obrazovanja upućene najvažnijim dionicima odgoja i obrazovanja.

U izvještaju ćemo se koristiti sljedećim kraticama: GOO za građanski odgoj i obrazovanje, MZOS za Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, te AZOO za Agenciju za odgoj i obrazovanje.

---

¹ Autori su odlučili da će izraz „desk research“ prevoditi kao „desk analiza“.

Uvod: normativni okvir za uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatske škole

Mirela Travar

GOO je *de iure* već dugo sastavni dio hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava pa ga je prijeko potrebno i analizirati u tom kontekstu, što nije laka zadaća jer je riječ o jednom od najsloženijih društvenih sustava, ne samo po strukturi i organizaciji, nego i po važnosti povjerene mu zadaće – pripreme mladih naraštaja za kvalitetan i produktivan život u demokratskom društvu.

Suvremeni odgojno-obrazovni sustavi u mnogočemu se razlikuju od nekadašnjih, no i dalje ne uspijevaju pratiti ubrzane društvene promjene i odgovoriti na izazove pred kojima se mladi danas nalaze. Povezano s time, poznati međunarodni stručnjak za odgoj i obrazovanje, Ken Robinson, upozorava:

Moramo ponovno osmisliti temeljna načela na kojima obrazujemo svoju djecu. Moramo se potruditi da taj dar koristimo mudro i da spriječimo neke scenarije o kojima smo ovdje govorili. Jedini način da to postignemo je da prepoznamo sve bogatstvo naših stvaralačkih sposobnosti i da u svojoj djeci vidimo nadu koja ona i jesu. Naš je zadatak

obrazovati njihovo cijelo biće, tako da bude spremno za tu budućnost. Usput – mi možda nećemo vidjeti tu budućnost, ali oni hoće. A naš je posao da im pomognemo da nešto od toga naprave.²

U ovom ćemo dijelu izvještaja nastojati vidjeti gdje se nalazi ili, bolje rečeno, gdje se izgubila karika koja je nezaobilazna u odgoju i obrazovanju Robinsonova „cijelog bića“ – građanski odgoj i obrazovanje. To ćemo učiniti tako što ćemo najprije ukratko opisati relevantne međunarodne pravne standarde koje je Hrvatska preuzela, nakon čega ćemo analizirati tri dokumenta koji čine normativni referentni okvir za uređenje i razvoj odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj: Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Nacionalni okvirni kurikulum i Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije.

² Ken Robinson je međunarodni obrazovni savjetnik i profesor emeritus na Sveučilištu u Warwicku. Njegov TED govor možete pogledati ovdje: https://www.ted.com/talks/ken_robinson_says_schools_kill_creativity. Citat je izvađen iz transkripta njegova govora koji se može vidjeti ovdje: https://www.ted.com/talks/ken_robinson_says_schools_kill_creativity/transcript?language=hr (Pristupljeno 2.12.2015.)

Međunarodni i europski normativni okvir

Kao zemlja potpisnica međunarodnih, pravno obvezujućih dokumenata, Hrvatska se ne uređuje samo u skladu s domaćim zakonima i propisima, već i u skladu s međunarodnim pravnim standardima koje je ratificirala i koje, sukladno tome, mora poštovati, provoditi kroz sve svoje institucije, nadzirati njihovu provedbu i sankcionirati eventualna kršenja. Kad govorimo o obrazovanju, međunarodni se pravni okvir sistemski gradi od Drugog svjetskog rata naovamo, a temelj su mu konvencije, povelje i deklaracije koje su rezultat dogovora između država članica o tome što je zajednički potrebno učiniti kako bi pojedinci, skupine, narodi i svijet u cjelini živjeli u miru i osigurali svoj napredak. Ishodište tih dokumenata čini sustav ljudskih prava i sloboda, što ne uključuje samo određenje ljudskih prava nego i mehanizme njihove zaštite. Odgoj i obrazovanje je esencijalni dio tog sustava. O punom uživanju tog prava danas ovisi hoćemo li razumjeti i uživati sva druga prava i slobode, od prava na osobno dostojanstvo do prava na odgovarajući životni standard. Da bismo znali kako svatko od nas ima pravo na pošteno suđenje, kako smo svi jednaki pred zakonom, kako nas nitko ne smije ponižavati ili mučiti, kako imamo pravo na slobodu misli, govora i udruživanja, pravo na rad i odgovarajuću plaću za obavljeni posao itd., prijeko je potrebno znanja o tim pravima steći u sustavu javnog odgoja i obrazovanja, s obzirom da je to jednako tako naše pravo kao i sva druga međunarodno zajamčena ljudska prava.

U nastavku teksta ukratko prikazujemo najvažnije međunarodne i europske standarde koji važe za djelatnost odgoja i obrazovanja:

- **Opća deklaracija o ljudskim pravima**³, usvojena i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 1948., propisuje kako svatko ima pravo na odgoj i obrazovanje, koje mora biti obvezno i besplatno za svu djecu i mlade najmanje do kraja osnovnog školovanja. Deklaracija također određuje kako odgoj i obrazovanje mora biti usmjereno cjelovitom razvoju ljudskog bića i promicati poštovanje ljudskih prava.
- **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima**⁴, usvojen na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 1966. godine, propisuje da su države stranke Pakta „suglasne u tome da se odgoj i obrazovanje mora usmjeriti u pravcu punog razvoja ljudske osobe i svijesti o ljudskom dostojanstvu, i da mora jačati poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. One su također suglasne u tome da obrazovanje mora omogućiti svim ljudima djelotvorno sudjelovanje u slobodnom društvu, promicati razumijevanje, snošljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim, etničkim ili vjerskim grupama te podupirati djelatnosti Ujedinjenih naroda na održanju mira.“
- **Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda**⁵, usvojena 1950. godine od strane članica Vijeća Europe, uvodi zabranu uskraćivanja prava na obrazovanje.

Ta tri dokumenta temelj su rada dviju nadnacionalnih organizacija kojih je Hrvatska članica – Ujedinjenih naroda i Vijeće Europe. Za punu integraciju GOO-a u nacionalne sustave odgoja i obrazovanja, još je jedan dokument iznimno važan. Riječ je o Povelji Vijeća Europe o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava⁶, iz 2010. godine kojom se, između ostaloga, želi doprinijeti punijem ostvarenju ciljeva UN-ova Svjetskog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava. U Preporuci Vijeća ministara državama članicama Vijeća Europe, koja prethodi tekstu Povelje, navodi se kako se i Povelja i Preporuka oslanjaju na zaključke Svjetske konferencije o ljudskim pravima iz

³ <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (pristupano tijekom razdoblja 10.11.2015. – 7.1.2016.)

⁴ http://www.uljppnm.vlada.hr/images/pdf/medjunarodni/medjunarodni_pakt_o_gospodarskim_socijalnim_i_kulturnim%20pravima.pdf (pristupano tijekom razdoblja 10.11.2015. – 7.1.2016.)

⁵ <http://www.zakon.hr/z/364/%28Europska%29-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda> (pristupljeno 10.11.2015.)

⁶ Usvojena u sklopu Preporuke CM/Rec (2010.) 7 Odbora ministara; <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680487821>

1993., na kojoj su države članice bile pozvane da uključe teme ljudskih prava, demokracije i vladavine na sve razine svojih odgojno-obrazovnih sustava. U Povelji se od država članica traži da provedu mjere koje proizlaze iz njenih odredbi i osiguraju njenu široku diseminaciju institucijama odgovornima za odgoj, obrazovanje i mlade. Povelja, dakle, predstavlja zajednički europski politički okvir za izradu i provedbu nacionalnih mjera kojima se učinkovito promiče učenje za građanstvo.

Između ostaloga, u Povelji se od država članica Vijeća Europe traži da svakoj osobi na svom teritoriju osigura mogućnost učenja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, odnosno da odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava (građanski odgoj i obrazovanje) uvede u sve formalne kurikulume na predškolskoj, osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini te u opće i strukovno obrazovanje i usavršavanje. Države članice trebaju informacije o građanskom odgoju i obrazovanju prenositi drugim dionicima, osobito medijima i javnosti, kako bi se povećao njihov doprinos tom području. One trebaju izraditi i kriterije za ocjenu učinkovitosti programa odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, a povratne informacije učenicima učiniti sastavnim dijelom vrednovanja kvalitete provedenih programa. Konačno, države članice trebaju vrednovati svoje strategije i politike vezane za provedbu Povelje i informirati sve dionike odgoja i obrazovanja, kao i javnost, o ciljevima i načinima provedbe Povelje te o rezultatima vrednovanja kvalitete provedbe. Iz navedenih Preporuka i Povelje, vidljivo je kako je GOO jedan od političkih prioriteta Vijeća Europe (Kerr 2004; Eurydice 2005; 2012; Spajić-Vrkaš 2007). Iako države članice nisu pravno obavezne provoditi europske dokumente na razini preporuke, snažno ih se na to potiče, budući da međunarodna i europska stabilnost ovisi o suradnji zemalja članica na usuglašavanju i punom poštovanju zajedničkih političkih prioriteta te, posljedično, njihovom dosljednom provođenju u praksi. Ugled države članice u Vijeću Europe počiva i na tome koliko ulaže istinskog napora u promicanju dogovorenih zajedničkih standarda, što je slučaj i s ovom Preporukom.

Standardi Preporuke bili su integrirani u prvi hrvatski Kurikulum GOO-a, čija je provedba, Odlukom o eksperimentalnoj provedbi i praćenju provedbe Kurikuluma GOO-a u dvanaest osnovnih i srednjih škola u školskoj godini 2012./2013. i 2013./2014. ministra znanosti, obrazovanja, znanstveno praćena i vrednovana kombinacijom kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih postupaka. Do eksperimentalne provedbe kurikuluma došlo je na inicijativu organizacija civilnog društva kroz projekt financiran iz europskih fondova „Novo doba ljudskih prava i demokracije“. Kurikulum je bio rezultat rada velikog broja javnih i civilno-društvenih aktera, uključujući Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta iz Zagreba te Agenciju za odgoj i obrazovanje, a u njegovoj je provedbi sudjelovao i Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Izuzev tog teksta, do trenutka pisanja ovog izvještaja, nije nam poznato da su standardi Preporuke i Povelje izrijeckom i konzistentno ugrađeni i u jedan drugi dokument u ovom području, koji se pojavio nakon Kurikuluma. To se odnosi i na Program interdisciplinarnih i međupredmetnih sadržaja GOO-a za osnovne i srednje škole, koji je izradila Agencija za odgoj i obrazovanje i koji je školske godine 2014.-15., bez jasnog razloga, uveden umjesto Kurikuluma. No, prijevod Preporuke su na svojim mrežnim stranicama objavili i Agencija za odgoj i obrazovanje i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.

Zaključno, određivanje prioriteta u odgoju i obrazovanju te provođenje reformi odgojno-obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj mora uzeti u obzir međunarodna i europska načela i standarde razvoja tog područja. Budući da je Hrvatska punopravna članica međunarodnih i europskih organizacija, dužna je poštovati i provoditi sve ono što je dogovoreno na tim razinama, čak i kad nije riječ o pravno obvezujućem dokumentu, odnosno kad za nju ne postoji pravna obveza provedbe. U skladu s tim treba promatrati i uvođenje GOO-a u hrvatske škole. Kako bismo odgovorili na pitanje poštuje li Hrvatska međunarodne i europske standarde, odnosno stvara li pravne i političke pretpostavke za uvođenje i razvoj GOO-a, u nastavku teksta ćemo analizirati odgovarajuće dijelove najvažnijih hrvatskih pravnih i strategijsko-razvojnih dokumenata.

Hrvatski normativni okvir

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (ZOO)

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi je od 2008., kad je donesen, 11 puta bio izmijenjen i dopunjen. Zadnja izmjena, kojom je tekst Zakona usklađen s direktivama Europske unije⁷, na snazi je od 30.12.2014.

ZOO uređuje djelatnost osnovnog i srednjeg odgoja i obrazovanja u javnim ustanovama, u koje spadaju osnovne i srednje škole, učenički domovi i druge javne ustanove, uključujući ustanove za obrazovanje odraslih.

Zakonom se na sljedeći način uređuje i propisuje djelatnost osnovnog i srednjeg odgoja i obrazovanja u javnim ustanovama:

1. javne ustanove u tom smislu su osnovne škole, srednje škole, učenički domovi i druge javne ustanove
2. djelatnost osnovnog obrazovanja u osnovnoj školi obuhvaća opće obrazovanje te druge oblike obrazovanja djece i mladih
3. djelatnost srednjeg obrazovanja u srednjim školama i učeničkim domovima obuhvaća opće obrazovanje i različite vrste i oblike obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja
4. djelatnost obrazovanja odraslih osoba.

Zakon u 20 glava i 167 članaka uređuje sve najvažnije komponente hrvatskoga odgojno-obrazovnog sustava: od odgojno-obrazovne djelatnosti preko pedagoških standarda, izvanškolskih aktivnosti, učeničkih zadruga, hrvatske nastave u inozemstvu i kućnog reda, do tjedne norme neposrednog rada učitelja i stručne spreme administrativnog osoblja. On određuje i tijela odgovorna za provedbu odredbi na državnoj i institucionalnoj razini, uključujući Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Nacionalno vijeće za razvoj ljudskih potencijala, Nacionalno vijeće za odgoj i obrazovanje, nastavničko vijeće, vijeće roditelja i razredno vijeće.

Zakon uređuje i pitanje afirmacije mladih kao „cjelovitih bića“ u dvije odredbe kojima se određuju glavne zadaće odgoja i obrazovanja te rad vijeća učenika.

Glede glavnih zadaća, Zakon propisuje da učenike treba „odgajati i obrazovati u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva“. S obzirom da su rezultati istraživanja u području građanstva i demokracije među hrvatskim učenicima⁸ ozbiljno doveli u pitanje ostvarenje mnogih od tih ciljeva (Slika 1), nužno se postavlja pitanje obveze praćenja provedbe te zakonske odredbe. Zakonom se

⁷ Direktiva 2008/115/EZ Europskoga parlamenta i Vijeća od 16. prosinca 2008.; Direktiva 77/486/EEZ Vijeća od 25. srpnja 1977.; Direktiva 2006/123/EZ Europskoga parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2006.

⁸ V. u: Bagić, D. i Šalaj, B. (ur.) Odgaja li škola dobre građane? GONG, 2011. http://www.gong.hr/media/uploads/odgaja_li_skola_dobre_grajdane.pdf; <http://www.srednja.hr/Novosti/Hrvatska/Porazna-politicka-pismenost-mladih-vise-govori-o-drustvu-nego-njima>; <http://www.jutarnji.hr/porazavajući-rezultati-istrazivanja-tri-cetvrtine-tinejdzera-drzi-da-ndh-nije-bila-fasisticka-a-pola-da-su-homoseksualci-bolesni/1428960/>; <http://hr.n1info.com/a75944/Vijesti/Katastrofalna-politicka-ne-pismenost-maturanata.html>; <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/sabor-okrugi-stol-gradjanska-kompetencija-i-politicka-pismenost-u-hrvatskoj---411216.html>. V. još: Batarelo et al. 2010.; Spajić-Vrkaš, 2014; Spajić-Vrkaš 2015.

propisuje vanjsko vrednovanje i samovrednovanje škola, no u praksi se do danas sustavno provode samo nacionalni ispiti nakon završetka srednje škole, tzv. državna matura, za što je zadužen Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Nijedno tijelo ili postupak nije propisan za praćenje i vrednovanje provedbe zakonskih odredbi u cjelini i pojedinačno, ali ni za vrednovanje valjanosti samih zakonskih odredbi, kako bi se ustanovilo ispunjavaju li one svoju svrhu i cilj. Tako, primjerice, Zakon ne propisuje obavezu praćenja i vrednovanja ishoda učenja. Štoviše, ne uređuje ni pitanje okoliša za učenje u kojemu se poštuju prava učenika i u kojem ih se štiti od nasilja i/ili zlostavljanja.

Mogućnosti da učenici u školi uče kako aktivno sudjelovati u procesu donošenja odluka, što bi ih trebalo pripremiti za aktivno sudjelovanje u političkim procesima u odrasloj dobi, otvara se člankom 71., koji se odnosi na rad vijeća učenika. Članak propisuje da se u školi osniva vijeće učenika koje čine predstavnici učenika svakog razrednog odjela te da predstavnik vijeća učenika sudjeluje u radu tijela škole kada se odlučuje o pravima i obvezama učenika, bez prava odlučivanja. Međutim, iskustvo rada s učenicima potvrđuje da sadržaj te odredbe ni izbliza nije dovoljan da se učenicima kvalitetno predstavi što znači sudjelovati u procesima donošenja odluka i zašto je to važno djeci i mladima.

Tekst Zakona iznimno je složen, detaljan i zahtjevan za čitanje pa se s pravom postavlja pitanje zašto se išlo na tako detaljno propisivanje odgojno-obrazovnog sustava, osobito ako se usporedi sa zakonima drugih zemalja, poput Finske i Norveške, a da su istovremeno neke bitne komponente ostale neodređene. Između ostaloga, ostalo je nejasno kako se u hrvatski odgojno-obrazovni sustav može kvalitetno uvesti novi predmet koji ima za cilj osposobiti mladog čovjeka za funkcioniranje, odnosno za aktivno sudjelovanje i djelovanje u društveno-političkoj dimenziji života. Ostvaruje li se taj cilj kvalitetnije kroz međupredmetnu proved-

bu ili uvođenjem posebnog predmeta? Zakon određuje da se odgoj i obrazovanje u školi temelji na partnerstvu svih odgojno-obrazovnih čimbenika na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini, što je osobito važno za kvalitetnu provedbu GOO-a. No u praksi, suradnja najčešće nedostaje ili je ograničena na manji broj aktera. Sukladno tome, moguće je zaključiti kako je uvođenje GOO-a kao zasebnog predmeta u hrvatski odgojno-obrazovni sustav istovremeno i političko i pravno i administrativno pitanje *par excellence*.

S obzirom da je Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi pravno-normativni okvir kojim se svakom učeniku jamči uživanje prava na obrazovanje, pitanje je jesu li njegove odredbe dovoljno jamstvo učeniku, ali i roditeljima, da će učenici to pravo u punoj mjeri i uživati, osobito kad se ima na umu njihova priprema za aktivno i odgovorno građanstvo (Batarelo et al. 2010; Bagić i Šalaj 2011; Šalaj 2015; Spajić-vrkaš et al. 2014; 2015).

HRVATSKA

PORAZNA POLITIČKA PISMENOST MLADIH VIŠE GOVORI O DRUŠTVU NEGO NJIMA

Objavljeno 01.10.2015 21:26 piše Dražen Matiček

NDH im nije fašistička tvorevina, homoseksualnim osobama bi branili javne nastupe, jedini pravi Hrvati im katolici, a poštivanje autoriteta pretpostavljaju društvenom napretku. Ovo su stavovi mladih ljudi u Hrvatskoj koje nam je otkrilo istraživanje 'Politička pismenost učenika završnih razreda srednjih škola u Hrvatskoj'.

[Porazna politička pismenost mladih više govori o društvu nego njima](#)

Foto: GONG

Među hrvatskim maturantima je 64,9 posto koji smatraju da 'homoseksualne osobe imaju privatno pravo raditi što god hoće, ali ne bi u javnosti trebale isticati svoju seksualnu orijentaciju'. Isto tako, 49,5 posto njih bi zabranilo homoseksualnim osobama javne nastupe jer 'tako loše utječu na mlade', a 40 posto bi zaustavilo svaki pokušaj sudskog progona eventualnih hrvatskih ratnih zločinaca iz Domovinskog rata.

Istraživanje 'Politička pismenost učenika završnih razreda srednjih škola u Hrvatskoj'

Ove poražavajuće brojke otkrilo nam je istraživanje 'Politička pismenost učenika završnih razreda srednjih škola u Hrvatskoj' koje su proveli GONG, Institut za društvena istraživanja i GOOD inicijativa (za uvođenje građanskog odgoja u škole, op.a.) na reprezentativnom uzorku od 1146 maturanata.

[Porazna politička pismenost mladih više govori o društvu nego njima](#)

screenshot/goo.hr

Da nam baš i ne 'sija Sunce' govori i podatak da tek 57,9 posto maturanata zna da je Hrvatska parlamentarna demokracija, a njih tek 19 posto zna da Ustav mogu promijeniti ili građani na referendumu ili Sabor. Nešto bolja situacija je prijateljstvima s osobama duge vjere ili nacionalnosti jer s tim problema nema 84,9 posto ispitanika. Međutim, skoro 40 posto ih misli da je 'hrvatska tradicija bogatija od većine tradicija drugih naroda', a preko 20 da su pravi Hrvati jedino katolici. Također, 11,9 posto maturanata ne bi dopustilo ženama da zauzimaju pozicije moći jer im je 'primarna uloga briga o obitelji'.

Zanimljiva je i činjenica da ih se više od 80 posto slaže s tvrdnjom da bi se svatko od nas trebao zauzeti za rješavanje društvenih problema, a ne čekati da to učini netko drugi. Ali, s druge strane, gotovo svaka peta mlada osoba misli da sindikati 'ugrožavanju sigurnost nas i naše države kad pozivaju na generalni štrajk', a čak 65,8 kao uvjet za društveni napredak pretpostavlja poštivanje autoriteta u obitelji, školi i državi.

Slika 1: Snimka zaslona: srednja.hr (<http://www.srednja.hr/Novosti/Hrvatska/Porazna-politicka-pismenost-mladih-vise-govori-o-drustvu-nego-njima>)

Nacionalni okvirni kurikulum (NOK)

U srpnju 2010. godine, tadašnje Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, objavilo je Nacionalni okvirni kurikulum.⁹ Prema riječima tadašnjeg ministra, Radovana Fuchsa, bio je to „prvi dokument u povijesti hrvatskog školstva koji je donesen nakon čak 205 javnih rasprava, 1200 javnih očitovanja, a prošao je i raspravu na saborskom Odboru za obrazovanje iako to zakonski nije bilo nužno. Kritika je bilo, mi smo ih uvažili. Sada smo uvjereni da su bile dobro namjerne, jer svojim prijedlozima i kritičari su pokazali da im je stalo, što je dobro za cijelu Hrvatsku.“ Međutim, dokument je odlukom drugog ministra tek nekoliko godina kasnije postao službeni dokument, koji do danas nije proveden u praksi.

NOK-om se određuje narav promjena u svim bitnim sastavnicama odgojno-obrazovnog sustava, od predškolske razine pa do završetka srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja. Njegov temeljni obilježje jest da on predstavlja prelazak na kompetencijski sustav i ishode učenja za razliku od dotadašnjeg koji je bio usmjeren na sadržaj. U njemu su definirane temeljne odgojno-obrazovne vrijednosti, ciljevi odgoja i obrazovanja, načela i ciljevi odgojno-obrazovnih područja, način vrednovanja postignuća učenika i ostvarivanja nacionalnog kurikuluma. Također, ukratko su opisane i međupredmetne teme i njihovi ciljevi.

⁹ <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=10119>

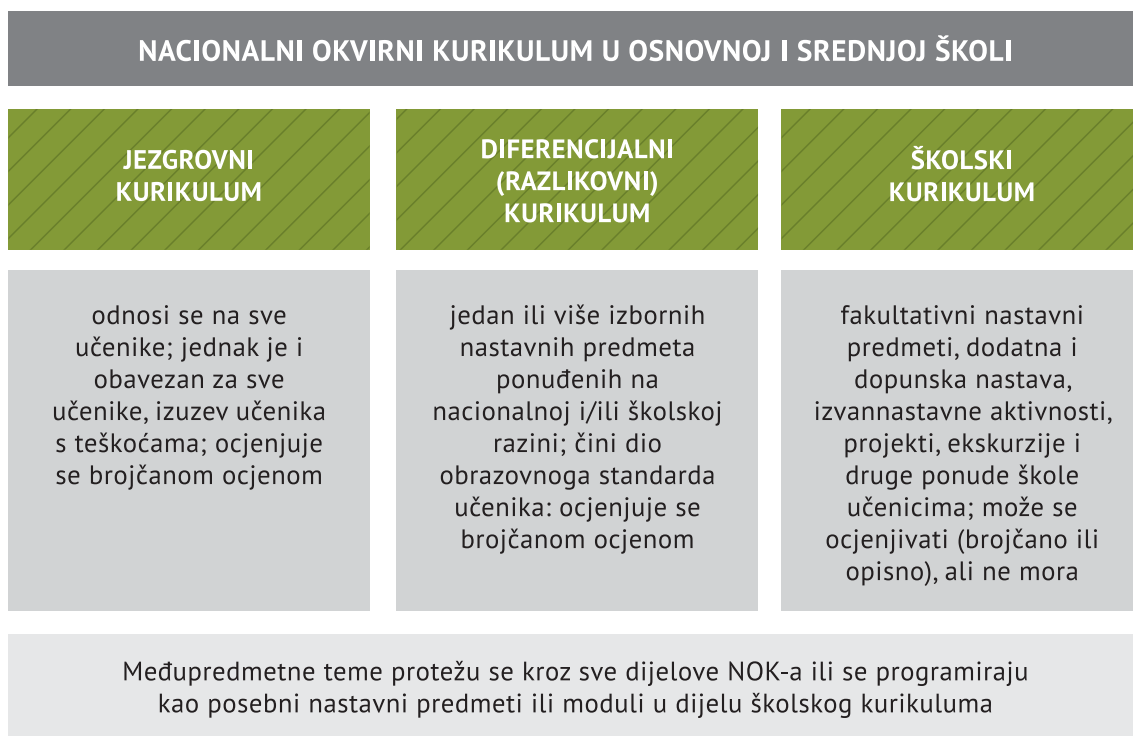
NOK je razvojan i inkluzivan dokument, što se vidi iz sljedećega:

Brze promjene u znanosti, tehnologiji, gospodarstvu i ostalim područjima društvenoga života postavljaju odgoju i obrazovanju stalno nove zahtjeve, što dovodi do potrebe za stalnim vrijednovanjem i mijenjanjem nacionalnoga kurikuluma. Suvremeni pristup izradbi i razvoju nacionalnoga kurikuluma sve više decentralizira i demokratizira ovaj proces te uključuje i širi odgovornost za promjene na odgojitelje, učitelje, nastavnike, stručne suradnike i ravnatelje te ostale važne sudionike i korisnike obrazovanja – roditelje, djecu, učenike, članove lokalne i regionalne zajednice, socijalne partnere i druge.

Temeljne vrijednosti NOK-a sukladne su ideji aktivnog i odgovornog građanina:

Vrijednosti kojima Nacionalni okvirni kurikulum daje osobitu pozornost jesu: znanje, solidarnost, identitet te odgovornost. ... Solidarnost pretpostavlja sustavno osposobljavanje djece i mladih da budu osjetljivi za druge, za obitelj, za slabe, siromašne i obespravljene, za međugeneracijsku skrb, za svoju okolinu i za cjelokupno životno okruženje. ... Odgoj i obrazovanje potiču aktivno sudjelovanje djece i mladih u društvenom životu i promiču njihovu odgovornost prema općemu društvenom dobru, prirodi i radu te prema sebi samima i drugima. Odgovorno djelovanje i odgovorno ponašanje pretpostavlja smislen i savjestan odnos između osobne slobode i osobne odgovornosti.

Kurikulumska struktura NOK-a jednaka je za osnovnu i srednju školu, a čine je jezgrovi, diferencirani ili razlikovni i školski kurikulum (Slika 2).

Slika 2: Prikaz preuzet iz Nacionalnog okvirnog kurikulumu (NOK, str. 20, Slika 3)

Osim što kao inovaciju uvodi odgojno-obrazovna područja (jezično-komunikacijsko, matematičko, prirodoslovno, tehničko i informatičko, društveno-humanističko, umjetničko te tjelesno i zdravstveno), NOK određuje i sljedeće međupredmetne teme koje se ostvaruju kao obvezni sadržaji u svim nastavnim predmetima:

- Osobni i socijalni razvoj
- Zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša
- Učiti kako učiti
- Poduzetništvo
- Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije
- Građanski odgoj i obrazovanje.

Imajući na umu da se studenti nastavničkih fakulteta rijetko pripremaju za ostvarivanje ciljeva GOO-a, kao i za suradničko planiranje nastave, smještanjem GOO-a u međupredmetne teme, dovedeno je u pitanje puno ostvarenje, ne samo zadaća odgoja i obrazovanja koje propisuje Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, nego i temeljnih vrijednosti od kojih polazi NOK.¹⁰ Među pitanjima na koja u tekstu NOK-a ne nalazimo odgovore su i kako se planiraju, provode i vrednuju ishodi međupredmetnih tema; izrađuju li se o tome izvještaji i za koga; koriste li se podaci o postignućima učenika za unaprjeđenje planiranja i provedbe međupredmetne teme te na koji način itd.

¹⁰ Za razliku od građanskog odgoja i obrazovanja, nedavnim se najavama kurikularne reforme informatika uvodi kao obavezan predmet (v. Kurikularna reforma od jeseni: Informatika obavezna, uvodi se i promjenjivi raspored: <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Kurikularna-reforma-od-jeseni-Informatika-obavezna-uvodi-se-i-promjenjivi-raspored>).

Usprkos tim nedostacima, NOK je progresivan dokument. Njime se uvode važne konceptualne, sadržajne, metodičke i organizacijske promjene u škole i nastavu koje, ovisno o rezultatima praćenja i vrednovanja, mogu otvoriti prostor i za redefiniranje GOO-a. Međutim, iako se prethodnih godina na njega često pozivalo, status NOK-a i dalje je nejasan, budući da nije usvojen u Saboru, što znači da njegova provedba nema politički legitimitet. Što će donijeti nova kurikulumna reforma, predstoji nam vidjeti, ali ako se njome ne adresiraju ključna pitanja, uključujući i ono koje se odnosi na pripremu učenika za ulogu aktivnog i odgovornog građanina, ponovno će izgradnja mlade osobe kao cjelovitog bića u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu izostati.

Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije

Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije¹¹, Hrvatski je Sabor usvojio 17. listopada 2014. godine. Izrada Strategije započela je 2012. godine, njen prvi nacrt predstavljen je u rujnu 2013., nakon čega je započeo proces javnog savjetovanja. Na stranicama Vlade RH navodi se kako je na izradi strategije radilo „više od 130 stručnjaka u 19 različitih radnih i tematskih skupina oformljenih kako bi se izradio cjelokupni strateški dokument koji prepoznaje obrazovanje i znanost kao hrvatske razvojne prioritete.“

Strategija je opsežan dokument kojim se detaljno određuju ciljevi i podciljevi sljedećih sedam cjelina:

- Misija i vizija hrvatskoga obrazovnog i znanstvenog sustava
- Cjeloživotno učenje
- Rani i predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje
- Visoko obrazovanje
- Obrazovanje odraslih
- Znanost i tehnologija
- Smjernice za provedbu strategije.

Strategija je snažno orijentirana na tržište i prilagodbu odgojno-obrazovne politike zahtjevima tržišta rada:

Misija hrvatskoga znanstvenog sustava jest istraživanjima unapređivati ukupni svjetski fond znanja te pridonositi boljitku hrvatskog društva, a napose gospodarstva.... Vizija na kojoj počiva ova Strategija jest hrvatsko društvo u kojem kvalitetno obrazovanje bitno utječe na život svakog pojedinca, na odnose u društvu i na razvoj gospodarstva. ... Gospodarstvo će se velikim dijelom zasnivati na naprednim tehnologijama koje omogućuju stvaranje visoke dodatne vrijednosti, a kvalitetno obrazovani pojedinci moći će pronaći odgovarajući posao.

Tako proklamiranom misijom i vizijom jasno je da se hrvatsku odgojno-obrazovnu politiku i praksu želi što više prilagoditi zahtjevima tržišta rada. Iako za to sigurno postoji opravdanje u visokoj stopi nezaposlenosti mladih u Hrvatskoj koja je jedna od najvećih u EU¹², čemu je doprinio i domaći odgojno-obrazovni sustav svojom sporom prilagodbom širim društvenim i gospodarskim promjenama, upitno je hoće li se i u kojoj mjeri provedbom tako koncipirane strategije uspjeti primjereno poticati cjelovit razvoj djece i mladih, što, osim pripremljenosti za tržište, podrazumijeva razvoj njihova privatnoga i građanskog identiteta. Time dolazimo do ključnog pitanja - je li moguće i na koji način urediti domaći sustav odgoja i obrazovanja kako bi se osigurao holistički pristup učeniku i izbjegle zamke neoliberalne ideologije koja kompetitivnost i izvrsnost nadređuje razvoju cjelovite osobe. Iako se u Strategiji izriječno navodi kako će se njenom provedbom osigurati da hrvatsko društvo bude demokratsko, tolerantno i inovativno, kao i da će osobnost svakog pojedinca doći do punog izražaja, ostaje nejasno kako će se ti holistički ciljevi ostvariti u kontekstu podređivanja odgoja i obrazovanja tržišnim zahtjevima.

¹¹ http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html

¹² Eurostat: Unemployment statistics http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics#Youth_unemployment_trends

Međutim, Strategija predstavlja značajan iskorak u odnosu na ranije reforme odgoja i obrazovanja u sljedeće dvije dimenzije:

a / Orijentacija na kvalitetu

Kvaliteta odgoja i obrazovanja dovodi se u vezu s određivanjem ishoda, a ishodi s osiguranjem školske autonomije:

Osnovno načelo na kojem se zasniva Strategija jest autonomija svih institucija u području obrazovanja i znanosti, kao i autonomija svih djelatnika. Da bi se to ostvarilo, potrebno je stvoriti preduvjete. Prvo, treba jasno dogovoriti ishode svakoga pojedinog segmenta obrazovanja, kao i istraživačkog rada. Hrvatski kvalifikacijski okvir u tom je smislu važan alat.

Unaprijeđenje kvalitete odgoja i obrazovanja određuje se kao kontinuiran proces ovisan o uspostavi sustava osiguranja kvalitete:

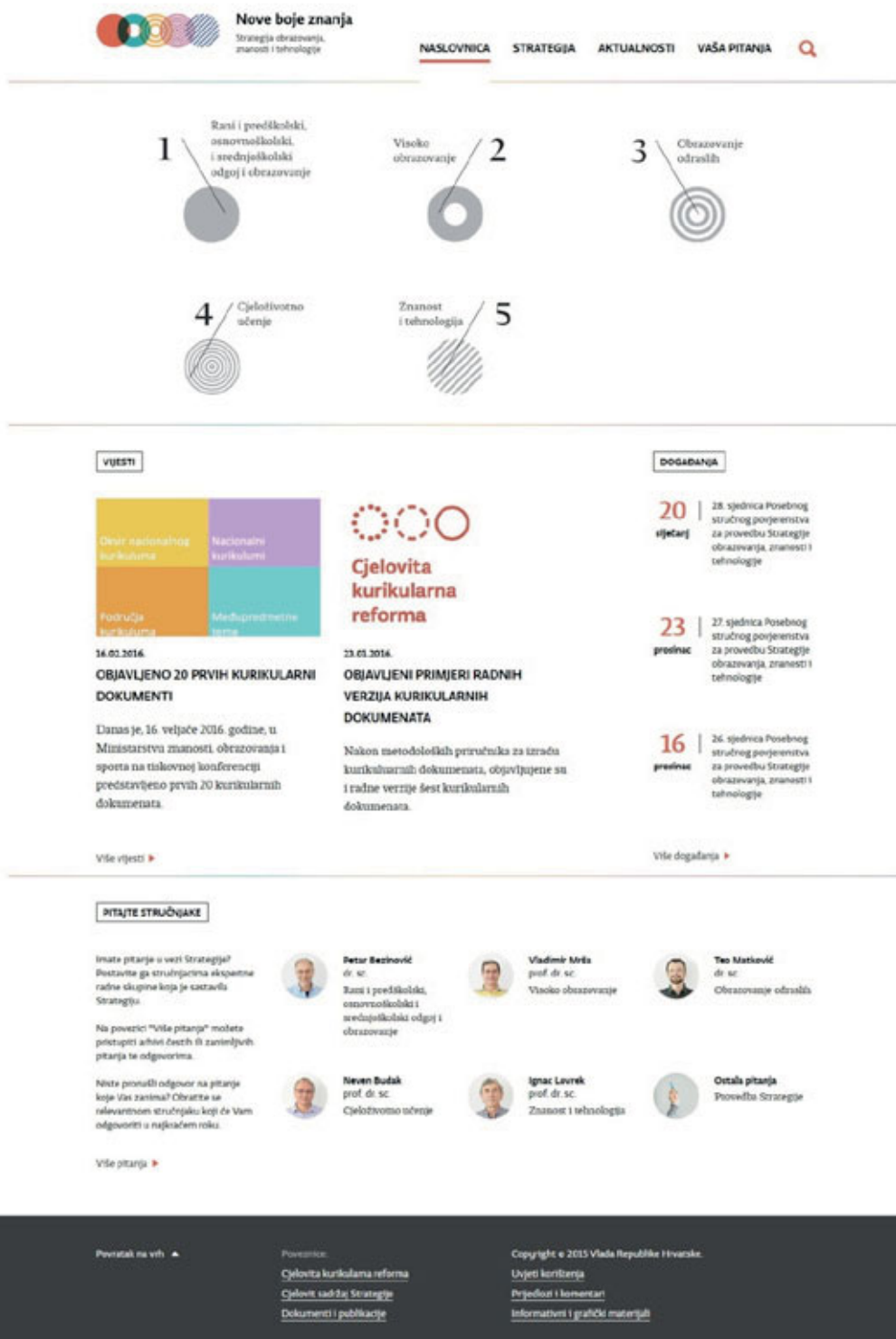
Drugi je preduvjet postojanje sustava osiguravanja kvalitete, kojim će se provjeravati uspješnost obrazovnih procesa i istraživačkog rada. Takav sustav sada postoji samo u dijelovima (AZVO) ili ne ispunjava svoje zadaće u potpunosti (NCVVO), dok dijelovi obrazovnog sustava nisu praćeni nikakvim osiguravanjem kvalitete (predškolski odgoj, osnovnoškolsko obrazovanje, obrazovanje odraslih).

b / Transparentnost

Izrada Strategije i njeni rezultati dostupni su javnosti putem mrežne stranice novebojeznanja.hr¹³. Na njoj se mogu naći prilozi u kojima se objašnjavaju sve bitne komponente sadržaja dokumenta, zapisnici sa sjednica Posebnog stručnog povjerenstva za provedbu Strategije, poveznice na druge važne dokumente i razvojne procese, kao što je kurikularna reforma, i popis stručnjaka koji su radili na tekstu, a otvorena je i mogućnost slanja upita o sadržaju Strategije i njenoj provedbi. Transparentnost izrade i provedbe dokumenta omogućuje svim dionicima odgoja i obrazovanja te najširoj javnosti, praćenje, ali i uključivanje u te procese, što svakako predstavlja novinu u određivanju pravca i sadržaja razvoja Hrvatske uopće, a posebno odgojno-obrazovnog sustava.

Zaključno, odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj već više od četvrt stoljeća prolazi stalne promjene. Iako su redovito praćene retorikom o unaprijeđenju kvalitete, polazišta, svrha i ciljevi promjena najčešće ostaju nejasni, dijelom i zbog toga što se ne planiraju s osloncem na empirijski i racionalno argumentiran sistemski pristup. Posljedica toga je rastuće nezadovoljstvo i dionika odgoja i obrazovanja i javnosti. Propusti u planiranju i upravljanju promjenama odgojno-obrazovnog sustava osobito su vidljivi u području GOO-a. Usprkos zakonskim odredbama kojima se odavno uvela obveza pripreme djece i mladih za aktivno i odgovorno građanstvo, rezultati ovog istraživačkog izvještaja potvrđuje ne samo da se GOO ne provodi u svim hrvatskim osnovnim i srednjim školama, nego i da sama provedba ne uspijeva cjelovito ostvariti ishode koji su relevantni za demokratsko građanstvo.

Strategijom obrazovanja, znanosti i tehnologije uklanjaju se neki od nedostataka ranijih reformi odgoja i obrazovanja. Međutim, iako je usmjeren na podizanje kvalitete odgoja i obrazovanja, ni taj dokument ne daje odgovor na pitanje kako podignuti izrazito nisku razinu građanske i političke pismenosti hrvatskih učenika o kojima će sutra ovisiti demokratski razvoj Hrvatske. Ostaje nam vidjeti hoće li taj propust riješiti sveobuhvatna kurikularna reforma, u kojoj je GOO našao svoje mjesto kao međupredmetna tema.

Slika 3: Snimak zaslona: Nove boje znanja (<http://www.novebojeznanja.hr/>)

Ministar znanosti, obrazovanja i sporta bio krenuti s građanskim odgojem članovima stručnog povjerenstva.

Cilj i zadaci

Monika Pažur

Potreba za praćenjem provedbe GOO-a u školskoj godini 2014.-2015. pojavila se kao posljedica: (a) rezultata analize društveno-političkog konteksta provedbe GOO-a zadnjih 20-ak godina i (b) rezultata empirijskog istraživanja eksperimentalne provedbe Kurikuluma GOO-a u 12 škola u Republici Hrvatskoj tijekom 2012./2013. godine.¹⁴ Rezultati istraživanja skrenuli su pozornost na brojne sistemske, institucionalne i individualne prepreke uvođenju GOO-a u škole i time dali do znanja kako to područje u Hrvatskoj još nije prepoznato kao ključni instrument pripreme djece i mladih za aktivno i odgovorno građanstvo.

U skladu s tim, središnji cilj ovog istraživanja bio je produbiti dosadašnje spoznaje o provedbi GOO-a u hrvatskim školama i utvrditi najvažnije prepreke toj provedbi te, na temelju empirijskih podataka, izraditi konkretne preporuke za unaprjeđenje procesa provedbe.

Ideja GOO-a, kao i svake druge inovacije u odgojno-obrazovnom sustavu, „putuje“ preko nacionalnih strategija i zakona, do državnih institucija odgovornih za njenu provedbu. Preko državne administracije dolazi u „ruke“ nastavnika i učitelja, čime se ne „prelijeva“ samo na učenike nego i „utiskuje“ u cjelokupni život i rad škole, odnosno u školsku kulturu. U istraživanjima provedbe i/ili rezultata provedbe GOO-a, treba uzeti u obzir sve te aspekte kako bi se dobila što cjelovitija slika konteksta provedbe i identificirale prepreke. To, osim provjere rezultata, znači usmjerenje na još najmanje dvije dimenzije: analiza političkih smjernica za GOO i načina na koji se osigurava njegova što kvalitetnija provedba. Potonje uključuje pitanja odredbi, institucija i tijela zaduženih za uprav-

ljanje tim područjem, njihovih ljudskih kapaciteta i instrumenata koje koriste za ispunjavanje svoje zadaće te, konačno, potpore koju osiguravaju neposrednim provoditeljima programa u školi.

Takvo cjelovito istraživanje provedbe GOO-a znači da pozornost najprije treba usmjeriti na analizu ustroja i djelatnosti MZOS-a, odnosno na političke smjernice koje ono donosi, a kojima se određuje GOO i uređuje njegovo uvođenje u škole. Potom je potrebno analizirati zadaće i aktivnosti državnih institucija i tijela koje su zadužene za uspješnu provedbu GOO-a. Riječ je o AZOO-u koji obavlja stručne i savjetodavne poslove u odgoju i obrazovanju općenito, a time i u području GOO-a. Sastavni dio te analize je i odgovor na pitanje o tome posjeduju li djelatnici Agencije potrebne kompetencije za osiguranje kvalitetne provedbe GOO-a. Odgovor na to pitanje od iznimne je važnosti budući da stručnjaci Agencije imaju presudnu ulogu u njegovoj provedbi. Njihov je zadatak učiniti politiku GOO-a razumljivom i primjenjivom u svakodnevnoj odgojno-obrazovnoj praksi, što podrazumijeva sljedeće: a) dobro poznavanje teorijskih koncepata i pristupa u području aktivnog i odgovornog demokratskog građanstva te odgoja i obrazovanja za takvo građanstvo; b) dobro poznavanje uspješnih modela provedbe GOO-a u različitim školskim kontekstima i c) osiguranje stručne, organizacijske i druge potpore praktičarima, uključujući stjecanje novih znanja i vještina potrebnih za kvalitetnu provedbu GOO-a u školama.

S obzirom da se GOO ne uvodi u škole samo radi unaprjeđenja građanskog znanja i vještina učenika nego i radi unaprjeđenja demokratskih odnosa u školi, kako među učenicima te između učenika i nastavnika, tako i između nastavnika i ravnatelja te škole i roditelja, što uključuje i veću potporu učenicima s teškoćama u razvoju, sudjelovanje svih školskih dionika u odlučivanju te unaprjeđenje suradnje škole i lokalne zajednice itd., sastavni dio cjelovitog istraživanja provedbe GOO-a nužno uključuje i pitanje obilježja školske kulture. Strukturne komponente takvog pristupa koji je primijenjen u ovom istraživanju prikazane su shemom 1.

¹⁴ Rezultati istraživanja prikazani su u dva istraživačka izvještaja: Spajić-Vrkaš, V. (u suradnji s Elezović, I., Rukavina, I., Pažur, M., Vahtar, D., Čehulić, M.) (2015). (Ne)moć građanskog odgoja i obrazovanja: objedinjeni izvještaj o učincima eksperimentalne provedbe kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja u 12 osnovnih i srednjih škola (2012./2013.). Zagreb: NCVVO: <https://bib.irb.hr/prikazi-rad?&rad=803800> i Spajić-Vrkaš, V. (u suradnji s Pažur, M. i Rukavina, I.) (2014). Eksperimentalna provedba kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja: Istraživački izvještaj. Zagreb: MMH, 2014.: <https://bib.irb.hr/prikazi-rad?&rad=714854>.

**Zakoni, strategije i dokumenti
kojima se uređuje područje GOO-a
i tijela odgovorna za njegovu provedbu**

**Kapaciteti institucija i tijela
odgovornih za provedbu GOO-a**

Teorijska polazišta GOO-a i njegove provedbe

Školska kultura

Rezultati provedbe

U skladu s ciljem istraživanja i ranije prikazanim komponentama cjelovitog pristupa provedbi GOO-a, utvrđeni su sljedeći zadaci istraživanja:

- (1) analizirati sadržaj relevantnih dokumenata MZOS-a u kojima se uređuje politika GOO-a
- (2) analizirati zaduženja i aktivnosti AZOO vezana za provedbu GOO-a
- (3) ispitati kako nastavnici procjenjuju potporu za provedbu GOO-a koju su dobili od MZOS- i AZOO-a
- (4) utvrditi mišljenja i stavove učenika i nastavnika o odabranim obilježjima školske kulture
- (5) na temelju procjena učenika i nastavnika utvrditi ishode provedbe GOO-a.

Navedeni istraživački cilj i pojedini setovi zadataka ostvareni su korištenjem sljedeća tri metodološka postupka:

- *desk analiza* (zakoni, strategije i drugi dokumenti kojima se uređuje politika GOO-a, tijela odgovorna za njegovu provedbu te djelatnosti i kapaciteti ustanove zadužene za provedbu GOO-a – AZOO)
- *kvalitativna analiza* (mišljenja i stavovi predstavnika javnih institucija i tijela te predstavnika civilnog društva relevantnih za određivanje politike GOO-a i mehanizama njegove provedbe i preprekama u provedbi)
- *kvantitativna analiza* (mišljenja i stavovi učenika i nastavnika o rezultatima provedbe GOO-a i kulturnom kontekstu škole u sklopu kojih se provodio GOO).

Tablica 1. daje zbirni prikaz ciljeva, zadataka, metoda i instrumentarija za prikupljanje podataka u sklopu navedena tri postupka. Detaljno objašnjenje pojedinog postupka nalazi se u odgovarajućem poglavlju u nastavku teksta.

Tablica 1: Pregled ciljeva, zadataka, metoda i instrumentarija istraživanja

CILJEVI	ZADACI	METODA	INSTRUMENTARIJ ZA PRIKUPLJANJE PODATAKA
Utvrditi pravno-normativno određenje GOO-a i njegove provedbe s posebnim osvrtom na djelatnost i kapacitete MZOS-a	Analizirati ustroj i djelatnost MZOS-a te načine uključivanja zainteresirane javnosti	Desk analiza: analiza dokumentacije	Analiza mrežne stranice www.mzos.hr , uključujući praćenje dnevnih objava
	Ispitati percepciju zaposlenika MZOS-a o aktivnostima Ministarstva te samopercepciju sudjelovanja u procesu uvođenja GOO-a i suradnji s drugim ključnim dionicima	Individualni polustrukturirani intervju s predstavnikom MZOS-a	Protokol za vođenje individualnog intervjua s predstavnikom MZOS-a
	Ispitati mišljenja i stavove predstavnika institucija i tijela s kojima MZOS surađuje u provedbi GOO-a o djelovanju Ministarstva	Individualni polustrukturirani intervju s predstavnicima institucija i tijela koja surađuju s MZOS-om na provedbi GOO-a ¹⁵	Protokol za vođenje individualnih intervjua s predstavnicima institucija i tijela koja surađuju s MZOS-om i na provedbi GOO-a
	Ispitati stavove nastavnika o potpori koju dobivaju od MZOS-a za provedbu GOO-a	Anketno ispitivanje nastavnika OŠ	Internetski anketni upitnik za nastavnike
Utvrditi djelatnost i kapacitete institucija zaduženih za provedbu GOO-a (AZOO-a)	Utvrditi aktivnosti i stručni profil osoba zaduženih za provedbu GOO-a u MZOS-u (struka, stručno usavršavanje, radno iskustvo) i oblike suradnje MZOS-a s civilnim društvom i zainteresiranom javnošću	Desk analiza	Praćenje i analiza mrežne stranice www.azoo.hr , uključujući dnevne objave
	Ispitati mišljenja i stavove predstavnika civilnog društva o suradnji s AZOO-om na provedbi GOO-a	Fokus grupa s predstavnicima civilnog društva	Protokol za vođenje fokus grupe s predstavnicima civilnog društva
	Ispitati mišljenja i stavove zaposlenika MZOS-a o suradnji s AZOO-om na provedbi GOO-a	Individualni polustrukturirani intervju s predstavnikom MZOS-a	Protokol za vođenje individualnog intervjua s predstavnikom MZOS-a
Utvrditi rezultate provedbe GOO-a na razini škole	Ispitati mišljenje nastavnika o stupnju i obliku potpore koju dobivaju od odabranih dionika provedbe GOO-a Ispitati mišljenja i stavove nastavnika o učincima provedbe GOO-a na individualnoj i institucionalnoj razini Ispitati mišljenja i stavove učenika o odabranim obilježjima kulture njihove škole	Anketno ispitivanje nastavnika OŠ	Internetski anketni upitnik za nastavnike
	Ispitati mišljenja i stavove učenika o odabranim obilježjima kulture njihove škole Ispitati mišljenja i stavove učenika o učincima provedbe GOO-a na individualnoj i institucionalnoj razini	Anketno ispitivanje učenika 8. raz. OŠ	Anketni upitnik za učenike

Monika Pažur

1.1. Metodologija

Metoda desk analize korištena je za analizu pravno-normativnog konteksta provedbe GOO-a i zaduženja državnih tijela u procesu provedbe.

Desk analiza MZOS-a sadržavala je:

- (1) pregled arhive i sadržaja mrežne stranice MZOS-a (www.mzos.hr)
- (2) analizu i praćenje objava na mrežnoj stranici Ministarstva u razdoblju od 5. siječnja do 31. svibnja 2015.

Tablica 2: Komponente desk analize MZOS-a

KOMPONENTE DESK ANALIZE	METODA
USTROJ I DJELATNOSTI	
Zaduženja MZOS-a i njegovih izvršnih tijela	Pregled odgovarajućih dokumenata na mrežnoj stranici MZOS-a (www.mzos.hr)
Osobe u MZOS-u zadužene za provedbu programa relevantnih za GOO	Pregled mrežne stranice MZOS-a (www.mzos.hr)
Proračun MZOS-a	Analiza proračuna MZOS-a za 2012., 2013., 2014. i prvu polovicu 2015. godine
Zakoni, propisi i drugi pravni akti	Pregled objavljenih zakona, pravilnika, uredbi, odluka i drugih akata MZOS-a
TRANSPARENTNOST I SURADNJA SA ZAJNTERESIRANOM JAVNOŠĆU	
Kodeks savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona i drugih pravnih akata	Analiza ostvarivanja minimalnih standarda i mjera za savjetovanje zainteresirane javnosti
Pristupačnost i ažuriranost mrežne stranice (www.mzos.hr)	Pregled objava na mrežnoj stranici: broj i sadržaj objava, ciljne skupine
Obavješćavanje građana putem mrežne stranice	Praćenje dnevnih objava na mrežnoj stranici MZOS-a u razdoblju od 5. siječnja do 31. svibnja 2015. godine

Desk analiza AZOO-a obuhvatila je sljedeće aktivnosti:

- (a) pregled arhive i sadržaja mrežne stranice Agencije za odgoj i obrazovanje (www.azoo.hr)
- (b) analizu sadržaja objava na mrežnoj stranici Agencije u razdoblju od 5. siječnja do 31. svibnja
- (c) analizu provedbe Protokola za studije slučaja dobrog upravljanja u agencijama¹⁶.

Tablica 3: Podaci koji su se željeli prikupiti desk analizom AZOO-a

KOMPONENTE DESK ANALIZE	METODA
USTROJ I DJELATNOSTI	
Pravni okvir djelovanja AZOO-a	Analiza Zakona o Agenciji za odgoj i obrazovanje, Statut Agencije za odgoj i obrazovanje
Djelatnost AZOO-a relevantna za GOO	Pregled dokumenata dostupnih na www.azoo.hr
Ljudski resursi	Analiza kapaciteta AZOO-a za stručno usavršavanje učitelja i nastavnika u GOO-u
TRANSPARENTNOST I SURADNJA SA ZAINTERESIRANOM JAVNOŠĆU	
Obavješćavanje građana putem mrežne stranice	Od 5. siječnja do 31. svibnja 2015. godine, pratili smo objave na mrežnim stranicama AZOO-a.
AKTIVNOSTI AGENCIJE ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE KOJE DOPRINOSU PROVEDBI GOO-A	
Sadržaj mrežne stranice „Program građanskog odgoja i obrazovanja“	Pregled mrežne stranice www.azoo.hr
Stručno usavršavanje za provedbu GOO-a	Pregled mrežne stranice www.azoo.hr
Druge objave na mrežnoj stranici AZOO-a koje se odnose na GOO	Pregled mrežne stranice www.azoo.hr

¹⁶ Protokol se nalazi u Musa, A. (2013). Institucionalni i pravni okvir za dobro upravljanje u hrvatskim agencijama. Zagreb: GONG. Analizu su, na temelju Protokola, izradili M. Horvat, D. Prkut i M. Server.

1.2. Rezultati

1.2.1. Građanski odgoj i obrazovanje u nacionalnim dokumentima

Zakon i nacionalni akcijski programi

GOO je tema kojom se naša obrazovna politika bavi već dvadesetak godina. Ovisno o „garnituri“ na vlasti, ona ili doprinosi u središte političkoga, a time i medijskog interesa, ili se politički i medijski zanemaruje. No, unatoč tome, mnogi su akteri odgoja i obrazovanja prepoznali važnost uvođenja GOO-a u škole, zbog čega je to područje uvršteno u nekoliko važnih nacionalnih dokumenata kojima se pružaju smjernice razvoja i uređuje sustav odgoja i obrazovanja u RH.

Pravni temelj za uvođenje GOO-a jest Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi¹⁷ (NN 152/14), koji u Članku 4. određuje glavne ciljeve odgoja i obrazovanja, uključujući sljedeće: *odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva.*

Kako bi se ostvarili ti ciljevi, u nekoliko važnih dokumenata odgoja i obrazovanja uvrštene su mjere kojima se nastoji osigurati kvalitetna provedba GOO-a. Vlada RH nedavno je donijela „Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije“¹⁸, kojom se, između ostalog, najavljuje reforma obrazovnog sustava. U Strategiji se govori o građanskoj kompetenciji, koju je nužno razviti kod svih učenika i učenica po završetku njihova obaveznog obrazovanja.

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina u svom Nacionalnom programu zaštite i promicanja ljudskih prava za razdoblje 2013.-2016.¹⁹ određuje odgoj i obrazovanje za ljudska prava i ljudska prava u obrazovanju kao prioritarno područje br. 29, u sklopu kojega kroz dva cilja i pet provedbenih mjera nastoji osigurati uvođenje tog područja u osnovne i srednje škole, kao i odgovarajućih sadržaja u visoko obrazovanje i istraživačku djelatnost. Za ostvarivanje svih mjera predviđeno je financiranje iz redovnog državnog proračuna, i to iz proračunskih stavki nositelja mjere (Agencija za odgoj i obrazovanje i/ili Agencija za znanost i visoko obrazovanje).

Ured za udruge Vlade RH u Nacionalnoj strategiji stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2012. do 2016. godine²⁰, mjernom br. 10 nastoji osigurati uvođenje i sustavnu provedbu GOO-a na svim razinama obrazovnog sustava. Kroz pet provedbenih aktivnosti promiče se uvođenje GOO-a kao međupredmetne teme u sve razrede osnovne i srednje škole, kao izbornog predmeta u 7. i 8. razred osnovne škole i kao obaveznog predmeta u 1. i 2. razred srednje škole. U dokumentu se ističe važnost sustavnog usavršavanja učitelja i nastavnika za provedbu GOO-a, kao i integriranje odgovarajućih sadržaja u nastavničke studije. Također se traži da Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja odredi ishode GOO-a kojima se razvija građanska kompetencija učenika. Za ostvarivanje pojedinih aktivnosti u dokumentu se navodi kako ili nisu potrebna dodatna finan-

¹⁷ <http://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>

¹⁸ [https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Materijali%20za%20istaknuto/2014/Strategija%20obrazovanja%20znanosti%20i%20tehnologije/Strategija%20OZT-Radni%20materijal%20rujan%202013%20\(1\).pdf](https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Materijali%20za%20istaknuto/2014/Strategija%20obrazovanja%20znanosti%20i%20tehnologije/Strategija%20OZT-Radni%20materijal%20rujan%202013%20(1).pdf)

¹⁹ http://www.uljppnm.vlada.hr/images/nap_2013-2016.pdf

²⁰ <http://www.krila.hr/UserDocsImages/Nacionalna%20strategija%20FINAL.pdf>

cijska sredstva, ili su ona osigurana u državnom proračunu MZOS-a. Kao nositelji provedbenih aktivnosti navedeni su MZOS, AZOO, Agencija za znanost i visoko obrazovanje te Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.

Ministarstvo socijalne politike i mladih prepoznalo je važnost GOO-a za poboljšanje kvalitete života mladih, zbog čega je ono uvršteno u Nacionalni program za mlade 2013.-2017. godine²¹ kao posebna mjera u sklopu cilja „Obrazovati mlade za aktivno građanstvo i nenasilje“. Mjera predviđa stvaranje institucionalnih pretpostavki za razvoj građanske kompetencije u mladih, osobito uvođenje GOO-a međupredmetno u sve razrede osnovnih i srednjih škola, te kao obavezni predmet u 8. razrede osnovnih te 1. i 2. razrede srednjih škola, ali i pripremu odgovarajućih radnih materijala za učenike, učitelje i nastavnike. Nositelj mjere je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.

Tijela koja bi trebala podupirati uvođenje te pratiti provedbu GOO-a u Hrvatskoj su:

- Nacionalni odbor za ljudska prava i demokratsko građanstvo – tijelo koje je Vlada RH osnovala 2010. godine
- Odbor za ljudska prava i prava nacionalnih manjina – radno tijelo Hrvatskog sabora, 2015. u svojem 7. sazivu
- Odbor za obrazovanje, znanost i kulturu – radno tijelo Hrvatskog sabora, 2015. u 7. sazivu
- Nacionalno vijeće za odgoj i obrazovanje – tijelo Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, koje je na svojoj 13. sjednici, u svibnju 2014. godine, donijelo „Preporuku Nacionalnog vijeća za odgoj i obrazovanje o (re)pozicioniranju Kurikuluma građanskog odgoja nakon jednogodišnje eksperimentalne provedbe“²².

Nacionalni okvir za reformu odgoja i obrazovanja

Nacionalnim programom odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo²³ još je 1999. godine predviđeno da se ta područja uvedu u hrvatski odgojno-obrazovni sustav. Prema tom se dokumentu i danas u nizu škola provodi *Projekt građanin*, koji potiče mlade školarce i školarke na ostvarivanje pozitivnih promjena u svojim zajednicama. Najbolji projekti predstavljeni su svake godine na županijskim, a potom i na nacionalnoj smotri projekata.

Nacionalni okvirni kurikulum (NOK)²⁴, objavljen 2010. godine, određuje uvođenje GOO-a kao jednu od međupredmetnih tema. Takvom se provedbom očekivalo da će učenici: steći znanja i razviti svijest o važnosti demokratskih načela, institucija i procesa na nacionalnoj, europskoj i globalnoj razini; razviti pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i učinkovito sudjelovanje u životu škole i neposredne zajednice u kojoj žive; razviti pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i učinkovito sudjelovanje u društvenom životu kao odrasli građani; razviti svijest o pravima, dužnostima i odgovornostima pojedinca, jednakopravnosti u društvu, poštivanju zakona, toleranciji prema drugim narodima, kulturama i religijama te različitosti mišljenja; biti osposobljeni za kritičko prosuđivanje društvenih pojava te biti osposobljeni za uporabu i procjenu različitih izvora informiranja pri donošenju odluka i prihvatanju obveza.

Sukladno načelima NOK-a, 2012. godine izrađen je prvi cjeloviti Kurikulum GOO-a kojim se, putem 3 strukturalne (znanje i razumijevanje, vještine i sposobnosti, stavovi i vrijednosti) i 6 funkcionalnih (ljudskopravna, politička, društvena, gospodarska, interkulturalna i ekološka) dimenzija, nastoji GOO usmjeriti na pripremu učenika kao aktivnog i odgovornog građanina koji je svjestan svojih prava i odgovornosti u zajednicama u kojima djeluje. Dvogodišnja eksperimentalna provedba Kurikuluma sustavno je praćena i vrednovana kako bi se, na temelju mišljenja nastavnika, učenika i ravnatelja, utvrdile prednosti i slabosti Kurikuluma te ga

²¹ http://www.mspm.hr/djelokrug_aktivnosti/mladi/nacionalni_program_za_mlade_za_razdoblje_od_2014_do_2017_godine

²² <http://nvoo.hr/wp-content/uploads/2013/09/Preporuka-NVOO-gra%C4%91anski-odgoj.pdf>

²³ http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=1398:nacionalni-program-odgoja-i-obrazovanja-za-ljudska-prava-i-demokratsko-graanstvo&catid=360:nacionalni-programi&Itemid=442

²⁴ file:///C:/Users/User/Downloads/Nacionalni_okvirni_kurikulum_web_listopad_2011.pdf

pripremljeno za sistemsku provedbu. Dio rezultata i preporuke objavljeni su u publikaciji Mreže mladih Hrvatske, *Eksperimentalna provedba kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja: istraživački izvještaj*²⁵. Na temelju rezultata, ali i zahtjeva MZOS-a, Kurikulum je u travnju 2014. priređen za javnu raspravu u formi Nastavnog plana i programa GOO-a. Međutim, javna se rasprava provodi kao „internetsko savjetovanje“, čiji rezultati do danas nisu poznati javnosti. Istovremeno MZOS i AZOO, bez prethodnog informiranja javnosti, priređuju dva dokumenta: „Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a za osnovne i srednje škole“ i „Eksperimentalni izborni program GOO-a za 8. razred u školskoj godini 2014./2015.“, koji se u lipnju 2014. stavljaju na javnu raspravu. Ona se dva mjeseca kasnije usvajaju, a novi eksperimentalni program se te školske godine počinje provoditi u 34 škole. Do danas nije poznato je li se i na koji način provedba tog novog eksperimentalnog programa GOO-a pratila i vrednovala, odnosno jesu li i koji pozitivni učinci postignuti.

Na stranicama Agencije za odgoj i obrazovanje 14. listopada 2015. godine objavljene su „Preporuke za provođenje Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a za osnovne i srednje škole u školskoj godini 2015./2016.“ Uz to, objavljeno je i pismo svim školama koje su prethodne godine provodile GOO u 8. razredima kao izborni predmet, da nastave s istom provedbom i u tekućoj školskoj godini.²⁶

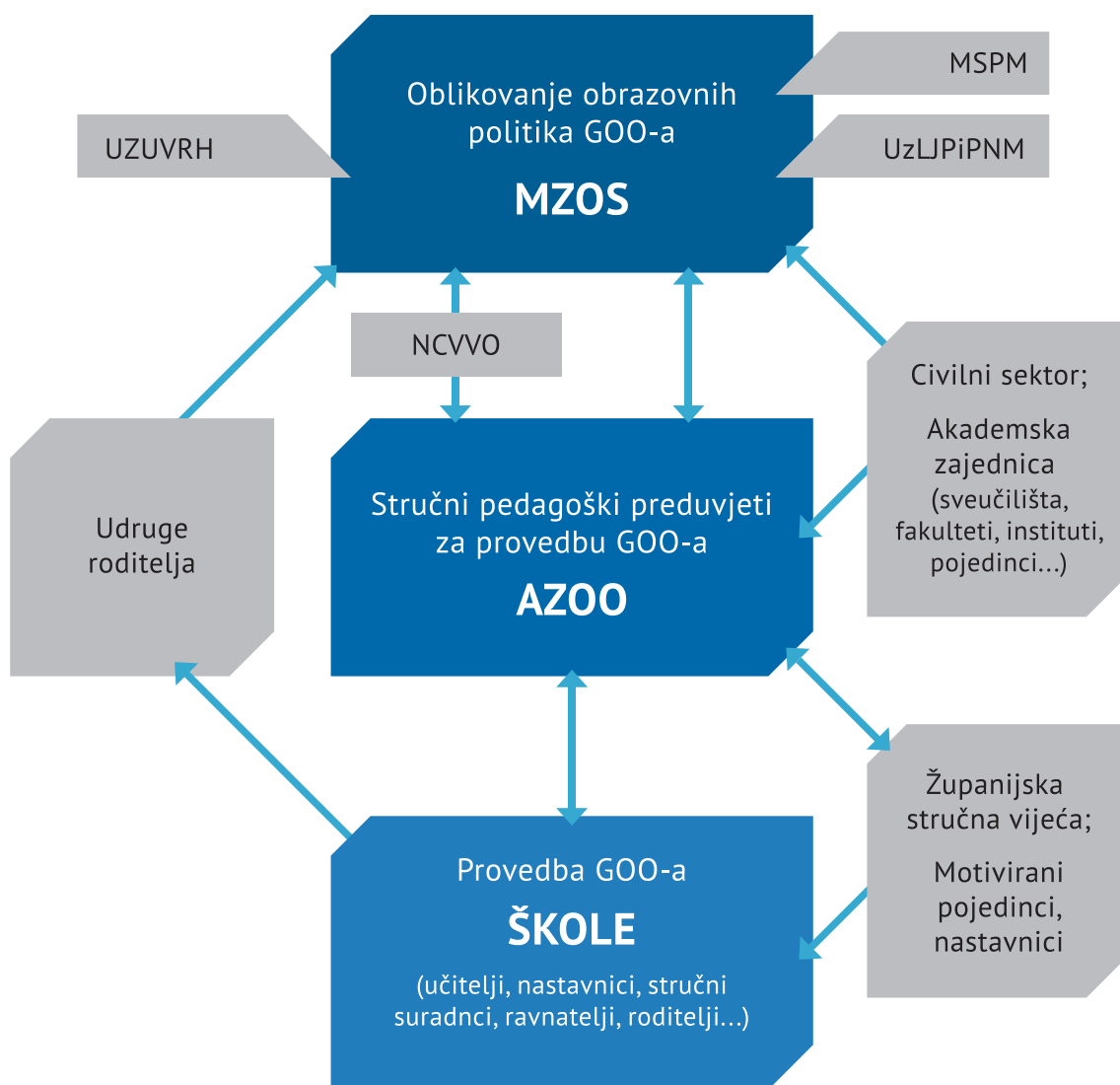
1.2.2. Djelovanje javnih institucija nadležnih za uvođenje i kvalitetnu provedbu građanskog odgoja i obrazovanja

Uspješnost provedbe GOO-a ovisi o nizu aktera koji djeluju na tri razine: politika odgoja i obrazovanja, uključujući politiku GOO-a; stručne i pedagoške pretpostavke provedbe GOO-a te praksa GOO-a u školama. Te tri razine međusobno su povezane i utječu jedna na drugu, a dio aktera djeluje na više njih. Trorazinska struktura djelovanja aktera i njihovi međuođnosi prikazuju se Shemom 2.

Primarni akter, koji kreira obrazovnu politiku GOO-a, jest MZOS. Određenim dokumentima i programima na istoj razini, ali u daleko manjem opsegu, djeluje još nekoliko aktera: Ured za udruge Vlade RH (UZUVRH), Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (UZLJPiPNM), Ministarstvo socijalne politike i mladih (MSPM). U Ministarstvu djeluju tri uprave, odnosno službe koje bi trebale imati vezu s GOO-om: Uprava za visoko obrazovanje – Služba za međunarodnu suradnju, europske poslove i cjeloživotno učenje, Uprava za odgoj i obrazovanje – Služba za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje te Uprava za standard, strategije i posebne programe – Služba za kurikulum, udžbenike i standard.

²⁵ http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/lzvjestaj%20MMH_screen.pdf

²⁶ http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=5764:preporuke-za-uvoenje-programa-meupredmetnih-i-interdisciplinarnih-sadrzaja-goo-20152016&catid=497:normativni-i-preporueni-dokumenti&Itemid=441

Shema 2: Akteri provedbe GOO-a u Republici Hrvatskoj

Primarni akter osiguranja stručnih i pedagoških preduvjeta za kvalitetnu provedbu GOO-a jest AZOO. Stručni i pedagoški preduvjeti podrazumijevaju sudjelovanje u izradi normativnih dokumenta (nastavni plan i program ili kurikulum GOO-a), predlaganje i osiguranje preporučene literature, planiranje i organizaciju stručnog usavršavanja prema potrebama škola, te pružanje ostale potrebne potpore nastavnicima, učiteljima, stručnim suradnicima i ravnateljima u razumijevanju i provedbi programa GOO-a.

Akter koji obavlja zadaće vanjskog vrednovanja u odgojno-obrazovnom sustavu Republike Hrvatske i provođenja ispita temeljenih na nacionalnim standardima, Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, prati i vrednuje provedbu GOO-a u školama te rezultatima praćenja utječe na oblikovanje obrazovne politike, ali i na razvoj stručnih i pedagoških preduvjeta.

Svaki dionik odgojno-obrazovnih institucija – učitelji i nastavnici, stručni suradnici, ravnatelji, učenici i roditelji - također ima važnu ulogu u provedbi GOO-a na svakodnevnoj razini. Dio iskusnijih učitelja i nastavnika ili stručnih suradnika djeluju i kao županijski voditelji za GOO, i na taj način utječu na stvaranje pedagoških i stručnih preduvjeta – organiziraju stručne skupove iz područja GOO-a, a često ih i sama AZOO poziva u odgovarajuće radne skupine.

Organizacije civilnog društva također imaju jednu od najvažnijih uloga u procesu izrade odgojno-obrazovnih politika i u osiguranju stručnih i pedagoških preuvjeta za njihovu provedbu. U mnogim udrugama rade odgojno-obrazovni stručnjaci i stručnjakinje i ili za pojedine teme GOO-a (npr. održiv razvoj, korupcija i sl.), a udruge su poznate i po poznavanju i korištenju neformalnih metoda rada koje bi trebale biti temelj GOO-a. Stoga, svojom ekspertizom i iskustvom djeluju u procesu implementacije GOO-a. Na području civilnog društva, potrebno je spomenuti GOOD Inicijativu²⁷, inicijativu sastavljenu od 40-ak udruga koje se od 2008. godine zalažu za sustavno i kvalitetno uvođenje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u hrvatski odgojno-obrazovni sustav. Posebna skupina koju je bitno spomenuti u ovom kontekstu su udruge roditelja koje nastoje biti uključene u oblikovanje obrazovne politike kako bi istaknule i zadržale svoje pravo da na temelju načela najboljeg interesa djeteta odaberu ono što oni smatraju da je potrebno njegovu djetetu za razvoj.

Desk analiza temeljila se na analizi uloge dvaju aktera prve razine: MZOS, koji određuje politiku GOO-a, te AZOO, koji određuje i osigurava pedagoško-stručne pretpostavke za uspješnu provedbu GOO-a.

1.2.2.1. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta

Podaci u ovom poglavlju prikupljeni su pregledom: (1) arhive i sadržaja mrežne stranice MZOS (www.mzos.hr); (2) objava na mrežnoj stranici Ministarstva u razdoblju od 5. siječnja do 31. svibnja 2015.

a / Ustroj, djelatnost i proračun

Djelatnost MZOS-a propisana je *Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave (Narodne novine br. 22/2012)*. *Ustroj Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta je sljedeći:*

- Kabinet ministra
- Glavno tajništvo Ministarstva
- Uprave i samostalni sektori.

Uprave koje djeluju su: Uprava za znanost i tehnologiju, Uprava za odgoj i obrazovanje, Uprava za visoko obrazovanje, Uprava za standard, strategije i posebne programe te Uprava za sport. Osim toga, u sklopu MZOS-a djeluju i tri samostalna sektora: Samostalni sektor za inspekcijski nadzor, Samostalna služba za unutarnju reviziju i Samostalni sektor za pravne poslove.

Tri su uprave povezane s odgojem i obrazovanjem: Uprava za odgoj i obrazovanje, Uprava za visoko obrazovanje i Uprava za standard, strategije i posebne programe.

S obzirom da govorimo o ministarstvu čija nadležnost djeluje u tri povezana, ali ipak dosta različita područja, smatrali smo zanimljivim prikazati koje su struke osobe koje imaju vodeće pozicije u upravljanju MZOS-om jer to može imati utjecaja na preferencijalno područje u obavljanju svoje ministarske dužnosti. Trenutni ministar u vrijeme provođenja analize, Vedran Mornar, doktorirao je na Fakultetu elektrotehnike i računalstva, dok su prethodni ministri²⁸ bili sljedećih struka:

- Dr. sc. Vladimir Strugar: diplomirao je hrvatski jezik i književnost na Pedagoškoj akademiji u Pakracu, a na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i izvanredni studij pedagogije. Magistrirao je i doktorirao na Pedagoškom fakultetu u Rijeci
- prof. dr. sc. Dragan Primorac: doktorirao na medicinskom fakultetu
- dr. Radovan Fuchs: diplomirao je na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu, magistrirao na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu iz područja biomedicine, a doktorirao je na Biomedicinskom centru Sveučilišta u Uppsali, Švedska
- Željko Jovanović: Završio je medicinski i ekonomski fakultet u Rijeci, stekao specijalistički magisterij iz marketinškog upravljanja (marketing-menadžmenta) te doktorat iz interne medicine.

Od posljednjih pet ministara znanosti, obrazovanja i sporta, uključujući sadašnjega, samo se

²⁸ S obzirom da se prvi Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo donosi 1999. godine, te tada započinje sa svojom provedbom, promatraju se ministri od 2000. godine naovamo.

jedan u svojoj znanstveno-istraživačkoj karijeri bavio područjem odgoja i obrazovanja, što znači da ih velika većina prije prihvatanja mandata nije imala cjelovitu sliku područja koje im je povjereno na upravljanje. Istovremeno, svaki od njih je po preuzimanju ministarskog mjesta dao obećanje javnosti da će provesti cjelovite i učinkovite reforme odgojno-obrazovnog sustava, u skladu s potrebama razvoja hrvatskog društva kao demokratskog društva znanja.

Tablica 4 sadrži podatke o organizacijskoj strukturi MZOS-a.

Tablica 4: Organizacijska struktura MZOS-a

UPRAVA	SEKTOR	SLUŽBE	ODJELI
Uprava za odgoj i obrazovanje	Sektor za predškolski i osnovnoškolski odgoj i obrazovanje	Služba za predškolski odgoj i obrazovanje	-
		Služba za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje	-
	Sektor za srednjoškolski odgoj i obrazovanje	Služba za srednje škole i učeničke domove	Odjel za gimnazije, umjetničke škole i učeničke domove
			Odjel za strukovno obrazovanje
		Služba za razvoj i informacijsku infrastrukturu sustava odgoja i obrazovanja	Odjel za cjeloživotno učenje
			Odjel za osiguranje kvalitete
Uprava za visoko obrazovanje	Sektor za poslovanje visokih učilišta i studentski standard	Služba za poslovanje visokih učilišta	Odjel za financiranje visokog obrazovanja i visokih učilišta
			Odjel za analizu i praćenje infrastrukturnih resursa visokog obrazovanja
		Služba za studentski standard	Odjel za neizravne potpore studentima
			Odjel za neizravne potpore studentima i studentsko predstavljanje
	Sektor za kvalitetu visokog obrazovanja, međunarodnu suradnju i visoke poslove	Služba za kvalitetu visokog obrazovanja	Odjel za osiguranje i unapređenje kvalitete visokog obrazovanja
			Odjel za hrvatski kvalifikacijski okvir
		Služba za strategiju visokog obrazovanja, međunarodnu suradnju i europske poslove	Odjel za međunarodnu suradnju i europske poslove
			Odjel za strategiju i razvoj visokog obrazovanja
Uprava za standard, strategije i posebne programe	Sektor za zajedničke poslove i programe	Služba za posebne programe, strategije i međunarodnu suradnju	-
		Služba za manjine i učenike s posebnim potrebama	-
	Sektor za potporu sustavu i programe Europske unije	Služba za kurikulum, udžbenike I standard	-
		Služba za programe i Projekte Europske unije	Odjel za pripremu programa Europske unije
			Odjel za praćenje provedbe programa Europske unije
			Odjel za procjenu projekata iz programa Europske unije

GOO spada u: Upravu za standard, strategije i posebne programe, Sektor za potporu sustavu i programe Europske unije, u Službu za kurikulum, udžbenike i standard.

Rad MZOS-a financira se iz državnog proračuna. Na stranicama MZOS-a postoje podaci o financijskom planu MZOS-a za razdoblja 2015.-2017. godine, te podaci o financijskom planu za 2014. i 2015. godinu. U Tablici 5 navodimo podatke o godišnjem izdvajanju iz državnog proračuna za MZOS i AZOO od 2012. do 2015. godine te proračunske stavke koje su relevantne za provedbu GOO-a.

Tablica 5: Proračun MZOS-a

PRORAČUNSKA IZDVAJANJA		2012.	2013.	2014.	2015.
Ukupna izdvajanja iz državnog proračuna za MZOS		12,65 milijardi kuna	11,9 milijardi kuna	12,2 milijarde kuna	13,9 milijardi kuna
Ukupna izdvajanja za razvoj odgojno-obrazovnog sustava iz ukupnih sredstava za obrazovanje		216 milijuna kuna	184 milijuna kuna planirano (izvršeno 173 milijuna kuna)	220 milijuna kuna	337,9 milijuna kuna
Izdvajanja po pojedinim stavkama iz proračuna MZOS-a	Osnovnoškolsko obrazovanje	4,7 milijardi kuna	4,58 milijardi kuna	4,3 milijarde kuna	5,6 milijardi kuna
	Srednjoškolsko obrazovanje	2,5 milijardi kuna	2,7 milijardi kuna	2,5 milijardi kuna	2,5 milijardi kuna
	Odgoj i obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju	24 milijuna kuna	9 milijuna kuna	9,6 milijuna kuna	23,5 milijuna kuna
	Projekt reforme osnovnog obrazovanja	54 tisuće kuna	65 tisuća kuna	86 tisuća kuna	236 tisuća kuna
	Ulaganje u znanstveno-istraživačku djelatnost	620 milijuna kuna (izvršeno 585 milijuna kuna)	616 milijuna kuna	879 milijuna kuna	Ne postoji podatak
	Programi europske zajednice	78 milijuna kuna	50 milijuna kuna	Ne postoji podatak	Ne postoji podatak
Ukupna izdvajanja za AZOO		Planirano 40 milijuna kuna Izvršeno 38 milijuna kuna	Planirano 33,8 milijuna kuna	Planirano 33,8 milijuna kuna Izvršeno 33,5 milijuna kuna	32,7 milijuna kuna
Izdvajanja po pojedinim stavkama iz proračuna AZOO-a	Administracija i upravljanje AZOO-om	Planirano 21.5 milijuna kuna	20 milijuna kuna	20 milijuna kuna	20 milijuna kuna
	Nacionalni programi	Planirano 76 tisuća kuna Izvršeno 68 tisuća kuna	Planirano 65 tisuća kuna Izvršeno 185 tisuća kuna	Planirano 300 tisuća kuna	187,4 tisuće kuna (smanjenje od 138,5 tisuća kuna tijekom 2015. godine)
	Izvanastavne aktivnosti u osnovnim i srednjim školama - natjecanja	Planirano 10,7 milijuna kuna Izvršeno 10,2 milijuna kuna	8,2 milijuna kuna	7,9 milijuna kuna	7,55 milijuna kuna
	Stručno usavršavanje odgojno-obrazovnih djelatnika u sustavu osnovnog i srednjeg školstva	Planirano 4,3 milijuna kuna Izvršeno 4,15 milijuna kuna	Planirano 3,5 milijuna kuna	3,5 milijuna kuna	3,4 milijuna kuna (smanjenje od 245,6 tisuća kuna tijekom 2015. godine)

Pregledom podataka iz tablice 5 uočava se sljedeće:

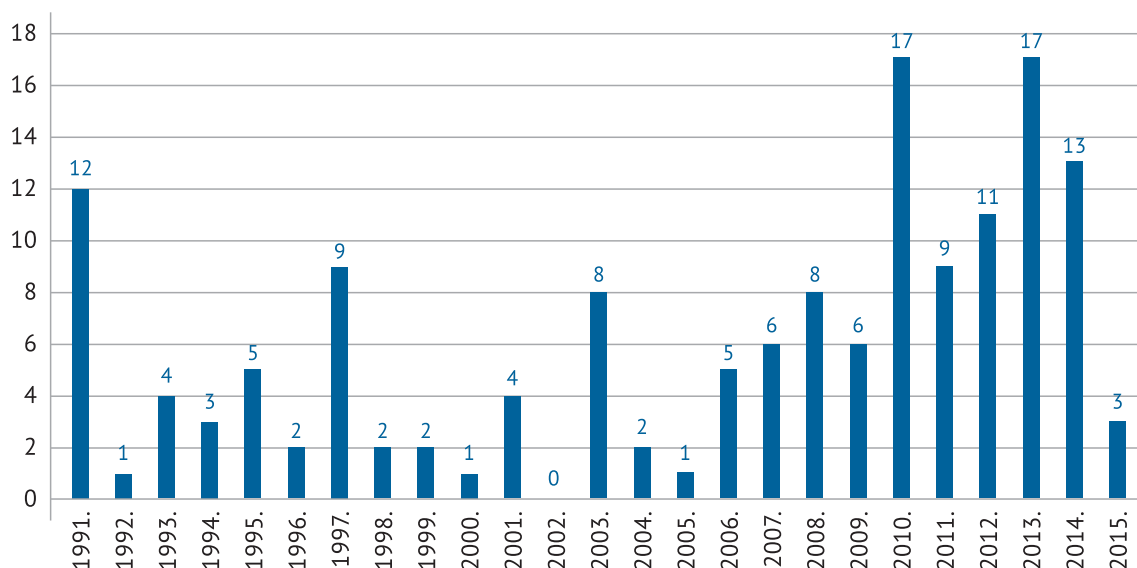
- U odnosu na 2012. godinu, u 2015. su sredstva za razvoj odgojno-obrazovnog sustava povećana za više od 60%.
- Iznosi nekih proračunskih stavki znatno osciliraju u promatranom razdoblju (npr. ulaganje u obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju je od 2012. do 2013. palo s 24 milijuna kuna na 9 milijuna kuna, a 2015. je ponovo došlo na 23,5 milijuna kuna);
- Godine 2015. tri se puta više izdvojilo za reformu osnovnog odgoja i obrazovanja nego godinu ranije, no promjene u praksi do danas nije moguće utvrditi.
- Tijekom promatrane četiri godine kontinuirano se smanjuju sredstva AZOO-a. Ušteda se uglavnom odnosi na provedbu nacionalnih programa i stručno usavršavanje odgojno-obrazovnih djelatnika u formalnom sustavu odgoja i obrazovanja dok troškovi administracije i upravljanja AZOO-om ostaju nepromijenjeni.
- U 2015. godini smanjena je stavka za stručno usavršavanje odgojno-obrazovnih djelatnika u sustavu osnovnog i srednjeg odgoja i obrazovanja za 245,5 tisuća kuna.
- U promatranom se razdoblju GOO eksperimentalno provodio u školama. Sastavni dio tog procesa bilo je praćenje provedbe i izobrazba nastavnika za rad u tom području, no ni u jednoj proračunskoj stavci, čak ni onoj koja se odnosila na uvođenje inovacija, nije vidljivo povećanje kojim bi se potvrdilo postojanje političke volje za sistemskim uvođenjem GOO-a u škole.

b / Zakoni, drugi propisi i akti objavljeni na mrežnoj stranici

Kako bismo utvrdili koja su područja MZOS-u od primarnog interesa, pregledali smo propise koje je MZOS donio u protekla dva i pol desetljeća. Na mrežnoj stranici MZOS-a, pod sekcijom „Propisi“, može se pronaći „izbor svih objavljenih zakona, pravilnika, uredbi, odluka i drugih propisa iz područja djelatnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta“. Na temelju pregleda akata u području odgoja i obrazovanja, moguće je provesti njihovu kvantitativnu i kvalitativnu analizu kao što je, primjerice, učestalost pojavljivanja određenih tema, što može ukazivati na prioritete MZOS-a u tom razdoblju. Sekcija sadrži 437 propisa koji se navode jedan za drugim, bez sistematizacije (Slika 4). Kada se pristupi poveznici za određeni propis, otvara se novi prozor s osnovnim informacijama o propisu: naziv propisa, vrsta propisa, područje kojemu propis pripada, glasilo u kojem je objavljen, datum ili broj objave, te s poveznicom na mrežnu stranicu Narodnih novina gdje se može pogledati izvorni tekst propisa kao i sve naknadne izmjene i dopune. Ti podaci nisu dostupni za sve propise.

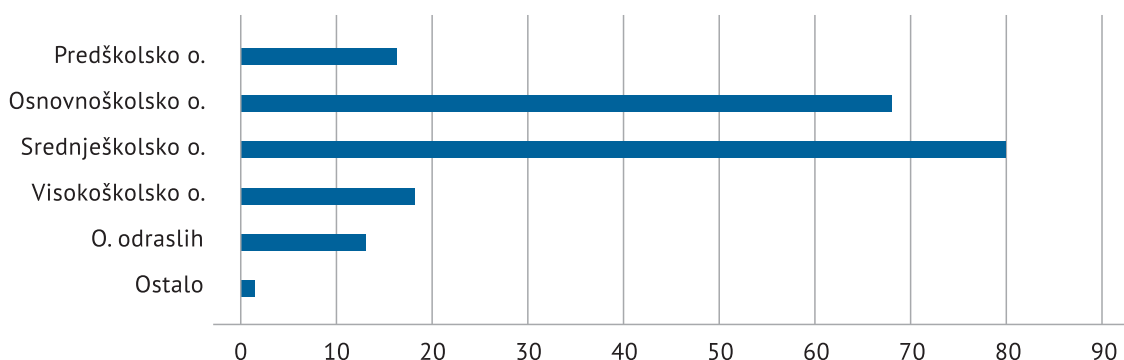

Vodeći se logikom kako veći broj propisa nužno znači i veće promjene u sustavima, napravljen je pregled donošenja propisa u određenoj godini od 1991. do 2015. (Grafikon 2). Četiri godine odudaraju po znatno većem broju donesenih propisa: 1991., 2010., 2013. i 2014. godina. Dok se 1991. godina donekle i logično nameće, s obzirom na tektonske promjene u društvenom uređenju zemlje, nameće se potreba detaljnijeg istraživanja o tome od kuda veći broj propisa u mandatima Radovana Fuchsa, Željka Jovanovića i Vedrana Mornara. Također, vidljivo je da se donosi sve veći broj propisa u području odgoja i obrazovanja u posljednjih pet godina. U razdoblju od 2005.-2009. doneseno je 26 propisa, a od 2010.-2014. 67 propisa. Veći broj propisa pretpostavlja da sustav teži većem uređenju i prilagođavanju potreba onih čiji rad i djelovanje uređuje.

Grafikon 2: Broj donesenih propisa u području odgoja i obrazovanja

Osim pregleda broja propisa donesenih po godinama, pokušali smo propise vezane za odgoj i obrazovanje grupirati kako bismo utvrdili koja područja dominiraju (Grafikon 3). Kategorije koje su pri tome korištene su: predškolski odgoj i obrazovanje, osnovnoškolski odgoj i obrazovanje, srednjoškolski odgoj i obrazovanje, visokoškolsko obrazovanje, obrazovanje odraslih te ostalo. Dio propisa se odnosi na više kategorija istovremeno. Primjerice, Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi uspostavlja okvir za više razina obrazovanja. Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije uspostavlja okvir ne samo vertikalno, kroz sve razine obrazovanja, već i horizontalno kroz sva relevantna područja (primjerice znanost i obrazovanje). Takav tip dokumenta priložen je svakoj razini obrazovanja. Iz prikaza je vidljivo da dominiraju propisi kojima se uređuju srednjoškolski i osnovnoškolski odgoj i obrazovanje dok je broj propisa u obrazovanju odraslih, visokoškolskom obrazovanju te predškolskom odgoju i obrazovanju višestruko manji.

Grafikon 3: Broj donesenih propisa za pojedine razine odgoja i obrazovanja (prikazano u frekvencijama)

c / Transparentnost i uključivanje zainteresirane javnosti

Faktori koje smo odlučili prikazati kao relevantne za analizu transparentnosti te načina i metoda uključivanja zainteresirane javnosti u rad MZOS-a su: (1) analiza ostvarivanja minimalnih standarda i mjera za savjetovanje zainteresirane javnosti određenog broja javnih rasprava sukladno *Kodeksu savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata* (Narodne novine, 140/09); (2) pregled mrežne stranice www.mzos.hr s ciljem utvrđivanja transparentnosti i mogućnosti koje se pružaju zainteresiranoj javnosti za sudjelovanje u radu MZOS-a; (3) analiza praćenja dnevnih objava na mrežnim stranicama MZOS-a u razdoblju od 5. siječnja do 31. svibnja 2015. godine.

Kodeks savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata

MZOS djeluje u skladu s Kodeksom savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata²⁹ (NN, 140/09). Sudjelovanje zainteresirane javnosti ima četiri razine: informiranje, savjetovanje, uključivanje i partnerstvo. Zainteresiranu javnost čine građani, organizacije civilnoga društva (neformalne građanske skupine ili inicijative, udruge, sindikati, udruge poslodavaca), predstavnici akademske zajednice, predstavnici komore, javne ustanove i druge pravne osobe koje obavljaju javnu službu ili na koje može utjecati zakon, drugi propis ili akt koji se donosi, odnosno koje će biti uključene u provedbu određenog akta. Prilikom izrade nacrtu prijedloga zakona ili nekog drugog propisa ili akta (odluke, deklaracije, strategije, programi i drugo) kojim se izražava politika Hrvatskoga

sabora ili Vlade Republike Hrvatske, minimalni standardi i mjere za savjetovanje sa zainteresiranom javnošću su:

- Pravodobno informiranje o planu donošenja zakona, drugih propisa i akata
- Dostupnost i jasnoća sadržaja postupka savjetovanja
- Jasno naznačen rok provedbe internet-skog i drugih oblika savjetovanja
- Povratna informacija o učincima provedenoga savjetovanja
- Usklađenost primjene standarda i mjera savjetovanja u državnim tijelima.

Tijela nadležna za izradu nacrtu zakona, drugog propisa ili akta iz nadležnosti Vlade Republike Hrvatske informiraju Vladu o provedenom postupku savjetovanja sa zainteresiranom javnošću kao i o rezultatima savjetovanja.

Za potrebe desk analize, vodeći se mjerama i standardima Kodeksa, u Tablici 6 prikazani su rezultati pregleda provedenih javnih savjetovanja. Zbog njihova velikog broja, prikaz je ograničen na 12 savjetovanja. Kriterij odabira bio je doprinos izradi pravnog okvira u području odgoja i obrazovanja (npr. savjetovanje o Nacrtu prijedloga zakona o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru), ili pak doprinos nastavnih planova i programa i/ili kurikulumu (npr. savjetovanje o Nacrtu nastavnog plana i programa GOO-a za osnovnu i srednju školu).

²⁹ Kodeks savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata donesen je 21. studenoga 2009. godine Zaključkom Vlade Republike Hrvatske, a sukladno mjerama planiranim u Akcijskom planu uz Strategiju suzbijanja korupcije i obvezama koje proizlaze iz ciljeva Nacionalne strategije stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2006. do 2011. godine te pripadajućeg Operativnog plana.

Tablica 6: Prikaz propisa o kojima je provedeno javno savjetovanje prema zadovoljavanju minimalnih standarda i mjera iz Kodeksa savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata

1. Pravodobno informiranje o planu donošenja zakona, drugih propisa i akata Zainteresirana javnost treba biti pravodobno informirana o planu donošenja zakona, drugih propisa i akata javnim objavljivanjem jedinstvenog popisa zakona i drugih propisa koji se izrađuju i predlažu za donošenje u kalendarskoj godini, uz navođenje nositelja izrade te okvirnog roka u kojem se zakon i/ili drugi propis ima izraditi i donijeti. ³⁰					
	Propisi o kojima je provedeno javno savjetovanje	Datum objave poziva za očitovanje	Naveden nositelj izrade	Naznačen rok u kojem se zakon treba donijeti	Uključenost relevantnih materijala
1	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju	12.04.2012.	MZOS	NE	DA
2	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	29.05.2012.	MZOS	NE	DA
3	Nacrt prijedloga zakona o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru	06.06.2012.	MZOS	NE	DA
4	Kurikulum zdravstvenog odgoja	31.05.2013.	MZOS	NE	DA
5	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, s konačnim prijedlogom Zakona	17.06.2013.	MZOS	NE	DA
6	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu	12.07.2013.	MZOS	NE	DA
7	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju s Konačnim prijedlogom Zakona	04.09.2013.	MZOS	NE	DA
8	Javna rasprava o Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije	16.03.2013.	Nacionalno koordinacijsko tijelo za izradu Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije	NE	DA
9	Nacrt Nastavnog plana i programa GOO-a za osnovnu i srednju školu	25.04.2014.	MZOS	NE	DA
10	Nacrt Nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje	21.05.2014.	MZOS	NE	DA
11	Nacrt nastavnog Plana i programa katoličkoga vjeronauka za trogodišnje srednje škole	02.06.2014.	MZOS	NE	DA
12	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	18.09.2014.	MZOS	NE	DA

2. Dostupnost i jasnoća sadržaja postupka savjetovanja

Tijela nadležna za izradu nacrt zakona, drugih propisa i akata javno objavljuju nacрте na mrežnim stranicama ili na drugi odgovarajući način. Obavijesti i pozivi na savjetovanje o objavljenim nacrtima trebaju biti jasni i sažeti uz navođenje svih informacija potrebnih za lakše prikupljanje očitovanja zainteresirane javnosti.³¹

Propisi o kojima je provedeno javno savjetovanje		Nacrt zakona objavljen na mrežnoj stranici	Jasnoća i sažetost sadržaja te navođenje ključnih informacija
1	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju	DA	DA
2	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	DA	DA
3	Nacrt prijedloga zakona o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru	DA	DA
4	Kurikulum zdravstvenog odgoja	DA	DA
5	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, s konačnim prijedlogom Zakona	DA	DA
6	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu	DA	DA
7	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju s konačnim prijedlogom Zakona	DA	DA
8	Javna rasprava o Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije	NE	DA
9	Nacrt Nastavnog plana i programa GOO-a za osnovnu i srednju školu	DA	NE
10	Nacrt Nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje	DA	DA
11	Nacrt nastavnog Plana i programa katoličkoga vjeronauka za trogodišnje srednje škole	DA	DA
12	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	DA	DA

3. Rok provedbe internetskog i drugih oblika savjetovanja

Objava poziva na savjetovanje o nacrtima zakona, drugih propisa i akata treba sadržavati jasno naznačen rok za očitovanja zainteresirane javnosti za koji je poželjno da ne bude kraći od 15 dana od dana objave nacрта na mrežnoj stranici tijela nadležnog za izradu nacрта, kako bi zainteresirana javnost imala dovoljno vremena za proučavanje predmetnog nacрта i oblikovanje svoga mišljenja.³²

Propisi o kojima je provedeno javno savjetovanje		Datum objave poziva za očitovanje	Rok za očitovanje	Komentar
1	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju	12.04.2012.	27.04.2012.	Produljen do 12.05.2012. zbog interesa javnosti

2	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	29.05.2012.	14.06.2012.	
3	Nacrt prijedloga zakona o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru	06.06.2012.	06.08.2012.	
4	Kurikulum zdravstvenog odgoja	31.05.2013.	30.06.2013.	
5	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, s konačnim prijedlogom Zakona	17.06.2013.	24.06.2013.	Upućen u proceduru po hitnom postupku (rok od 7 dana za očitovanje)
6	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu	12.07.2013.	29.07.2013.	
7	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju s Konačnim prijedlogom Zakona	04.09.2013.	19.09.2013.	
8	Javna rasprava o Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije	16.09.2013.	15.11.2013.	
9	Nacrt Nastavnog plana i programa GOO-a za osnovnu i srednju školu	25.04.2014.	26.05.2014.	
10	Nacrt Nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje	21.05.2014.	21.06.2014.	
11	Nacrt nastavnog Plana i programa katoličkoga vjeronauka za trogodišnje srednje škole	02.06.2014.	02.07.2014.	
12	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	18.09.2014.	04.10.2014.	

4. Povratna informacija o učincima provedena savjetovanja

Očitovanja zainteresirane javnosti kao i sažeto objedinjeno obrazloženje neprihvaćenih primjedbi na određene odredbe nacrtu javno se objavljuju na mrežnoj stranici tijela nadležnog za njegovu izradu ili na drugi odgovarajući način, kako bi se vidio učinak savjetovanja u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata.³³

Propisi o kojima je provedeno javno savjetovanje		Objavljena objedinjena obrazloženja na primjedbe koje nisu prihvaćene	Učinak savjetovanja vidljiv je u postupku donošenja zakona
1	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju	NE	Više od 200 primjedbi i komentara objedinjeno je i objavljeno u jednom dokumentu, međutim, objavljeno je samo 18 odgovora.
2	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	DA	Svi komentari i primjedbe dostupni su u jednom dokumentu, obrazloženja o prihvaćenim i odbijenim prijedlozima su objavljena.
3	Nacrt prijedloga zakona o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru	NE	Rezultati javne rasprave nisu objavljeni.

4	Kurikulum zdravstvenog odgoja	DA	Komentari i primjedbe dostupni su u jednom dokumentu. Objedinjena obrazloženja objavljena su u „Sažetku obrazloženja o provedenom javnom savjetovanju“.
5	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, s konačnim prijedlogom Zakona	DA	Dostupna su sva očitovanja. Obrazloženja su objedinjena u „Sažetku o provedenom postupku savjetovanja“.
6	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu	NE	Dostupna su sva očitovanja. Obrazloženja o prihvatanju ili neprihvatanju nisu objavljena.
7	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju s konačnim prijedlogom Zakona	DA	Očitovanja, kao i obrazloženja, dostupna su u dva dokumenta: „Obrazac sažetka obrazloženja“ te „Analiza javne rasprave“.
8	Javna rasprava o Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije	NE	Na mrežnim stranicama dostupna je samo obavijest o početku javne rasprave.
9	Nacrt Nastavnog plana i programa GOO-a za osnovnu i srednju školu	NE	Dostupna je samo obavijest o početku javne rasprave i najava datuma javnih tribina.
10	Nacrt Nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje	DA	Očitovanja i obrazloženja objedinjena su u jedan dokument „Sažetak obrazloženja o postupku savjetovanja o Nacrtu nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj“.
11	Nacrt nastavnog Plana i programa katoličkoga vjeronauka za trogodišnje srednje škole	DA	Nisu dostupna očitovanja, a rezultati analize su objavljeni u dokumentu „Sažetak obrazloženja o postupku savjetovanja“.
12	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	DA	Sva očitovanja dostupna. Obrazloženje za primjedbe koje nisu prihvaćene su dostupna u Izvješću o provedenom savjetovanju s zainteresiranom javnošću. Nije vidljivo koji su prijedlozi prihvaćeni.

5. Usklađenost primjene standarda i mjera savjetovanja u državnim tijelima

Kako bi se osigurala usklađena primjena gore navedenih standarda i mjera u državnim tijelima, imenovat će se koordinatori za savjetovanje kao kontakt osobe u svim središnjim tijelima državne uprave, odnosno uredima Vlade zaduženima za izradu nacrtu zakona, drugih propisa i akata, s ciljem dosljednog praćenja i koordinacije postupaka savjetovanja sa zainteresiranom javnošću.³⁴

Propisi o kojima je provedeno javno savjetovanje		Imenovan koordinator/ica za savjetovanje
1	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju	NE
2	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	NE
3	Nacrt prijedloga zakona o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru	NE
4	Kurikulum zdravstvenog odgoja	NE
5	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, s konačnim prijedlogom Zakona	NE

6	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu	NE
7	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju s Konačnim prijedlogom Zakona	NE
8	Javna rasprava o Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije	NE
9	Nacrt Nastavnog plana i programa GOO-a za osnovnu i srednju školu	NE
10	Nacrt Nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje	NE
11	Nacrt nastavnog Plana i programa katoličkoga vjeronauka za trogodišnje srednje škole	NE
12	Nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi	NE

Tablični podaci navode na zaključak kako u određenom broju javnih rasprava MZOS nije zadovoljio minimalne standarde i kriterije Kodeksa. Prvi kriterij, pravodobno informiranje o planu donošenja zakona, drugih propisa i akata djelomično je zadovoljen kod većine zakona, s obzirom da savjetovanja obično sadrže sve potrebne dokumente. No, niti u jednome slučaju nije formalno naznačen vremenski rok u kojemu se zakon i/ili drugi propis treba izraditi i donijeti. Kada govorimo o pravodobnoj objavi svih zakona i ostalih dokumenata koji se upućuju na raspravu, na stranicama MZOS-a, 17. prosinca 2015. nalazi se sljedeća objava: „Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta provest će savjetovanja o sljedećim propisima, u razdobljima navedenim u *Godišnjem planu normativnih aktivnosti za 2014. godinu...*”³⁵ Zaključno s prosincem 2015. godine, godišnji plan normativnih aktivnosti za 2015. godinu nije postavljen na mrežnu stranicu.

Kriterij koji uvjetuje *dostupnost i jasnoću sadržaja u postupka savjetovanja* u 12 primjera javnog savjetovanja je zadovoljen, osim u slučaju Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije. Slično je s kriterijem po kojem *sadržaj mora biti dostupan na javnom savjetovanju minimalno 15 dana*. Kod navedenih javnih savjetovanja taj je rok zadovoljen, osim u slučaju Nacrta prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, s konačnim prijedlogom Zakona, koji je nakon samo sedam dana očitovanja upućen u proceduru po hitnom postupku. Od prikazanih savjetovanja, podjednak je broj onih koji traju 15 dana i onih koji traju mjesec dana.

Posebnu pozornost potrebno je pridati zadovoljavanju minimalnog standarda koji govori o *obvezatnosti davanja povratne informacije o učincima provedenog savjetovanja*. Vidljivo je iz analize kako ne postoji standardni obrazac izvještavanja javnosti o rezultatima javnog savjetovanja. Kada govorimo o dostupnosti očitovanja, ponegdje su dostupna sva očitovanja, ali u nekim slučajevima očitovanja ostaju anonimna i nije moguće vidjeti u ime koje osobe ili institucije je određeno očitovanje došlo. U nekim slučajevima pak, Ministarstvo nije zadovoljilo minimalne standarde i kriterije te dostavilo rezultate javnog savjetovanja (kao u primjeru Nacrta nastavnog plana i programa GOO-a za osnovnu i srednju školu i Nacrtom prijedloga zakona o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru). Govoreći o sadržaju očitovanja i obrazloženja, ona su ponekad tematski grupirana i objedinjena u jedan doku-

³⁰ Izraz za minimalni standard preuzet iz Kodeksa savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata

³¹ Izraz za minimalni standard preuzet iz Kodeksa savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata

³² Izraz za minimalni standard preuzet je iz Kodeksa savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata.

³³ Izraz za minimalni standard preuzet je iz Kodeksa savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata.

³⁴ Izraz za minimalni standard preuzet iz Kodeksa savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata.

³⁵ Posljednja provjera mrežne stranice MZOS-a napravljena je 17. prosinca 2015.

ment, a ponekad su dostupna samo očitovanja bez obrazloženja o njihovom prihvatanju ili odbijanju. Tijekom desk analize, napravljena je analiza svih provedenih javnih savjetovanja u 2013. i 2014. godini sukladno ovom kriteriju. 2013. započelo je 25 javnih rasprava, od čega samo na njih 12 postoji povratna informacija s očitovanjima, te objašnjenjima koja su i zašto prihvaćena, djelomično prihvaćena i odbijena. 2014. godine od njih 35, samo 12 zadovoljava ovaj kriterij davanja povratne informacije o učincima provedena sudjelovanja. Za veliku većinu javnih rasprava objavljen je početak javne rasprave te kraj, obrazac očitovanja i potrebni dokumenti koji se komentiraju, no nisu objavljena pristigla očitovanja (nije moguće utvrditi koliko ih je pristiglo te tko su autori), kao ni analiza javne rasprave. Što se tiče odgovora zainteresirane javnosti, 2013. godine sveukupno je u 24 javne rasprave pristiglo 607 ispunjenih obrazaca s očitovanjima od strane fizičkih osoba, organizacija civilnog društva te raznih institucija. Od toga je prihvaćeno 202 očitovanja (prilikom čitanja ovog podatka treba imati na umu da za veliki dio javnih rasprava nije postojala povratna informacija o rezultatima javne rasprave). Izuzeli smo podatak o 25-oj javnoj raspravi, o Kurikulumu zdravstvenog odgoja, na koju je pristiglo čak 2531 očitovanje. U 2014. godini, na 34 javne rasprave pristiglo je 517 ispunjenih obrazaca za sudjelovanje, od čega je prihvaćeno 134 očitovanja. Ponovo smo izuzeli javnu raspravu o Nacrtu Odluke o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u I. razred srednje škole u šk. god. 2014./2015 na koju je stiglo čak 1855 očitovanja, od čega je prihvaćeno 612. Svakako se mora istaknuti činjenica kako u dvije analizirane godine postoji 52% (2013.) i 65% (2014.) javnih savjetovanja u kojima nije zadovoljen kriterij davanja povratne informacije o učincima provedena savjetovanja.

Kriterij usklađenosti primjene standarda i mjera savjetovanja u državnim tijelima koji uvjetuje imenovanje koordinatora za javna savjetovanja unutar odgovornog tijela državne uprave nije zadovoljen niti u jednom slučaju. Niti u jednoj od analiziranih 12 primjera javnog savjetovanja nije imenovan koordinator za savjetovanje kao kontakt osoba, iako je u većini slučajeva ostavljena elektronička adresa na koju se zainteresirana javnost mogla obratiti u slučaju eventualnih nejasnoća i dodatnih pitanja.

Iz analize je vidljivo kako MZOS nema standardiziranu proceduru kad je riječ o javnim raspravama i komunikaciji sa zainteresiranom

javnošću pa nije moguće prepoznati koje korake Ministarstvo poduzima kako bi se zainteresirana javnost što više uključila u savjetovanje. Svi dostupni izvještaji savjetovanja razlikuju se od izvještaja o javnim savjetovanjima dostupnima na portalu e-Savjetovanja. Potonji sadrži primjeren oblik izvještavanja o očitovanjima. Dostupno je svako očitovanje s naznakom o prihvatanju, odbijanju, djelomičnom prihvatanju ili primljenosti na znanje, s odgovarajućim komentarom. Treba napomenuti da je portal e-Savjetovanja pokrenut potkraj travnja 2015. godine, no njime se ne nadomješta raniji izostanak standardizirane procedure u načinu izvještavanja, obrascima, rokovima i sl.

d / Pristupačnost i ažuriranje mrežne stranice **www.mzos.hr**

Mrežna stranica MZOS-a sadrži sljedeće kategorije informacija: Ministarstvo, Zapošljavanje, Ustanove iz sustava, Iz tiska i Kontakti. Pod opisom Ministarstva možemo pristupiti podacima o vodećem osoblju Ministarstva, kao i prethodnim ministrima, o ustroju ministarstva te dobiti kontakte voditelja uprava i samostalnih službi. Osim toga, postoje sekcije propisi, planiranje, javna nabava, javna rasprava, ugovori i državni stručni ispit.

Također, moguće je odabrati podsekcije obrazovanje, znanost i sport koje vode na vijesti i sadržaje koji se tiču isključivo nekog od ova tri područja, te međunarodna suradnja i informacijska infrastruktura.

Što se tiče planiranja rada MZOS-a, krajem prosinca 2015. na mrežnoj se stranici nalaze sljedeća četiri dokumenta: Godišnji plan rada, Godišnji financijski izvještaji Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta za 2014. godinu, Strateški plan Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, te Financijski plan Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta.

Malo veću pozornost posvetit ćemo djelu stranice o javnim raspravama jer tim se putem njih nastoji izravno uključiti zainteresirana javnost u rad i djelovanje MZOS-a. Ideja sekcija o javnim raspravama jest da bi trebala na jednom mjestu objediniti sve vijesti vezane uz javne rasprave o svim zakonskim aktima vezanim uz područja pod ingerencijom Ministarstva. Prva vijest u toj podsekciji objašnjava što je Kodeks savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u

postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata. Ta vijest je fiksirana na vrhu, a nove vijesti vezane uz javne rasprave se pojavljuju u padajućem izborniku ispod te centralne, fiksirane obavijesti. Međutim, podno dva paragrafa koja objašnjavaju svrhu kodeksa, nalazi se obavijest "Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta provest će savjetovanja o sljedećim propisima, u razdobljima navedenim u *Godišnjem planu normativnih aktivnosti za 2014. godinu...*"³⁶ Zaključno s prosincem 2015. godine, godišnji plan normativnih aktivnosti za 2015. godinu nije postavljen na mrežnu stranicu. Prva novija vijest datira iz 12. kolovoza 2015. godine. Pored nje, u padajućem izborniku nalazi se svega još 6 obavijesti (4 obavijesti iz 2015. godine, 3 iz 2014. godine).

S lijeve strane, u podsekciji „Javne rasprave“ nalaze se poveznice na brojna savjetovanja koja se tiču područja vezana uz rad Ministarstva. Kada se klikne na njih, pišu samo najosnovnije informacije o nazivu otvorene javne rasprave te o vremenskom roku do kada se u raspravu može uključiti. Dodatnim klikom na tu obavijest, otvara se novi prostor gdje se može pristupiti detaljnijim informacijama – obavijest o proceduri, rokovima, poveznicama, pristiglim očitovanjima i izvještajima o provedenom savjetovanju. Prva vijest u podsekciji „Završene javne rasprave“ jest o Pravilniku o izmjenama i dopunama Pravilnika o ustrojstvu i upravljanju vršnom nacionalnom internetskom domenom. Poveznica na to savjetovanje sadrži veoma urednu evidenciju obavijesti: obavijest o otvaranju savjetovanja, obavijest o završetku i pristiglim očitovanjima te izvješće o provedenom savjetovanju. To je tip obavijesti koji bi načelno zadovoljio kriterije otvorenosti i transparentnosti i bio primjer uredne evidencije i ažuriranosti obavijesti na mrežnim stranicama.

Ono što se ističe kao najveći nedostatak ove stranice i što potencijalno stvara zbunjenost prilikom navigacije stranicama Ministarstva, jeste nejasan sustav ažuriranja, usustavljivanja i arhiviranja obavijesti između sekcije „Javne rasprave“ te podsekcije „Završene javne rasprave“. Primjerice, u sekciji „Javne rasprave“ nalaze se i rasprave koje su odavno završene (primjerice rasprava o Nacrtu Pravilnika o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima) koja je završila 3. travnja 2013. godine. Posljednja vijest u podsekciji „Završene

javne rasprave“ datira iz svibnja 2015. (Izvješće o provedenom savjetovanju sa zainteresiranom javnošću o Nacrtu prijedloga Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o ustrojstvu i upravljanju vršnom nacionalnom internetskom domenom). Također, javne rasprave nalaze se blizu jedna drugoj, pisane su manjim fontom te su svjetlije boje zbog čega su teško čitljive.

Pored nesustavnog kategoriziranja i arhiviranja obavijesti, pregledom ovih osnovnih informacija vidljivo je kako se stranica ne ažurira redovito. Za dio obavijesti je izostalo svako naknadno dodavanje novih informacija. Tako, primjerice, na stranicama MZOS-a nikada nisu objavljena pristigla očitovanja o javnom savjetovanju o jednom od najvažnijih dokumenata za odgojno-obrazovni sustav u Hrvatskoj u dugo vremena – Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije.

e / Obavještavanje stručnjaka i građana putem mrežne stranice

U svrhu provedbe desk analize, od 5. siječnja do 31. svibnja 2015. godine pratili smo objave na mrežnim stranicama MZOS-a. U tom razdoblju, na stranici www.mzos.hr stavljena je 161 objava, kao novosti. Postoji nekoliko kategorija objava koje čine iznad 90% ovih objava, a to su: obavijesti o provedbi javnih rasprava i njihovim rezultatima, obavijesti o različitim natječajima namijenjenim ili udrugama ili učenicima srednjih škola ili školama, obavijesti o mogućnostima uključivanja u radne skupine Cjelovite kurikularne reforme, obavijesti o događajima na kojima je prisustvovao ministar Mornar te odluke o različitim sufinanciranjima, uglavnom prijevoza učenika srednjih škola ili isplate plaća. U manje od 5% objava se upućuje zainteresiranu javnost na donošenje nekog novog Pravilnika, Zakona i/ili sadržaja koji su značajni za odgojno-obrazovni sustav.

Što se tiče same dostupnosti objava, kada se naknadno želi pretražiti na kalendaru određeni događaj, uvijek se pojavi obavijest kako nema događaja (iako je obavijest naznačila da se nešto događa). U nekoliko slučajeva se obavijesti objavljuju prekasno (kada je već događaj završio) ili nakon što prođe značajna količina vremena nakon što daju izvješće ili rezultate nekog natječaja (a često se i tada radi o nepotpunim informacijama).

³⁶ Posljednja provjera mrežne stranice MZOS-a napravljena je 17. prosinca 2015.

f / Promicanje građanskog odgoja i obrazovanja

Informacije o GOO-u na mrežnoj stranici Ministarstva moramo tražiti „pod povećalom“. Naime, GOO se nigdje ne spominje, osim u nekoliko odluka i vijesti iz arhive, nastalih uglavnom tijekom mandata ministra Jovanovića. Program koji se trenutno provodi u školama nije objavljen, nema ažuriranih informacija o njegovoj provedbi, a za dvije javne rasprave u kojima se tražilo mišljenje javnosti o Nastavnim planovima i programima za GOO, rezultati nisu objavljeni. Prva javna rasprava bila je otvorena od 25. travnja do 26. svibnja 2014. godine. Sredinom svibnja 2014. najavljene su javne tribine u Osijeku, Splitu i Rijeci o Nacrtu Nastavnog plana i programa GOO-a za osnovnu i srednju školu, dakle samo 12 dana prije kraja javne rasprave, kako bi se prikupilo što više relevantnih prijedloga. Međutim, taj je dokument neposredno nakon zatvaranja javne rasprave povučen bez informacije o rezultatima javne rasprave i/ili objašnjenja zašto se povlači. Umjesto toga, u razdoblju od 18. srpnja do 19. kolovoza 2014. pokrenuta je nova rasprava o novom dokumentu o kojemu se do tada nije ništa znalo - Nacrtu Odluke o donošenju programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a u osnovne i srednje škole. Rezultati javne rasprave objavljeni su 27. kolovoza 2014. kao sažetak (tijek rasprave, sudionici, dio javnih očitovanja i prijedlozi za njihovo prihvaćanje, odnosno neprihvaćanje uz argumentaciju). Kako je samo dio očitovanja sažeto objavljen, javnost je ostala neinformirana o opsegu i sadržaju primjedbi, njihovim autorima i udjelu prihvaćenih primjedbi.

Provedbu GOO-a u Hrvatskoj neprekidno prati visok stupanj neizvjesnosti. O uvođenju GOO-a u škole neprekidno se govori već 20 godina, ali se on sustavno ne provodi niti se za provedbu sustavno pripremaju praktičari, što znači da je do sada nekoliko generacija djece i mladih lišeno mogućnosti učenja za građanstvo. Zbog nedosljednosti resornog ministarstva u promicanju ovog područja nužno se nemeće pitanje koliko će zanemarivanje pripreme hrvatskih učenika za njihovu građansku ulogu još trajati. *Koliko dugo će trenutna situacija ostati trenutna?*

Da je riječ o krajnje turbulentnom području odgoja i obrazovanja, potvrđuje primjer izrade, provjere i pripreme za sistemsko uvođenje Kurikuluma GOO-a između 2012. i 2014. godine. Ministar Jovanović je 2012. godine formirao Povjerenstvo za praćenje i vanjsko vrednovanje tek izrađenog nacrtu Kurikuluma GOO-a

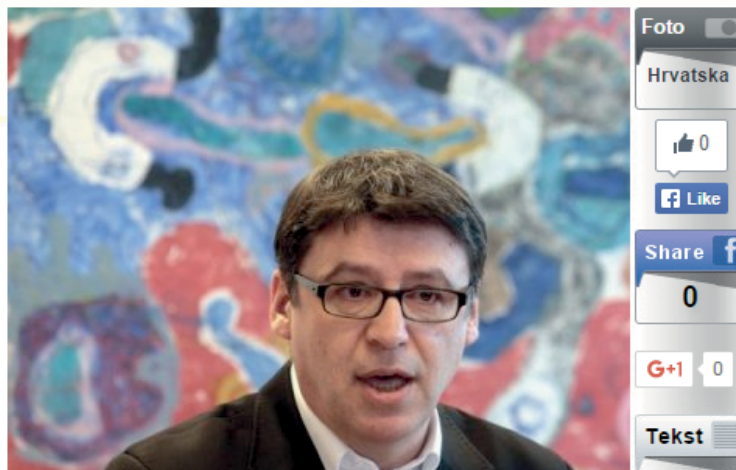
u 12 osnovnih i srednjih škola u 2012./2013. i 2013./2014. godini. Povjerenstvo se sastojalo od predstavnika MZOS-a, AZOO-a, škola i civilnog društva, a cilj mu je bio eksperimentalno provesti te znanstveno pratiti i evaluirati Kurikulum GOO-a (Spajić-Vrkaš et al. 2014; 2015) a potom, na temelju dobivenih rezultata, revidirati konačni tekst i pripremiti ga za sistemsko uvođenje u škole. Pred sam kraj konačne revizije Kurikuluma (prema kojoj se GOO trebao uvesti međupredmetno u sve razrede osnovne i srednje škole te kao zaseban predmet u 7. i 8. razred osnovne te u 1. i 2. razred srednje škole) i neposredno pred otvaranje javne rasprave o tom dokumentu, predstavnik MZOS-a, inače član Povjerenstva, prenosi zahtjev pravne službe MZOS-a da se, zbog važećih zakonskih propisa koje onemogućavaju uvođenje kurikuluma, umjesto Kurikuluma izradi Nastavni plan i program GOO-a i da se raniji tekst proširi na 6. razred osnovne škole. Povjerenstvo, sukladno tom zahtjevu, u kratkom roku mijenja Kurikulum u Nastavni plan i program GOO-a, koji se u travnju upućuje u proces internetskog savjetovanja. Rezultati savjetovanja se ne objavljuju, a nekoliko dana prije donošenja konačne odluke o sistemskom uvođenju GOO-a u osnovne i srednje škole, ministar Jovanović je smijenjen. Na njegovo mjesto dolazi ministar Mornar, koji već nakon nekoliko dana po dolasku na tu dužnost govori o tome kako o uvođenju GOO-a treba „ponovno promisliti“, što je rezultiralo time da je Kurikulum bez ikakvog službenog objašnjenja zamijenjen novim kompiliranim i nedovoljno jasnim Programom međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a za osnovne i srednje škole. Potonji dokument je nakon javne rasprave o kojoj je javnost šturo informirana i bez obveze znanstvenog praćenja, eksperimentalno upućen u škole.

Ovaj primjer zorno pokazuje kako je u raspravama o promjenama odgojno-obrazovnog sustava u Hrvatskoj važan profesionalan i osobni profil resornog ministra. Taj nas primjer uči kako se olako i bez potrebe za racionalnom argumentacijom mogu mijenjati politički prioriteti MZOS-a i kako se, zbog *ad hoc* političkih preslagivanja olako dovodi u pitanje ne samo kvaliteta odgoja i obrazovanja u cjelini, nego i učinkovitost pripreme učenika za ulogu aktivnog i odgovornog građanina koji je jamstvo demokratskog razvoja Hrvatske.

25. TRAVNJA 2014. 16:32h

UVODI SE GRAĐANSKI ODGOJ

Jovanović: Nitko nema pravo reći da je nepotreban

Slika 5: Izvadak iz novina, 25. travanj 2014. (<http://arhiva.dalje.com/hr-hrvatska/uvodi-se-gradjanski-odgoj-jovanovic-nitko-nema-pravo-reci-da-je-nepotreban/507039>)

Hrvatska raste

Ti odlučuješ o budućnosti Hrvatske. 8.11. zajedno za

Građanski odgoj od jeseni postaje obavezan predmet za učenike šestih razreda osnovne škole, a godinu nakon toga priključit će im se

HRVATSKA

PREDSEDNIK VLADE POTVRDIO: ŽELJKO JOVANOVIĆ JE SMIJENJEN, A NOVI MINISTAR OBRAZOVANJA JE VEDRAN MORNAR

Objavljeno 11.06.2014 12:59 iše A.B., M.M.

Premijer Zoran Milanović na današnjoj press konferenciji potvrdio je smjenu ministra obrazovanja Željka Jovanovića te Rajka Ostojića, ministra zdravlja. Jovanovićevo mjesto zauzet će bivši dekan FER-a, 55-godišnji Vedran Mornar, dok je Ostojićev nasljednik dosadašnji ravnatelj HZZO-a Siniša Varga.

Slika 6: Izvadak iz novina, 11. lipanj 2014. (<http://www.srednja.hr/Novosti/Hrvatska/Predsjednik-Vlade-potvrdio-Zeljko-Jovanovic-je-smijenje-a-novi-ministar-obrazovanja-je-Vedran-Mornar>)

Slika 7: Izvadak iz novina, 24. lipanj 2014. (<http://www.jutarnji.hr/mornar-izbacuje-zdravstveni-i-gradanski-odgoj--ali-svi-ce-morati-uciti-informatiku/1201298/>)

1.2.2.2. Agencija za odgoj i obrazovanje

Podaci u ovom poglavlju dobiveni su desk analizom koja je uključivala pregled: (1) arhive i sadržaja mrežne stranice AZOO-a (www.azoo.hr); (2) objava na mrežnoj stranici Agencije u razdoblju od 5. siječnja do 31. svibnja i (3) provedbe Protokola za studije slučaja dobrog upravljanja u agencijama³⁷.

a / Djelatnost

Status, djelatnost i ustroj AZOO-a uređuju se Zakonom o Agenciji za odgoj i obrazovanje (NN, 85/2006), u kome se navodi kako prava i dužnosti osnivača obavlja ministarstvo nadležno³⁸ za poslove obrazovanja. Djelatnost AZOO-a je obavljanje stručnih i savjetodavnih poslova u odgoju i obrazovanju, te se navodi kako Agencija sudjeluje u praćenju, unapređenju i razvoju odgoja i obrazovanja na području predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja, obrazovanja odraslih te školovanja djece hrvatskih građana u inozemstvu i djece stranih državljana. Središnji ured AZOO-a nalazi se u Zagrebu, a podružnice u Rijeci, Splitu i Osijeku.

Ustroj, obavljanje djelatnosti i zaduženja Agencije se pobliže uređuju Statutom Agencije za odgoj i obrazovanje. Članak 2. Statuta određuje kako je Agencija javna ustanova koja je samostalna u obavljanju svoje djelatnosti i poslovanju sukladno zakonu. AZOO-om upravlja Upravno vijeće, koje se sastoji od predsjednika i 6 članova, imenovanih od strane Vlade Republike Hrvatske na prijedlog ministra zaduženog za obrazovanje. Ravnatelj je poslovodni i stručni voditelj Agencije. Ravnatelj Agencije ima pomoćnike. Aktualna ravnateljica Agencije je Jadranka Žarković Pečenković. Aktualni članovi Upravnog vijeća AZOO-a su: Mihaela Adamović Radolfi (MZOS, Samostalni sektor za inspekcijski

³⁷ Protokol se nalazi u Musa, A. (2013). Institucionalni i pravni okvir za dobro upravljanje u hrvatskim agencijama, publikaciji od udruge GONG. Analizu na temelju Protokola su izradili Martina Horvat, Duje Prkut i Matej Server iz udruge GONG.

³⁸ Resorna ministarstva imaju čitav niz ovlasti i dužnosti u odnosu na agencije, kako upravljačkih tako često i kadrovskih, kao što je obveza suradnje i pružanja stručne pomoći u izradi politika i nacrtu propisa te razmjeni informacija, provoditi nadzor nad radom agencija u resoru, a u velikom broju agencija članovi upravnih vijeća agencija predlažu kandidate za čelnike agencije Vladi.

nadzor), Nataša Lovrić (MZOS, Uprava za odgoj i obrazovanje, Služba za razvoj i informacijsku infrastrukturu sustava odgoja i obrazovanja), Jasna Tingle (CARNet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža), Normela Krešić-Vrkljan (Škola suvremenog plesa Ane Maletić), Lidija Sosa Šimenc (Osnovna škola Izidora Kršnjavoga), Nijaz Karić (Nezavisni sindikat zaposlenih u srednjim školama Republike Hrvatske), Vladimira Brezak (AZOO).³⁹ Agencija je podijeljena na odjele: Odjel pravnih, računovodstvenih i pomoćnih poslova, Odjel za opće poslove, Odjel za predškolski odgoj i osnovno školstvo, Odjel za srednje školstvo, Odjel za stručno-pedagoški nadzor. Unutar određenih odjela nalaze se odsjeci. Svaki odjel ima voditelja odjela, a svaki odsjek ima voditelja odsjeka te više savjetnike za određena područja.

Sukladno Statutu, AZOO izrađuje godišnji program rada te izvještaje o radu. Na mrežnoj stranici AZOO-a (www.azoo.hr), 8. svibnja 2015. godine, Program rada za 2015. godinu još nije bio objavljen dok je s druge strane postojala financijska projekcija troškova za 2015. godinu. U studenome 2015., na mrežne stranice je postavljen Program rada za 2015. godinu. Ne postoji podatak kojeg je točno datuma objavljen.

Djelatnost Agencije financira se iz državnog proračuna. Agencija može stjecati prihode i iz drugih izvora, u skladu sa zakonom, a ostvarena dobit može se koristiti samo za razvoj i unapređenje djelatnosti Agencije o čemu odlučuje Upravno vijeće. Proračun agencije je oko 30.000.000,00 kn i u blagom je padu (31.536.174 HRK u 2015., 30.248.900 HRK u 2016., dok su projekcije za 2017. 29.417.554 HRK). Prema Godišnjem izvještaju o izvršenju financijskog plana za 2014. godinu, vidljivo je da su agencijski rashodi u 2014. godini nešto manji od prihoda, ali je ostvaren manjak u poslovanju u iznosu od 308.052,00 HRK zbog manjka prenesenog iz prethodnih godina.

b/ Ljudski resursi

Agencija ima utvrđenu sistematizaciju radnih mjesta, a zaposlenici Agencije se zapošljavaju na temelju javnog natječaja. Od ukupno predviđenih i ustrojenih 147 radnih mjesta, popu-

njeno je njih 123. Kao razlozi nepopunjenosti pojedinih radnih mjesta navode se: odlazak u mirovinu, istek ugovora, premještanje, mirovanje radnog odnosa, roditeljski dopusti, bolovanja itd. Za AZOO vrijedi trenutna zabrana zapošljavanja službenika i namještenika u javnim službama (NN 156/16, NN 114/14). Prema Izvješću o radu Agencije iz 2014. godine trenutno je zaposlenih 7 sveučilišnih doktora znanosti, 9 sveučilišnih magistara znanosti, 8 sveučilišnih specijalista, 82 radnika s visokom stručnom spremom (preddiplomski i diplomski te integrirani i dodiplomski sveučilišni i stručni studiji u trajanju od najmanje 4 godine), 3 radnika s VŠS i bacc. (preddiplomski sveučilišni i stručni studiji, sveučilišni i stručni dodiplomski studiji u trajanju kraćem od 4 godine), te 14 radnika sa srednjom stručnom spremom. Savjetnici i viši savjetnici dužni su se stalno stručno usavršavati sukladno programu rada Agencije. Agencija izvještava o stručnom usavršavanju svojih djelatnika putem godišnjeg izvještaja. Na mrežnim stranicama nije moguće pronaći podatke o evaluaciji rada zaposlenika ili o procjeni uspješnosti ostvarivanja njihovih zadataka.

Jedna od djelatnosti Agencije je organiziranje stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika. Svi programi stručnih skupova koje organizira/suorganizira AZOO objavljuju se na mrežnim stranicama Agencije www.azoo.hr, a sudjelovanje se prijavljuje i prati putem aplikacije <http://www.ettaedu.eu/>. Iz izvješća o radu Agencije za 2014., vidljivo je kako je stručno usavršavanje organizirao i provodio 91 savjetnik iz Zagreba i podružnica u Rijeci, Osijeku i Splitu. Važnu ulogu i zadaću u stručnom usavršavanju na razini županija imaju voditelji županijskih stručnih vijeća koji organiziraju najmanje tri stručna skupa godišnje. Ravnatelj Agencije imenovao je u 2014. godini, 1215 voditelja županijskih stručnih vijeća u osnovnim i srednjim školama, a sredstva za financiranje njihova rada osigurana su iz državnog proračuna. U 2014. godini, održano je ukupno 1227 stručnih skupova u organizaciji savjetnika Agencije i 3394 skupa u organizaciji voditelja županijskih stručnih vijeća. U Izvješću o radu iz 2014., sudionici usavršavanja su dali prosječnu ocjenu agencijskim usavršavanjima 3,7 dok su usavršavanja vanjskih dionika koja provode stručnjaci iz različitih resora, akademske zajednice kao i civilnog društva, ocijenjeni s 4,7 bodova.

³⁹ Odluku o imenovanju Upravnog vijeća Agencije za odgoj i obrazovanje Vlada Republike Hrvatske donijela je 13. studenoga 2014. godine. (http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=53:upravno-vijee-agencije-za-dgoj-i-obrazovanje&catid=34:ustroj&Itemid=55).

c / Transparentnost i suradnja sa zainteresiranom javnošću

Rad Agencije je javan te, sukladno članku 66., Agencija obavještava javnost o obavljanju djelatnosti ili dijela djelatnosti putem sredstava javnog priopćenja, održavanjem stručnih skupova i savjetovanja, izdavanjem publikacija ili na drugi primjeren način. Sukladno članku 67., Agencija je dužna, s obzirom na karakter svoje djelatnosti, pravodobno i na pogodan način obavještavati građane, pravne osobe i druge korisnike o uvjetima i načinu davanja svojih usluga i obavljanju djelatnosti za koju je osnovana.

Članak 18. Statuta o radu Agencije propisuje nužnost suradnje u obavljanju djelatnosti s vanjskim suradnicima iz reda znanstvenika, učitelja poučavatelja i drugih stručnjaka u obrazovanju, o čemu odlučuje ravnatelj u skladu sa statutom Agencije. U Izvješću o radu Agencije iz 2014. godine⁴⁰ kao predavači na stručnim usavršavanjima se navode ugledni stručnjaci iz matičnih visokoškolskih ustanova i institucija koje se primarno bave pitanjima odgoja i obrazovanja, ravnatelji i stručni suradnici iz predškolskih, osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova te iskusni učitelji i nastavnici praktičari. Navodi se kako Agencija ostvaruje suradnju i s ostalim ustanovama koje sudjeluju u stvaranju i provođenju odgojno-obrazovne politike u Republici Hrvatskoj: s visokoškolskim ustanovama, ministarstvima, centrima, agencijama i ostalim dionicima u odgojno-obrazovnom sustavu. Na županijskoj razini, kao predavači i voditelji radionica, angažiraju se stručnjaci ili uspješni praktičari iz lokalne zajednice. Na mrežnim stranicama Agencije nije moguće pronaći nikakve podatke o kriterijima niti pravilnike o procesu uključivanja stručnjaka. Suradnja sa stručnjacima iz civilnog društva se ne spominje što je u suprotnosti s načelnom važnosti razvijanja suradnje s civilnim društvom.

d / Obavještavanje stručnjaka i građana putem mrežne stranice

U svrhu utvrđivanja redovitosti izvještavanja, od 5. siječnja do 31. svibnja 2015. godine pratili smo objave na mrežnim stranicama Agencije. U tom je razdoblju na stranici www.azoo.hr bilo 312 objava.

Pregled i analiza objava sugeriraju sljedeće zaključke:

- **Praćenje objava na mrežnoj stranici potvrđuje da Agencija ne obavlja ravnomjerno sve djelatnosti koje određuje Zakon.**

99% objava na stranici www.azoo.hr sljedećeg su profila:

- obavijesti i izvještaji sa stručnih skupova
- obavijesti o rezultatima stručnih ispita
- obavijesti o mogućim prijavama i rezultatima natjecanja i smotri
- zahtjevi za javnom nabavom.

Djelatnosti Agencije, sukladno čl. 4 Zakonu o Agenciji za odgoj i obrazovanje su sljedeće:

- *sudjeluje u izradi, razvoju i implementaciji nacionalnog kurikuluma*
- *pruža stručnu pomoć i daje upute ustanovama, njihovim ravnateljima te odgojiteljima učiteljima, nastavnicima i stručnim suradnicima (u daljnjem tekstu: odgojno-obrazovni radnici) u provedbi djelatnosti odgoja i obrazovanja*
- *organizira i provodi stručno usavršavanje odgojno-obrazovnih radnika i ravnatelja, ako posebnim propisima nije drugačije određeno*
- *provodi stručne ispite za odgojno-obrazovne radnike, prema posebnim propisima*
- *provodi postupak stručnog napredovanja za odgojno-obrazovne radnike i ravnatelje prema posebnim propisima*

⁴⁰ http://www.azoo.hr/images/AZOO/Izvjesce_o_radu_AZOO_14.pdf

- daje mišljenja o programima u predškolskom odgoju, nastavnim programima u osnovnom školstvu i gimnazijama, općeobrazovnim programima srednjeg strukovnog školstva te o programima u obrazovanju odraslih, osim ako posebnim propisima nije drugačije određeno
- daje mišljenje o nastavnim programima općeobrazovnih predmeta u postupku verifikacije odgojno-obrazovnih ustanova
- prati izradu i provedbu Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda kao dijela nacionalnog kurikulumu
- obavlja stručno-pedagoški nadzor
- sudjeluje u izradi i provođenju učeničkih smotri i natjecanja
- sudjeluje u izradi i praćenju nacionalnih programa
- obavlja informacijsko-dokumentacijsku i nakladničku djelatnost
- obavlja i druge poslove u sustavu odgoja i obrazovanja u skladu sa zakonom i provedbenim propisima ministra nadležnog za obrazovanje (u daljnjem tekstu: ministar).

Objave Agencije odnose se na 6 od 13 navedenih djelatnosti. Rad Agencije na nacionalnom kurikulumu, na programima o predškolskom odgoju i obrazovanju, nastavnim i općeobrazovnim programima te praćenje provedbe Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda kao dijela nacionalnog kurikulumu nije vidljiv iz obavijesti i objava kojima Agencija nastoji uspostaviti suradnju sa zainteresiranom javnošću.⁴¹

- **Komunikacija Agencije putem mrežne stranice je jednosmjerna**

Agencija za odgoj i obrazovanje putem mrežne stranice ne nastoji uključiti zainteresiranu javnost u svoj rad niti potaknuti ostale relevantne dionike za ovo područje na uključivanje u provedbu njima određenih djelatnosti. Od 312 objava niti jedna ne poziva potencijalne predavače da održe predavanja na stručnim skupovima koje Agencija organizira, ne postoji otvoreni pozivi niti mogućnosti predlaganja tema koje su potrebne, kao ni mogućnosti su-kreiranja stručnih skupova za nastavnike od ostalih ključnih dionika (npr. udruge). Osim slanja upita na postojeće kontakte voditelja odjela ili odsjeka ne postoji način kako se pojedine obavijesti mogu komentirati ili kako dobiti više informacija od onog što je inicijalno ponuđeno zainteresiranom čitaču. Agencija na ovaj način koristi svoje stranice isključivo za svrhu informiranja zainteresiranih građana o aktivnostima provodi.

e / Promicanje građanskog odgoja i obrazovanja

U Odjelu za opće poslove, nalazi se Odsjek za međunarodnu suradnju i projekte EU. U ovaj Odjel i Odsjek spada GOO, primarno vođen kao jedan od projekata EU. Voditelj Odsjeka je Boris Vampula. Viša savjetnica za nacionalne programe je Nevenka Lončarić-Jelačić, a viši savjetnik, Tomislav Ogrinšak. Viši savjetnik i viša savjetnica su osobe koje se bave GOO-om, kako oblikovanjem politika i teorije, tako i provedbom istog u praksi.

1. Sadržaj mrežne stranice „Program građanskog odgoja i obrazovanja“

Na mrežnoj stranici Agencije u kategoriji *Programi* navodi se *Program građanskog odgoja i obrazovanja*, koji je predstavljen kroz sljedeće cjeline: Normativni i preporučeni dokumenti, Materijali, Smotre GOO-a, Projekti iz fondova EU i Vijeća Europe, Preporučeni dokumenti Vijeća Europe, Preporučeni dokumenti Europske komisije, Eksperimentalno provođenje GOO-a.

⁴¹ U praćenom razdoblju odvijala se izrada Nacionalnog kurikulumu ranog odgoja, kao i formiranje radnih skupina za izradu nacionalnih i predmetnih kurikulumu u sklopu kurikulumu reforme

- **Normativni i preporučeni dokumenti**

Stranica sadrži poveznice na sljedećih 9 dokumenta:

- Preporuke za uvođenje Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO 2015./2016.
- Odluka o donošenju i Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a za osnovne i srednje škole
- Izvod iz programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a u osnovnim i srednjim školama
- Preporuke za uvođenje Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO
- Eksperimentalni izborni program GOO-a za 8. razred u školskoj godini 2014./2015.
- Primjeri kako planirati GOO unutar kurikulumu i nastavnog plana i programa škole
- Odgovor na upit škola u svezi provedbe programa GOO-a
- Primjer obrasca za godišnji plan GOO-a u OŠ
- Primjer obrasca za godišnji plan GOO-a u SŠ.

Pet od devet poveznica donosi odluku i preporuke MZOS-a za uvođenje GOO-a i programe GOO-a. Jedna poveznica uočuje na primjere integriranja GOO-a u nastavu, jedna sadrži odgovore školama na njihove upite o načinu provedbe GOO-a, a dvije posljednje obrasce za izradu godišnjih planova GOO-a u osnovnim i srednjim školama.

Primjeri kako planirati GOO unutar kurikulumu i nastavnog plana i programa škole sadrži nastavne materijale u kojima se obrađuju sljedeće teme:

- Osobni i zavičajni identitet i međukulturni dijalog – 2. razred OŠ
- Sloboda izražavanja – 3. razred OŠ
- Pravo na zdrav okoliš i njegovo očuvanje – 4. razred OŠ
- Demokratski izbori u razredu i školi – 4. razred OŠ
- Vjerske i druge različitosti u društvu – 5. razred OŠ
- Utjecaj čovjeka na okoliš – 6. razred OŠ
- Zemljopis zemalja njemačkog govornog područja/Landeskunde der deutschsprachigen Länder – 7. razred OŠ
- Demokracija, prava i odgovornosti pojedinca u društvu – 8. razred OŠ
- Stvorimo bolji Internet zajedno – 5., 6., 7., i 8. razred OŠ
- Gdje bi trebale biti granice suprotstavljanju vlasti – Antigona kao primjer – 1. razred SŠ
- Demokratska država i uloga građana u demokratskoj državi – 1. razred SŠ
- Održivi razvoj – 1. razred SŠ.

Zanimljivo je da se u naslovu dokumenta poziva na Kurikulum GOO-a koji je eksperimentalno proveden 2012. godine, a da taj dokument nije uvršten među preporučene dokumente. Također je zanimljivo da poveznica *Odgovor na upit škola u svezi provedbe programa Građanskog odgoja i obrazovanja* ne sadrži ni jedno pitanje koje su škole uputile AZOO-u, nego power-point više savjetnice za GOO o osnovama GOO-a.

Normativni i preporučeni dokumenti omogućuju pregled pravnog okvira provedbe GOO-a. Iako desk analizom nije predviđena analiza sadržaja dvaju važećih programa (međupred-

metnoga i eksperimentalnoga), važno je reći kako ti programi priznaju šest komponenti strukturalne dimenzije Kurikuluma GOO-a iz 2012. – ljudskopravnu, političku, interkulturalnu, društvenu, gospodarsku i ekološku. Usprkos tome, među primjerima kojima se pokazuje kako treba planirati GOO u sklopu nastavnog plana i programa te u kurikulumu škole, zapostavljene su interkulturalna, društvena i gospodarska dimenzija na račun ekološke i političke. Stoga, možemo zaključiti kako su primjeri kojima se promovira dobra praksa provedbe GOO-a manjkavi, odnosno neuravnoteženi, što zasigurno ne vodi kvalitetnijoj provedbi GOO-a.

- **Materijali**

Poglavlje *Materijali* sadrži poveznice na 14 dokumenata: 5 publikacija Centra za građanske inicijative iz SAD-a⁴² prevedene na hrvatski jezik; publikaciju „Ishodi učenja“ (priručnik za sveučilišne profesore); edukativni paket o Zaštiti potrošača (udžbenik za učenike OŠ, udžbenik za učenike SŠ, te priručnik za učitelje i nastavnike); *power point* prezentaciju o vrednovanju i samovrednovanju škola koje provode Kurikulum GOO-a iz 2012. te 6 kraćih tekstova. Dio materijala ne sadrži podatke o podrijetlu i/ili autoru/ici. Među njima su primjeri simulacije suđenja i obrade pojedinih tema iz 3. osnovne škole u Čakovcu, tekst o korupciji, tekst o identitetu, tekst o domoljublju, patriotizmu, nacionalizmu i šovinizmu, te tekstovi koji obrađuju metode prikladne za GOO i intelektualne alate za učitelje i učenike. Ne postoji objašnjenje kriterija odabira tih materijala, pa ostaje nejasno zašto su uzeti ili istaknuti baš određeni pojmovi i sadržaji od niza sadržaja koje GOO uključuje.

Poglavlje s predloženim materijalima pokazuje dva ključna nedostatka: većina literature je literatura prevedena iz američkog obrazovnog sustava i njihovog odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo, te dio literature sadrži nedovoljno objašnjene i bez pozivanja na dodatnu literaturu prezentirane pojmove iz širokog sklopa sadržaja GOO-a. Svaki odgojno-obrazovni sustav je drugačiji i nije moguće kopirati odgojno-obrazovnu politiku nekog drugog sustava. Ovaj je element dodatno izražen kada govorimo o procesu demokratizacije škola, budući da je to usko vezano uz značajke društva u kojem djelujemo. Poželjno je učiti kroz iskustva i primjere dobre prakse drugih država koje su integrirale obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo, no nikako nije moguće „prepisati“ neki model. Drugi dio predloženih materijala se uglavnom bavi raznim pojmovima: identitet, domoljublje, nacionalizam, patriotizam, šovinizam, zaštita potrošača. Skretanje pozornosti na samo neke pojmove, bez prethodna objašnjenja zašto su baš oni posebno naglašeni, može rezultirati usmjeravanjem pažnje nastavnika i učitelja, te će tako ponovno doći do većeg naglaska u ostvarenju samo nekih dimenzija u nastavi GOO-a.

- **Smotre programa GOO-a**

Ovaj dio sadrži 7 poveznica. Jedna vodi do zbornika smotri Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo od 2006. – 2014. godine. Ostalih 6 poveznica sadrži informacije o tome kako su učenici provodili simulirana suđenja i sudjelovali u radu Sabora.

Pregledom projekata prezentiranih u zbornicima sa smotra GOO-a, vidi se pozitivan trend u sve boljem shvaćanju kako se GOO može implementirati u svakodnevni rad škola, kao i sve veći broj škola i vrtića koji provode projekte iz područja odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u svojim ustanovama. No, i dalje možemo naići na nekoliko prepreka na kojima je potrebno raditi: (1) naglašavanje pojedinih dimenzija, zanemarivanje ostalih; (2) projekti kao problem prepoznaju uskraćivanje određenog ljudskog prava, no zadržavaju se na razini objašnjavanja ovog prava i informiranja o njemu; (3) u projektima koji se tiču političke dimenzije učenici dolaze do potencijalnih rješenja problema, i izrade vlastite prijedloge, no ovdje priča staje – ne prepoznaju dionike kojima se mogu obratiti (građonačelnik, savjet mladih, službenik za mlade...) te njihovi produkti ostaju produkti projekta, a problem se ne upućuje u rješenje⁴³; (4) dio projekata, posebno ekološke tematike, rješavaju neki ekološki problem, no pritom ne postoji jasna povezanost s ciljevima GOO-a; (5) projekti

⁴² Centre for Civic Education

⁴³ Npr. u sklopu projekta u školi OŠ Šime Budinića iz Zadra učenici su razvili plan djelovanja kako smanjiti prometnu izoliranost zadarskih otoka, no izrađen plan nisu uputili nikom u lokalnoj zajednici.

se provode u sklopu GOO-a kao izbornog predmeta ili izvannastavne aktivnosti, no oni ne zažive između ostalih predmeta – ne postoji međupredmetna provedba.

- **Projekti iz fondova EU i Vijeća Europe, Preporučeni dokumenti Vijeća Europe, Preporučeni dokumenti Europske komisije**

U spomenuta tri poglavlja vidljiva je suradnja AZOO-a po pitanju GOO-a s dionicima iz Vijeća Europe. Opisani su projekti PEARLS – sprečavanje ranog ispadanja iz školskog sustava i projekt Putovnica kroz demokraciju. Preporučeni dokumenti Vijeća Europe su: Kako nastavnici mogu poduprijeti odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava: okvir za razvoj kompetencija; Povelje Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava; Bijela knjiga o međukulturalnom dijalogu „Živimo zajedno jednaki u dostojanstvu“; te Međukulturalni dijalog. Preporučeni dokumenti Europske komisije su dokument Obrazovanje i usavršavanje i Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje.

- **Eksperimentalno provođenje GOO-a**

Posljednje poglavlje na stranici AZOO-a o programu GOO-a sadrži poveznicu na Kurikulum GOO-a iz 2012. i poveznicu koja se naziva Odgojem i obrazovanjem protiv korupcije, a sadrži vijest u kojoj bivši ministar Jovanović govori o namjeri uvođenja GOO-a 2012. godine.

2. Organizacija stručnog usavršavanja u području građanskog odgoja i obrazovanja

Nacionalna strategija za razvoj civilnog društva 2012.-2016, mjerom 10⁴⁴, provedbenom aktivnosti 10.2. nastoji osigurati da AZOO *provodi i podupire trajno stručno usavršavanje odgojitelja, učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja u području građanskog odgoja i obrazovanja*. AZOO prilikom očitovanja o napretku implementacije Strategije⁴⁵ o provedbi ove mjere navodi sljedeće informacije:

- AZOO je pokrenula kampanju informiranja svih nastavnika (svih predmeta i struka) u osnovnim i srednjim školama o Kurikulumu GOO-a i njihovoj ulozi u njegovu provođenju. Kampanja je pokrenuta na način da je ravnatelj Agencije organizirao stručni skup za sve savjetnike i obvezao ih da u svoje planove i programe stručnog usavršavanja na državnoj, međužupanijskoj i županijskoj razini u 2013. godini uvrste Kurikulum GOO-a.
- AZOO je organizirala šest pripremnih stručnih usavršavanja za nastavnička vijeća šest škola koje su u uzorku za eksperimentalno praćenje provedbe Kurikuluma GOO-a, u kojima je sudjelovalo 400 nastavnika.
- Savjetnici za nacionalne programe i GOO osposobljavaju i koordiniraju voditelje županijskih stručnih vijeća i stručna usavršavanja na razini županijskih stručnih vijeća. Imenovana su 32 voditelja županijskih stručnih vijeća za demokratsko građanstvo (osposobljeni treneri drugih nastavnika) koji organiziraju 3 do 4 županijska skupa godišnje na kojima sudjeluje 30 do 60 nastavnika. Najmanje 100 nastavnika godišnje po jednom voditelju ŽSV-a za demokratsko građanstvo sudjeluje na tim skupove, a to je preko 3000 nastavnika.
- U 2012. godini, obveznim stručnim usavršavanjem za primjenu GOO-a na 22 seminara i 96 skupova ŽSV-a, bilo je obuhvaćeno 4058 učitelja, profesora i ravnatelja na području cijele Republike Hrvatske.
- Stručno usavršavanje svih nastavnika za provođenje GOO-a pojačano je u 2013. godini te je samo do sredine 2015. godine obuhvaćeno još preko 4000 učitelja, profesora i ravnatelja na području cijele Republike Hrvatske. U 2013. organizirano je 75 državnih i županijskih stručnih skupova – za ravnatelje, nastavnike i stručne suradnike u osnovnim i srednjim školama, za pripremu provedbe programa GOO-a. Obuhvaćeno je 10 194 djelatnika.

⁴⁴ „Uvesti i sustavno provoditi građanski odgoj i obrazovanje na svim razinama obrazovnog sustava“

⁴⁵ Početkom 2015. godine

- U 2014. godini organizirana su 193 državna i županijska stručna skupa – za ravnatelje, učitelje, nastavnike i stručne suradnike u osnovnim i srednjim školama, za provedbu GOO-a. Obuhvaćeno je 9938 djelatnika.
- Obveznim neposrednim stručnim usavršavanjem za primjenu GOO-a koji provodi AZOO, sveukupno je obuhvaćeno od 1999. godine do 2014. godine 39 653 sudionika.

U lipnju 2015. godine u arhivi izvještaja sa stručnih skupova te u katalozima koji najavljuju stručne skupove u bazi ettaedu.eu mogle su se pronaći informacije o:

- 5 stručnih skupova koji su svrstani u područje GOO-a (tablica 7).

Tablica 7: Stručni skupovi u lipnju 2015., svrstani u područje GOO-a

Naziv skupa	Područje	Voditelji	Broj sudionika	Datum i mjesto
Kurikularna reforma odgoja i obrazovanje i građanski odgoj i obrazovanje	Odgoj i obrazovanje na jeziku nacionalnih manjina	Viša savjetnica za talijansku nacionalnu manjinu – Patrizia Pitacco	60	Kolovoz 2015., Rijeka
Provedba Eksperimentalnog izbornog programa GOO-a za 8. razred osnovne škole 2014./2015	Građanski odgoj i obrazovanje	Nevenka Lončarić Jelačić, Tomislav Ogrinšak	40	Svibanj 2015., Zagreb
Financijska pismenost - Provedba Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a	Građanski odgoj i obrazovanje	Nevenka Lončarić Jelačić, Tomislav Ogrinšak	70	Svibanj 2015., Zagreb
Prevenција trgovanja ljudima, zaštita migranata, povezivanje i samozaštita ljudi u katastrofama	Građanski odgoj i obrazovanje	Nevenka Lončarić Jelačić, Tomislav Ogrinšak	50	Lipanj 2015., Rijeka
Osposobljavanje romskih pomagača	Građanski odgoj i obrazovanje	Nevenka Lončarić Jelačić, Tomislav Ogrinšak	45	Kolovoz 2015., Čakovec

- 10 izvještaja sa stručnih skupova u kojima se spominje GOO (Tablica 8)

Tablica 8: Izvještaji o provedbi stručnih skupova dostupni na stranicama AZOO-a, u lipnju 2015. godine

Naziv	Područje	Datum, mjesto
Građanski odgoj i obrazovanje u nastavi hrvatskoga jezika	Hrvatski jezik	Siječanj 2013., Primorsko-goranska i Ličko-senjska županija
Državni stručni skup učitelja i nastavnika biologije, geografije i kemije: Građanski odgoj i održivi razvoj	Biologija, geografija, kemija	Travanj, 2014., Zadar
Strukturne i funkcionalne dimenzije građanskih kompetencija u nastavi geografije	Geografija	Ožujak/Travanj, 2015., Split, Zadar, Rijeka
Kompetencije učitelja i nastavnika za građanski odgoj i obrazovanje	Geografija	Srpanj, 2010., Požega, Vinkovci
Građanski odgoj i komunikacija za stručnjake edukacijsko-rehabilitacijskog profila	Stručni suradnici edukacijsko – rehabilitacijskog profila	Kolovoz 2014., Zagreb
Državni skup Građanski odgoj i obrazovanje	Razredna nastava	Lipanj 2014., Mali Lošinj
Državni skup Matematika u kontekstu – jedno predavanje na temu: Matematika u kontekstu građanskog odgoja	Matematika	Siječanj 2015., Zadar
Odgoj u školi, uloga i kompetencija pedagoga – kroz predavanja se provlače teme prava djeteta i građanska kompetencija	Stručni suradnici – pedagozi	Travanj 2013., Pula
Školska knjižnica u građanskom i zdravstvenom odgoju i obrazovanju	Stručni suradnici knjižničari	Svibanj 2014., Split, Zadar, Lovran, Pazin
Edukacija o holokaustu put je ka izgradnji demokratski tolerantne države i društva	Povijest, hrvatski jezik, filozofija, etika, sociologija, vjeronauk	Siječanj 2013., Zagreb

U dostupnim podacima o stručnom usavršavanju vidljivo je kako se periodično provode edukacije iz područja GOO-a. No, ono što nedostaje jest sustavan pristup stručnom usavršavanju u području GOO-a što uvjetuje i izostanak točnih podataka o broju educiranih ljudi.

3. Objave o građanskom odgoju i obrazovanju na mrežnoj stranici

Od 312 obavijesti koje je Agencija objavila na svojim stranicama u razdoblju od 5. siječanja do 31. svibnja 2015. godine, njih 8 (2,56%) se odnosilo na GOO.

Radi se o sljedećim objavama:

TJEDAN	26.01. – 01.02.2015.		
VRSTA OBJAVE	DOSTUPNOST	SADRŽAJ	POVEZANOST S GOO-om
obavijest (26.01.2015.)	Naslovna strana („Oblici sjećanja i suočavanja s prošlošću“)	Državni stručni skup <i>Poučavanje o holokaustu i sprečavanju zločina protiv čovječnosti</i> za učitelje i nastavnike različitih predmetnih područja, održan u Varaždinu, 25.- 8.1.2015.	Cilj: suprotstaviti se tendencijama kao što su mržnja, nasilje, netolerancija moguće je samo putem obrazovanja i novih metoda poučavanja kako bi se mlade generacije obrazovale za izgradnju demokratske i tolerantne države.

TJEDAN	02.02. – 08.02. 2015		
VRSTA OBJAVE	DOSTUPNOST	SADRŽAJ	POVEZANOST S GOO-om
obavijest (03.02.2015.)	Kategorija: županijska stručna vijeća - građanski odgoj i obrazovanje	Međužupanijski stručni skup „Provedba programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskog odgoja i obrazovanja za učeničke domove“ za ravnatelje, voditelje, stručnih suradnika i odgojitelja učeničkih domova, održan u MZOS-u, 30.01.2015. Teme: • „Metode pogodne za učenje građanskog odgoja i obrazovanja, učinkovite strategije, suradničko učenje, medijacija i radionica budućnosti“ • „Proceduralna, korektivna i distributivna pravednost u razredu / odgojnoj skupini“ • „Povezivanje ishoda učenja i načina poučavanja“ • Povezivanje ishoda učenja i ocjenjivanje postignuća, primjeri iz prakse; pitanja, predlaganja rješenja“.	Cilj: suprotstaviti se tendencijama kao što su mržnja, nasilje, netolerancija moguće je samo putem obrazovanja i novih metoda poučavanja kako bi se mlade generacije obrazovale za izgradnju demokratske i tolerantne države.

TJEDAN	09.02. – 15.02.2015.		
VRSTA OBJAVE	DOSTUPNOST	SADRŽAJ	POVEZANOST S GOO-om
poziv (10.02.2015.)	Lijeva strana naslovne stranice (obavijesti i najave)	Poziv za sudjelovanje u internetskom kvizu „Koliko poznaješ Hrvatski sabor?“ namijenjen učenicima osnovnih škola (6., 7. i 8. razredi): provjera koliko dobro učenici poznaju Hrvatski sabor i njegovu ulogu u hrvatskoj povijesti (što znaju o ustroju i načinu rada te važnim odlukama i zakonima koje je Sabor kroz povijest donio; o pravima i odgovornostima saborskog zastupnika te o znamenitim pojedincima koji su dali poseban doprinos u njegovu radu.	Smotre projekata iz GOO-a

TJEDAN	09.03. – 15.03.2015.		
VRSTA OBJAVE	DOSTUPNOST	SADRŽAJ	POVEZANOST S GOO-om
obavijest (13.03.2015.)	Kategorija: natjecanja i smotre	<i>Državna Smotra simuliranih suđenja</i> održana 7. ožujka 2015. godine u prostorijama Općinskog kaznenog suda u Zagrebu (spis građanske parnice između Vjekoslava Marića protiv Krešimira Čirića i Gimnazije dr. Franjo Tuđman iz Zagreba izmišljen za potrebe državne smotre), sudjelovalo 183 učenika i 18 mentora, 11 sudaca koji su vodili simulirana suđenja i članovi Povjerenstva za ocjenjivanje	Modul <i>Pravila u razredu</i> iz područja GOO-a

TJEDAN	23.03. – 29.03.2015.		
VRSTA OBJAVE	DOSTUPNOST	SADRŽAJ	POVEZANOST S GOO-om
obavijest (23.03.2015.)	Kategorija: katalog natjecanja i smotre – debate	Objavljena pozivnica, teze i popis pozvanih na državno Natjecanje u debati 2015. održano u Zagrebu (OŠ Zapruđe) 10. i 11.04.2015.	Teze priređene za raspravu: • Glasanje na izborima treba biti obvezno (OŠ) • Ovaj dom drži da se zapadni feminizam ne bi trebao boriti za prava žena u zemljama islamskog svijeta (SŠ)

TJEDAN	20.04. – 26.04.2015.		
VRSTA OBJAVE	DOSTUPNOST	SADRŽAJ	POVEZANOST S GOO-om
obavijest (24.04.2015.)	Stručni skupovi: geografija	Objavljeni materijali s međužupanijskih stručnih skupova <i>Strukturne i funkcionalne dimenzije građanskih kompetencija u nastavi geografije</i> koji su se održali u Splitu 30.03. 2015., Zadru 31.03.2015. i Rijeci 01.04.2015.	Materijali i primjeri dobre prakse ostvarenja ishoda GOO-a u nastavi geografije

TJEDAN	18.05. – 24.05.2015.		
VRSTA OBJAVE	DOSTUPNOST	SADRŽAJ	POVEZANOST S GOO-om
obavijest (18.05.2015.)	Naslovna strana (Holokaust)	Održan seminar organizaciji AZOO-a „Balkan, holokaust i Židovi“ za nastavnike iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srbije u Zagrebu i Jasenovcu od 13. – 16.05.2015. (45 sudionika)	Svrha: razmjena iskustava nastavnika iz navedene tri zemlje u području poučavanja o holokaustu
obavijest (21.05.2015.)	Objavljeno u dvije kategorije: naslovna strana te katalog natjecanja i smotri	Održana 11. državna Smotra projekata iz područja Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u Zagrebu, 19.05.2015. (odabrana 23 projekata povezana sa svakodnevnim problemima ostvarivanja dječjih prava u odgoju i obrazovanju; prezentirani najbolji projekti nastali zajedničkim radom djece, odgajatelja i stručnih suradnika u predškolskim ustanovama RH)	Ostvarivanje i učenje dječjih prava u ustanovama ranog odgoja i obrazovanja kroz iskustveno i interakcijsko učenje.

Nikola Buković

2.1. Metodologija

Uzorak i metode prikupljanja podataka

Kvalitativna dionica ove studije kombinirala je dvije istraživačke metode: polu-strukturirane intervjue i fokus grupu. Provedeno je ukupno 5 dubinskih, polu-strukturiranih intervjua, u trajanju između 40 i 100 minuta. Uzorak je obuhvaćao predstavnike četiriju javnih institucija koje su prethodnom desk analizom identificirane kao ključni akteri uvođenja i provedbe GOO-a u hrvatski odgojno-obrazovni sustav. Te četiri institucije su: MZOS, AZOO, Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja (nadalje: NCVVO) te Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske (nadalje: UZUVRH). Dodatni intervju je proveden s bivšim članom Nacionalnog vijeća za odgoj i obrazovanje.

Prilikom odabira sudionika istraživački tim je donio odluku da se regrutacijski napori usmjere na sudionike koji mogu osigurati sveobuhvatnu i dubinsku refleksiju o GOO-u. U tom smislu, izbor je proveden tako da se komuniciralo ili direktno s pojedinim službenicima/ama, ili je u specifičnom slučaju, kad takva identifikacija nije bila moguća, poslan dopis na sve tri referentne MZOS-ove upravne jedinice: Upravu za standard, strategije i posebne programe, Upravu za odgoj i obrazovanje i Upravu za visoko obrazovanje, s pozivom da delegiraju osobu za sudjelovanje u intervjui. Svaki poziv je sadržavao i informirani pristanak za sudjelovanje u intervjuu, s jasnom naznakom da je njegovo potpisivanje preduvjet provedbe intervjua. Tekst informiranog pristanka se nalazi na kraju studije u formi Priloga broj 1.

U odnosu na planirani uzorak od 8 sudionika, realizirano je ukupno 5 intervjua. Sudjelovanju se nisu odazvali, niti nakon višestruko ponavljenih poziva, predstavnici Uprave za standard, strategije i posebne programe te Uprave za od-

goj i obrazovanje dok je jedan od ciljanih stručnjaka iz AZOO-a odbio sudjelovanje. Intervju s drugim stručnjakom iz redova AZOO-a uredno je proveden, no sudionik je naknadno zatražio povlačenje kompletnog iskaza. Posljedično, sadržaj tog intervjua izuzet je iz daljnje analize.

Fokus grupa je provedena s predstavnicima organizacija civilnog društva (nadalje: OCD) okupljenih u GOOD Inicijativu. Na njoj je sudjelovalo 5 sudionika te je trajala oko 120 minuta. Kad govorimo o strukturi sudionika, istraživački tim je poziv za sudjelovanje u fokus grupi uputio predstavnicima organizacija aktivno uključenih u uže koordinacijsko tijelo GOOD Inicijative (GOOD Koordinacija), s izuzetkom Mreže mladih Hrvatske, koja je provoditelj ovog istraživanja. Ipak, težeći postizanju adekvatne ravnoteže između homogenosti i heterogenosti grupe, kako bi se istovremeno postigla dinamična interakcija, ali izbjegli neki od standardnih rizika u primjeni ove metode, poput pojave dominantnih sudionika ili „grupnog mišljenja“ (Finch/Lewis, 2003: 190-191; Bloor i sur., 2001: 20), regrutirani su sudionici i izvan užeg kruga vodstva/koordinacije GOOD Inicijative. Realizirani uzorak obuhvaćao je dvoje predstavnika udruga uključenih u rad koordinativnog tijela i troje predstavnika udruga iz šireg članstva GOOD Inicijative.

Prije početka intervjua i fokus grupe svi su sudionici imali priliku još jednom pročitati i potpisati informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju. Sukladno preuzetim obvezama, provoditelj je sudionicima dostavio nacrt studije, otvorivši im prostor za komentiranje i korigiranje dijelova teksta povezanih s njihovim iskazima.

Analiza podataka

Analiza je provedena na temelju cjelokupnih prijepisa (transkripata) audio-snimke intervjua i fokus grupe. Prva faza analize obuhvaćala je detaljno čitanje prikupljene građe i izradu analitičkih bilješki, što je bilo posebno bitno s obzirom da sam istraživač nije provodio intervjue i fokus grupu. Nakon toga je izrađena inicijalna kodna lista, koja je primijenjena na kompletnu građu. Kodna lista je u procesu obrade nadopunjavanja, a istraživač se prvenstveno oslanjao na tzv. metode elementarnog kodiranja (Saldaña, 2009: 67 – 84) i to: deskriptivno, procesno i inicijalno/otvoreno kodiranje. Odabir takve kombinacije pristupa je predstavljao promišljenu odluku da se istovremeno uvaži istraživački kontekst definiran prethodno određenim ciljevima, ali i da analitički pristup ostane otvoren za nove smjerova promišljanja, što je kompatibilno s odabirom inicijalnog/otvorenog kodiranja.

U sljedećoj fazi kodovi su grupirani u šire kategorije, nakon čega je cjelokupna građa dodatno analizirana u potrazi za širim konceptima/temama (tematska analiza, Saldaña, 2009: 139 – 145). Analitički je proces bio dominantno induktivan, premda se u završnim fazama analize kategorijama i (potencijalnim) temama pristupalo i iterativno, kako bi se provjerila horizontalna koherentnost i vertikalna usklađenost istraživačkih rezultata. Na koncu su rezultati grupirani u 4 kategorije, koje se sastoje od ukupno 9 potkategorija. Tematska analiza izdvojila je jednu centralnu temu koja se sadržajno provlači kroz kompletan set podataka te je ona predstavljena na početku opisa rezultata kao svojevrstan „ključni nalaz“. Ipak, važno je razumjeti kako ona ne predstavlja sažetak cjelokupnih istraživačkih rezultata, već onaj njihov element koji po mišljenju autora najsnažnije rezonira u kontekstu prethodno postavljenih istraživačkih ciljeva.

U samom prikazu rezultata, perspektive sudionika su jasno identificirane i nerijetko popraćene citatima. Važno je napomenuti kako su iskazi sudionika fokus grupe predstavljeni skupno, ne ističući pojedinačan organizacijski identitet te skupine sudionika (obično se koristi sintagma: „sudionici iz redova OCD-a“). Također se na pojedinim mjestima koristi izraz „vanjski dionici“ i to kad se perspektiva sudionika iz redova OCD-a poklapa s onom člana Nacionalnog vijeća. Cilj je lakše grupiranje takvih iskaza i njihova identifikacija u odnosu na iskaze predstavnika javnih institucija.

Ograničenja ovog istraživanja i etička pitanja

Kad govorimo o relevantnosti rezultata *ovog dijela istraživanja*, oni su prvenstveno uvjetovani njenim ciljevima, ali i obilježjima uzorka. Vjerojatno najozbiljniji metodološki prigovor koji se može uputiti u pogledu relevantnosti rezultata tiče se broja intervjua provedenih s predstavnicima javnih institucija. Točnije, s obzirom da se u prikazu rezultata perspektive sudionika intervjua uzimaju referentnim za kompletne institucije, moguće je tvrditi kako istraživački dizajn inkorporira neutemeljene pretpostavke o internoj homogenosti institucija. Uz nužno uvažavanje dijela tog prigovora, važno je naglasiti kako on ipak ima nejednaku težinu u odnosu na pojedine dijelove prikaza rezultata. Tako je u svakom slučaju smisleno sugerirati oprez oko izvlačenja suviše uopćenih zaključaka iz rezultata vezanih uz nalaze grupirane u prve dvije kategorije, a koji se tiču funkcioniranja institucija zaduženih za provedbu GOO-a te okoline unutar koje djeluju. Međutim, kad govorimo o nalazima grupiranim u druge dvije kategorije, koji se specifično tiču razumijevanja GOO-a, perspektive sudionika o trenutnoj provedbi te potezima koje je potrebno povući da bi se ona unaprijedila u budućnosti, opravdano je tvrditi da rezultati uvelike reflektiraju pozicije značajnog broja sugovornika koje se može smatrati izrazito meritornim za ovu temu. U odnosu na cjelinu nalaza, značajna manjkavost leži u parcijalnoj perspektivi institucija direktno nadležnih za provedbu GOO-a unutar formalnog sustava obrazovanja. Kao što je navedeno u prethodnoj sekciji, analiza podataka obuhvaća iskaze predstavnika tek jedne od referentnih uprava unutar MZOS-a, dok perspektivu AZOO-a nije bilo moguće prikazati u sklopu ove dionice. Iako to ne utječe na koherentnost prikaza izgrađenog na iskazima ostalih sudionika, u svakom slučaju ostavlja određenu sadržajnu prazninu o kojoj je potrebno voditi računa prilikom sagledavanja rezultata ove kvalitativne dionice. Mišljenje je autora kako se ipak ne radi o manjkavosti koja anulira vrijednost zaključka cjelokupnog istraživačkog napora, koji se osim ove, oslanja na još dvije istraživačke dionice koje su provedene drugim metodama. Ipak, cjelovitije uključivanje perspektive predstavnika institucija najodgovornijih za provedbu obrazovne politike u Hrvatskoj (a time i GOO-a) ostaje jedan od prioriteta prilikom planiranja budućih istraživačkih aktivnosti usmjerenih na ovu temu.

Drugo relevantno metodološko pitanje tiče se veličine i sastava fokus grupe s pripadnicima OCD-a. Autor je mišljenja kako je veličina i struktura fokus grupe djelovala iznimno poticajno za neposrednost interakcije i dubinu iskaza. U isto vrijeme moguće je utemeljeno pretpostaviti da bi fokus grupa (ili više njih) koja bi obuhvatila nešto veći broj članova neposredno uključenih u konkretne zagovaračke aktivnosti vezane uz uvođenje GOO-a mogla proširiti lepezu bitnih strateških pitanja i prepreka koje OCD-i prepoznaju u tom procesu. Buduća istraživanja usmjerena uvođenju i provedbi GOO-a mogu se usmjeriti i prema detaljnijem ispitivanju perspektive OCD-a, potencijalno i onih koji ne djeluju u okviru GOOD Inicijative.

Što se tiče etičkih pitanja, uloga organizacije koja je zadužena za provedbu istraživanja, Mreža mladih Hrvatske, također zasluži određenu refleksiju. Članovi istraživačkog tima od početka su nastojali biti refleksivni spram činjenice da je njihova organizacija aktivan protagonist procesa koji su predmet istraživanja. U tom smislu poduzeto je nekoliko mjera kojima se može minimizirati pristranost u analizi i prikazu rezultata. U prvom redu metodologija i analitički proces, kao i ograničenja studije, detaljno su opisana u sklopu ovog poglavlja. Lista svih upotrijebljenih kodova priložena je studiji kao Prilog 2 omogućavajući svim zainteresiranim stranama da u značajnoj mjeri rekonstruiraju analitički proces. Nadalje, donesena je odluka da se rezultati prikazuju u cjelini, čak i ako u nekim dijelovima izlaze izvan predviđenog okvira definiranog istraživačkim ciljevima. Na taj se način čitateljima ostavlja više prostora da donose vlastite zaključke u odnosu na situacije u kojima se cjelina rezultata razbija kako bi akomodirala specifičnim potrebama studije. Na koncu, osoba zadužena za obradu i analizu prikupljenih podataka te ujedno i autor ove dionice, iako radi u MMH, nije bio posebno aktivno uključen u zagovaračke procese vezane uz GOO. Negativan aspekt takvog izbora je dodatan napor koji je trebalo uložiti kako bi analiza bila provedena kvalitetno. Pozitivan aspekt je gotovo isključivo oslanjanje na prikupljenu građu, a ne na prethodno akumulirano teorijsko i praktično znanje, tijekom analize i pisanja istraživačkog izvještaja.

Posljednje etičko pitanje tiče se moguće osjetljivosti pozicije sudionika koji dolaze iz redova javnih institucija. Konkretnije, s obzirom na relativno mali uzorak, jasno identificiranje teme i institucionalne pripadnosti sudionika u prikazu rezultata, bilo je moguće pretpostaviti kako po-

stoji opravdan rizik da, neovisno o naporima da se osigura povjerljivost osobnih podataka, uzak krug posebno informiranih čitatelja na temelju iznesenih iskaza razvije relativno utemeljene hipoteze o identitetu dijela sudionika. Također, dodatan rizik proizlazi iz hijerarhijskog ustroja većine javnih tijela, što može dovesti do naknadnog pozivanja na odgovornost onih službenika čiji su iskazi po mišljenjima njihovih nadređenih naštetili radu i ugledu institucije. Rješavanju ovog problema istraživački tim je pristupio koristeći se načelima transparentnosti i participativnosti (u odnosu na sudionike). Način na koji će rezultati biti prikazani od početka se jasno komunicirao prema svim sudionicima te je, među ostalim, i opisan u sklopu informiranoga pristanka. Istraživački tim u odnosu na institucije nije tajio provedbu istraživanja, niti je sudionike na bilo koji način obeshrabrivao da svoje sudjelovanje rasprave s nadređenima. Sudionici su prije objave dobili priliku komentirati istraživačke rezultate te zatražiti korekciju dijelova koji se direktno naslanjaju na njihove iskaze. Također, otvorena je mogućnost da se iskazi koje sudionici na bilo koji način smatraju štetnim u potpunosti i izuzmu iz prikaza rezultata. Na koncu, i ovom prilikom istraživački tim naglašava potrebu da se ova kvalitativna dionica sagledava prvenstveno kao pregled različitih perspektiva na iste probleme, ne kao instrument potraživanja specifičnih organizacijskih i institucionalnih odgovornosti za uočene manjkavosti. Samo na taj način ona može služiti svojoj temeljnoj svrsi: jačanju suradnje potrebne za kvalitetnu provedbu GOO-a u hrvatskom obrazovnom sustavu.

2.2. Rezultati

Centralna tema: ***GOO je nemoguće odvojiti od šireg konteksta hrvatskog sustava odgoja i obrazovanja, koji je u „stalnoj krizi“***

Centralnu temu koja u sadržajnom smislu dominira istraživačkim nalazima moguće je promatrati iz dvije perspektive. Prva je perspektiva vanjskih dionika, naročito predstavnika OCD-a, za koje je GOO glavni prozor u svijet formalnog obrazovanja. Za njih GOO predstavlja jedan od najvažnijih instrumenata transformacije obrazovnog sustava na tragu programskih vrijednosti koje ti dionici/organizacije zastupaju. Kroz drugu perspektivu, koju je moguće iščitati iz iskaza gotovo svih sudionika (pa periodički i predstavnika OCD-a), GOO se promatra kao tek jednu u nizu obrazovnih reformi koje moraju proći uobičajen institucionalni proces uvođenja u sustav.

Pritom, među sudionicima uglavnom postoji konsenzus kako je trenutno stanje provedbe nezadovoljavajuće. Tu ponovno nalazimo dio sudionika (naročito iz redova vanjskih dionika) koji trenutne probleme u provedbi vide prilično deterministički. Za njih trenutna loša provedba predstavlja neodgovoran odnos prema sadašnjim i budućim generacijama koje time ne stječu bazičnu (građansku) kompetenciju nužnu za punopravno sudjelovanje u demokratskom društvu. Druga dominantna perspektiva joj nije suprotstavljena već je, dapače, izgrađena na istim sadržajnim temeljima o trenutno nezadovoljavajućoj provedbi GOO-a. Promišljajući iz te perspektive sudionici ističu kako je „uspjehe“ i „rezultate“ potrebno promatrati u kontekstu stanja hrvatskog obrazovanja. Opis obrazovanja koje sudionici nude u sklopu ove kvalitativne dionice može se nazvati „stanjem stalne krize“, čije su sadržajne odrednice među ostalim: ograničeni kapaciteti javnih institucija da, suradnjom, razvijaju, zastupaju i provode reforme obrazovanja, manjak interesa političkih elita za stavljanje obrazovanja u središte svojih izbornih programa, što je u direktnoj vezi s izostankom dovoljno utjecajnih izvaninstitucionalnih političkih snaga sposobnih potaknuti promjenu. Nisko vrednovanje obrazovanja u hrvatskom političkom životu manifestira se u nizu pojava mapiranih u sklopu ove studije, poput diskontinuiteta u provedbi reformi, manjka cjelokupnog ulaganja u obrazovanje te degra-

daciji nastavničke struke. U takvoj perspektivi, „stalna kriza“ postaje gotovo uobičajena ravnoteža na koju se svi akteri sustava „trebaju“ naviknuti, ali i ključna leća kroz koju trebaju promatrati reforme, ako žele biti njihovim protagonistima.

Tako formulirana centralna tema ukazuje na potrebu za dubljim istraživanjem internog funkcioniranja institucija zaduženih za obrazovnu politiku u Hrvatskoj, s posebnim naglaskom na ulogu stručnjaka u procesima donošenja odluka. Određenu istraživačku pozornost očigledno zaslužuju i pojedina zapostavljena pitanja koja donekle nadilaze granice institucionalna djelovanja, poput utjecaja dinamike stranačkog natjecanja na ishode obrazovne politike. U širem smislu, rezultati ukazuju na potrebu promišljanja alternativnih i kompleksnijih strategija javnog djelovanja koje mogu poremetiti trenutno stanje nepovoljne institucionalne ravnoteže.

2.2.1. „Slabe“ institucije

MZOS - „ključni igrač“

Osvrćući se na rad MZOS-a, sudionici istraživanja prepoznaju dva opća problema koja uvelike ograničavaju kvalitetu rada te institucije, ali i uspješnost provedbe obrazovne politike. Prvi, oko kojeg postoji konsenzus na razini potpunog seta podataka, tiče se manjka kontinuiteta koji se manifestira u tome da dolazak svakog novog ministra obrazovanja nosi vrlo krupne promjene u prioritetima i pristupu. To najbolje potkrepljuje opis dinamike izmjena i dopuna ključnih zakona odgoja i obrazovanja u sljedećem iskazu sudionika fokus grupe iz redova OCD-a:

Mislim (...), sama činjenica da je zakon o odgoju i obrazovanju, donijet 2008., do sada, do 2015., deset puta mijenjan i to redovito bio na predzadnjoj ili zadnjoj sjednici prije ljetne stanke, dakle to je sedmi mjesec, s rokom provedbe do devetog mjeseca, do sljedeće školske

godine. To toliko govori o tome koliko su ti ljudi tamo pronicljivi, koliko zapravo gledaju u budućnost, dakle obrazovanje...

Predstavnici OCD-a, a dijelom i bivši član Nacionalnog vijeća za odgoj i obrazovanje, u svojim iskazima također snažno naglašavaju neuspjeh u svojim nastojanjima da uspostave dvosmjernu komunikaciju s MZOS-om, pri čemu se iznova suočavaju sa svojevrsnim „staklenim zidom“. Takvu konzistentnu sliku remeti viđenje dijela sudionika fokus grupe koji naznačuju kako je kvalitetna suradnja moguća s dijelom službenika „srednje razine“, čiji profesionalan rad često stoji u direktnoj suprotnosti sa svakodnevnim kaotičnim funkcioniranjem te institucije. Neresponzivnost MZOS-a stvara ozbiljne probleme predstavnicima OCD-a u dijelu aktivnosti koje su za njih od posebna značaja, poput dobivanja dopusnica za izvedbu programa u školama, korištenju financijskih potpora i uključivanju predstavnika te institucije u javne aktivnosti, poput okruglih stolova i konferencija.

Na konkretnijoj razini svakodnevnog funkcioniranja MZOS-a, podaci iz ovog dijela istraživanja ukazuju na tri strukturna problema koji su blisko povezani s općom slikom opisanom u prethodnim odlomcima. Ti problemi snažno prožimaju iskaze predstavnika vanjskih dionika, ali u nekim slučajevima i predstavnike institucija. Prvi se tiče uočljivog obrasca personalizacije komunikacije u MZOS-u. To se dosljedno prepoznaje i u pojedinim javnim tijelima (UZUVRH i NCVVO), čiji predstavnici naznačuju kako oni nemaju problema u komunikaciji s MZOS-om jer „zastupaju institucije“ i „znaju koga trebaju pitati“. Predstavnica UZUVRH-a posebno jasno naglašava kako je svjesna da to u jednakoj mjeri nije moguće dionicima „izvan sustava“. Drugi, i potencijalno veći problem koji detektiraju predstavnici vanjskih tijela, tiče se iznenađujuće raširene percepcije MZOS-a kao institucije koja je dominantno usmjerena na administrativne zadaće, a ne na unaprjeđenje odgojno-obrazovne politike i modela njene provedbe. Taj nedostatak za posljedicu ima i nesposobnost institucije da predložene reforme obrani pred vanjskim/javnim pritiskom što, iz perspektive „vanjskih“ sudionika, dovodi do značajna pomicanja organizacijskih ciljeva tako da „mir u kući“ često ima prioritet pred „javnim interesom“. Tu je moguće prepoznati elemente ranije skiciranog manjka kontinuiteta u provedbi obrazovnih reformi, o čemu svjedoči i sljedeći iskaz bivšeg člana Nacionalnog vijeća.

Međutim, ono što je zabrinjavajuće je što oni nemaju nikakav ozbiljan mehanizam oblikovanja i legitimiranja obrazovnih politika. To je to što mene užasno brine, odgovoran način ponašanja na neki način podrazumijeva da oni imaju doista mehanizam koji im a) omogućava da identificiraju u čemu je problem, neovisno o tim pritiscima... drugo, da imaju neki razuman način formuliranja politika koji nije ad hoc, koji nije evidence based, koji nije, opet, stvar reakcije na političke ili medijske pritiske i provokacije ili nešto tako. I oni su najsretniji kad oni mogu mljeti svoju pšenicu da ih nitko ništa ne dira, da ih nitko ništa ne pita, onda su oni vrlo, vrlo zadovoljni.

Konačno, vanjski dionici izražavaju snažno nezadovoljstvo prema onome što vide kao instrumentalni pristup suradnji i partnerstvu. Sudionici, naime, upozoravaju na situacije u kojima je MZOS otvoren za suradnju jedino kad je ona inicirana „iznutra“, od strane same institucije. Inicijative koje dolaze „izvana“, pa čak i iz tijela koja bi trebala imati nominalnu ulogu u sustavu razvoja, praćenja i provedbe odgojno-obrazovne politike, nemaju velikih izgleda zaživjeti, što potvrđuje još jedan iskaz bivšeg člana Nacionalnog vijeća:

Nacionalno vijeće za odgoj i obrazovanje je tijelo čije članove imenuje ministar. Međutim, (...) kao što sam rekao, to je manje-više ritualno funkcioniralo. Osim kad bi nastala neka vrsta političke frke, onda bi bilo jako važno što ćemo mi reći i bilo je jako važno da na neki način podržimo neke njihove ideje.

S analitičkog aspekta važno je ukazati na međupovezanost problema kojom se oslikava relativno konzistentna dinamika. Manjak funkcionalnih institucionalnih kanala komunikacije s vanjskim akterima svakako može dovesti do percepcije „staklenog zida“, koju prvenstveno spominju predstavnici OCD-a. Nepostojanje dvosmjerne i učinkovite komunikacije onemogućava partnersku suradnju, kojom bi se mogao prevladati percipirani manjak stručnih kapaciteta MZOS-a. Posljedično, dionici, posebno oni izvan sustava, postupke MZOS-a često smatraju neutemeljenim, nametnutim i nerijetko štetnim, što dovodi do stvaranja vanjskog pritiska u trenutku njihova predstavljanja u javnosti. Povratno, nesposobnost tijela da „obrani“ svoje postupke pred javnošću vodi diskontinuitetu, što gotovo svi sudionici prepoznaju kao temeljni problem odgojno-obrazovne politike u Hrvatskoj.

Predstavnici institucija promatraju rad MZOS-a u bitno boljem svjetlu, premda treba jasno naglasiti da njihovi iskazi ne adresiraju strukturne probleme koji najčešće brinu vanjske dionike. Predstavnik MZOS-a tako ističe napore koje njegova institucija (naročito njegova uprava) ulaže u regrutaciju kompetentnih i dobro obrazovanih kadrova, a suprotno vanjskoj percepciji naglašava jasne mehanizme internog odlučivanja, koordinacije i primjenu suvremenih informatičkih sustava protoka i razmjene dokumenata. Općenito, velike mogućnosti vidi u daljnjem otvaranju javnosti i jasnijem fokusiranju na korisnike kroz razvoj novih tehnologija (koje osobno koristi u vlastitu radu) i unaprjeđenje prohodnosti mrežne stranice. Također, Osvrćući se na proces izrade proračuna u MZOS-u, ističe jasan prostor za napredak preuzimanjem projektnog pristupa planiranja proračuna baziranog na aktivnostima.

Ipak, ograničenja kvalitetne horizontalne integracije vidljive su već i iz dijela njegovih iskaza u kojima pokazuje vrlo slabo poznavanje materije GOO-a (što jasno i priznaje), kao i manjak jasne pozicije o ulozi vlastite Uprave u daljnjem planiranju i provedbi. Također prepoznaje važnost „političkog prelamanja“ odluke u obveznom uvođenju GOO-a, naglašavajući potrebu oslanjanja na rezultate eksperimentalne provedbe. Sve ovo je konzistentno s ranije iznesenom slikom snažne ovisnosti reformi koje MZOS pokreće s više-manje arbitrarnim odlukama uskog kruga ljudi koji upravljaju institucijom, uz slab utjecaj srednje razine službenika i vanjskih dionika.

Govoreći o radu MZOS-a, predstavnica UZUVRH-a, osim ranije navedenog problema „personalizacije“ suradnje, ističe recentne iskorake u kvaliteti javnog savjetovanja (što je središnji okvir suradnje između MZOS-a i UZUVRH-a) dok generalno ocjenjuje suradnju „korektnom“. Slična je i perspektiva NCVVO-a, izuzev periodičkog nezadovoljstva manjkom konzultacija u pripremi stručnih istraživačkih projekata (što povratno otežava rad NCVVO-a). Ono oko čega postoji generalna skepsa kod svih sudionika, najsnažnije izražena od strane predstavnice NCVVO-a, tiče se spremnosti MZOS-a na kvalitetno korištenje rezultata provedenih istraživanja i evaluacija u izradi i reviziji obrazovne politike.

AZOO – „pouzdana operativac“

Kad govorimo o iskazima povezanim s AZOO-om, analiza ukazuje kako su oni dominantno obilježeni visokim stupnjem nezadovoljstva predstavnika OCD-a radom te institucije. Pritom je važno napomenuti kako su posljedice tih problema po OCD-e, koji su okrenuti direktnom radu sa školama, često i neposrednije te akutnije negoli u slučaju MZOS-a. Prvi problem koji direktno otežava rad takvih organizacija tiče se izostanka jasnih kriterija u osnovnoj djelatnosti AZOO-a: stručnom usavršavanju nastavnika. Točnije, brojni OCD-i kontinuirano provode i razvijaju programe usavršavanja nastavnika i stručnog osoblja povezano s određenim društvenim, političkim i ekonomskim temama. Posljedično, adekvatno certificiranje takvih edukacija je temeljni preduvjet da one budu zanimljive nastavnom i stručnom osoblju škola. Odluku o tome koje će se edukacije certificirati i na koji način, donosi AZOO, sudeći prema iskazima predstavnika organizacija civilnog društva, bez ikakvih jasnih kriterija.

Agencija je za vrijeme u školama dala, bez da je proceduralno radila stvari kako je trebala, a mi smo pokušali, mislim pisali smo taj zahtjev, međutim mislim da odgovor nije stigao nikakav, nego nas je Agencija samo ubacila na svoju listu svojeg stručnog usavršavanja. Međutim, godinu nakon toga je istu tu edukaciju jednostavno izbacila s te svoje liste. Mislim da je to, naravno, problematično samo zbog stvaranja kaosa u sustavu, u smislu da to znači da polaznici istog programa različitih godina, dobivaju posve različite diplome. Jedne godine kao da je Agencija to radila, druge godine kao da smo mi, kao da nije uopće, ovoga, riječ o programu. Plus što stvara probleme ljudima kada trebaju dobiti slobodno u školi za obrazovno i stručno usavršavanje itd.

Drugi, blisko povezan problem, tiče se percipirane nevoljkosti AZOO-a da usavršavanju nastavnika pristupi partnerski i suradnički. Predstavnici OCD-a smatraju kako se njihovi pozivi za suradnju te kapaciteti koje nude ili ne prepoznaju, ili čak sustavno ignoriraju. Takva je praksa posebno problematična kad prema ocjenama ove skupine sudionika, AZOO nema kapaciteta da kvalitetno i sustavno provodi stručno usavršavanje nastavnika, posebno u području GOO-a.

Meni je to, ono, cijeli, ovaj, kako da kažem, dijapazon mogućnosti partnerstva. Na primjer,

poznato je da organizacije imaju velike kapacitete ljudsko-stručne, neću govoriti o financijskima, da provode EU projekte. Agencija je do sada imala jedan jedini gdje je ona sama sebe evaluirala. Odnosno, nagovorila je nekoga... i tamo su imali prosječnu ocjenu svojih seminara od 3,8. a [IME UDRUGE] je 4,8. Dakle, ta mogućnost. Dobro, vi se bavite svojim poslom, ali želimo nešto napraviti, nešto od toga učiniti. Zašto ne bi ravnatelj ili ravnateljica Agencije došao nekome i rekao: „Ajde se vi prijavite, mi ćemo vam biti partneri, mi smo država...“, da se dogovorimo na takav način. To je na neki način „outsoursanje“ nekih stvari, ali ako niti jedna niti druga vizija i misija dviju institucija i organizacija nije uništena, nije u pitanju, zašto da se ne naprave takve stvari?

Stoga ne iznenađuje posebno činjenica kako dio sudionika iz redova OCD-a propituje kako predanost AZOO-a vlastitim proklamiranim ciljevima, tako i smislenost njena institucionalnog izdvajanja iz MZOS-a. U prvom slučaju, nevoljkost AZOO-a da regulira kriterije suradnje s „vanjskim suradnicima“, u kombinaciji s nevoljkošću za stvaranjem formalnih i neformalnih partnerstava, sudionike iz redova civilnog društva vodi do zaključka kako cilj nije „razvoj“ već „kontroliranje“ procesa usavršavanja nastavnika, u kojem se AZOO pozicionira kao „institucionalni monopolist“. U drugom slučaju, sudionici propituju kako stručne kapacitete AZOO-a u obavljanju svoje osnovne funkciju, tako i institucionalnu „neovisnost“ o političkim odlukama koje se uglavnom donose na razini MZOS-a. Otvoreno sumnjaju u sposobnost te institucije da djeluje kao autonomna provedbena agencija, što je dobro sažeto u sljedećem citatu.

Pa, ja bih stvar opet malo vratio u svoj dijagram i pozicionirao, zapravo, Agenciju. Sam koncept Agencije je da je to neovisno regulatorno tijelo. To Agencija za odgoj i obrazovanje nije. Ona je savjetodavno tijelo, što znači da je, eto, za cijelu tu vrhušku mi gubimo iz, ovoga, proračuna plaće i sve ostale stvari za nešto što je realno moglo biti i ostati u Ministarstvu. Činjenica da oni vrlo lako sad razmišljaju o spajanju dviju Agencija – odgoja i obrazovanja i obrazovanja cjeloživotnog... skupa, da se spoje... govore o tome da je to eto tako. Stvarno ne vidim razlog. Oni apsolutno nisu ni u čemu... nisu ni u čemu toliko, ovaj, neovisni da imaju taj nekakav postupak, dakle, da ... ja ne znam, evo, Ivana, možeš ti pomoći? Jel postoji ijedan postupak gdje se oni naknadno gube... da je to neka vrsta... ne znam kako bih to us-

poredio s nekom našom Agencijom, kao npr. Fina ili neke druge agencije koje imaju samo svoja...

Voditelj intervjua [VI]: *Da su tijela zadnje instance?*

Sudionik [S]: *Upravo to.*

U takvoj slici AZOO predstavlja samo još jedan kotačić u ranije opisanom sustavu kojim se upravlja obrazovnom politikom u Hrvatskoj, te ga karakterizira manjak kontinuiteta, stručnosti i otvorenosti za demokratski dijalog. Unutar ove konzistentne slike iskaza predstavnika OCD-a treba izdvojiti manjinsku poziciju sudionika fokus grupe koji kapacitete savjetnika koji dolaze iz redova AZOO-a vide u nešto pozitivnijem svjetlu, ističući kako su oni „ljudi s terena, koji obično poznaju problematiku“, ne ulazeći u strukturni karakter ranije opisanih problema.

Predstavnik MZOS-a se uglavnom pozitivno očituje o radu AZOO-a, premda jasno priznaje kako se ne radi o iskustvu iz prve ruke, već o perspektivi koju je čuo od „kolega iz Službe.“ Ipak, jedan njegov iskaz vrlo konkretno govori o zabrinutosti za kapacitete te institucije za kvalitetno korištenje sredstva iz fondova EU, što je problem prepoznat i u redovima organizacija civilnog društva.

VI: *Dobro. Da li vi vidite neke načine ili mislite da bi se rad, općenito, u Agenciji za odgoj i obrazovanje mogao unaprijediti?*

S: *Mislim da bih prije svega ja, opet vezano uz osobno mišljenje vezano uz provedbu EU projekata, znači, dolazeći iz ASO-a prije, Agencije za strukovno, a poznajući sad u zadnje vrijeme rad Agencije za visoko, mislim da je zapravo jako velika, neću reći nesreća, nego otegotna okolnost što Agencija za odgoj i obrazovanje možda svih tijela unutar sustava obrazovanja i škola i fakulteta i na razini županije, općine, nije bitno... Bilo tko da je vezan za obrazovanje, s najviše do najniže razine – oni su najmanje koristili izvore iz europskih sredstava, odnosno, europskih fondova i u IPI, CHARDS, PHARE, stare neću ni spominjati, prije 10-12 godina, je li, a koliko znam, i buduća bar perspektiva unutar OP-a, odnosno operativnog programa i SF nije nešto... nešto pretjerano da se radi. Kada se uzmu u obzir drugi prioriteti u kojima se nalazi obrazovanje na svim svojim razinama, mislim da Agencija za odgoj i obrazovanje, neću reći zanemarivo, ali... učestvuje na izuzetno malom postotku. ... npr. znam da*

su takvi programi, odnosno, kad se radi građanski odgoj, kad se radio zdravstveni odgoj, da su to stvari koje su se vrlo, vrlo lako mogle financirati iz europskih sredstava, ne opterećujući državni proračun.

„Igrači s klupe“ ili „gledatelji“?

Na kraju opisa ove kategorije, korisno se ukratko referirati i na građu koja se tiče rada ostalih dvaju institucija obuhvaćenih ovim istraživanjem: NCVVO-a i UZUVRH-a. Ona je neminovno bitno siromašnija nego u slučaju MZOS-a i AZOO-a, s obzirom da je kompletan istraživački dizajn bio direktno usmjeren analizi rada tih dvaju institucija. Međutim, sudionice iz redova NCVVO-a i UZUVRH-a su, promišljajući o temi GOO-a i suradnje unutar obrazovne politike općenito, obično polazile od perspektive vlastitih institucija. Analizom prikupljene građe moguće je mapirati nekoliko zanimljivih obrazaca, posebno pogodnih za dublju sekundarnu analizu, koja nadilazi potrebe ove studije.

Važna tema u općenitim promišljanjima sudionica iz redova NCVVO-a i UZUVRH-a, tiče se suradnje javnih institucija s vanjskim dionicima, napose organizacijama civilnog društva. Međutim, i ovdje postoji značajna razlika u tipu prikupljenih iskaza između te dvije institucije. Tako je u iskazima predstavnice NCVVO-a moguće iščitati određene obrasce koji su potencijalno važni za interno funkcioniranje te institucije, ali i njeno pozicioniranje u odnosu na druge dionike u polju obrazovne politike. Ta tri obrasca su: i) otvorenost suradnji s ostalim vanjskim tijelima prepoznaje se kao dio profesionalnog, organizacijskog (ne samo osobnog) etosa („Mi moramo surađivati sa svima.“); ii) pojačana kritičnost prema kvaliteti suradnje između javnih tijela koja je uravnotežena s dosljednim isticanjem pozitivnih elemenata i primjera; iii) restriktivna interpretacija uloge vlastite institucije, sa snažnim fokusom na isključivo analitičko-istraživačku/profesionalnu komponentu. Takvi obrasci mogu ukazivati na postojanje sustavne strategije upravljanja percepcijom, omogućavajući instituciji da se u određenim trenucima postavi kao dio, a u drugima kao „vanjski“ akter u odnosu na „sustav“. S druge strane, pozicija UZUVRH-a uvelike rezonira percepciju vanjskih dionika upozoravajući na velik broj problema u funkcioniranju javnih tijela. Istovremeno, ti se problemi stavljaju u bitno blaži kontekst ljudskih kapaciteta javnih

tijela za obavljanje određenog tipa poslova:

VI: *Dobro. Znači, spomenuli ste te prepreke. Znači, koje bi bile neke vaše preporuke da se ta suradnja poboljša?*

S: *Pa, teško je reći jer bi to zapravo zahtijevalo općenito veću razmjenu informacija između institucija, što uključuje i vrijeme u kojem bi se nalazili ili, ne znam, na neke druge načine zapravo dijelili informacije. I naravno, smatram da je to dijelom i pitanje učinkovitosti cijele javne uprave gdje nam je nužno potrebno, zapravo, sagledati stanje i točno vidjeti gdje su viškovi, gdje su manjkovi, prvenstveno što se tiče ljudskih resursa.*

* * *

Slika institucija prikazana u sklopu ove kategorije može biti iznenađujuća za sve one koji nisu aktivni istraživači ili praktičari javnih politika. Ona uvelike odstupa od tradicionalnog viđenja monolitne, ciljno-racionalne i funkcionalne birokracije kakvu je utjelovio koncept njemačkog sociologa Maxa Webera početkom 20. stoljeća. Institucije opisane u unutar ove kategorije su tzv. „slabe“ institucije: racionalnost u njihovu djelovanju vanjskim akterima često nije lako prepoznati, sama „racionalnost“ je pitanje stalnih interpretacija i nerijetko naknadnih pregovora, stručnost svoje mjesto često ustupa kratkoročnim političkim prioritetima, a centri odlučivanja su ponekad izmješteni izvan samih institucija. U tom kontekstu institucije opisane u ovom sustavu, u većoj mjeri funkcioniraju kao otvoreni i nimalo homogeni sustavi koji snažno ovise o vanjskim izvorima resursa i legitimnosti kako bi osigurali vlastito funkcioniranje, ali i opstanak. Promatranje okoline u kojoj funkcioniraju institucije zadužene za uvođenje, provedbu i vrednovanje GOO-a predstavlja sljedeći logičan analitički korak, adresiran u sljedećem poglavlju.

2.2.2. Nepoticajna okolina

Obrazovanje - zadnja stanica hrvatskog političkog vlaka

Na razini kompletnog seta podataka postoji širok i nedvosmislen konsenzus kako je okolina unutar koje institucije zadužene za provedbu obrazovne politike djeluju, dominantno obilježena manjkom društvenog i političkog interesa za obrazovanje. Takav izostanak pritiska na političke elite da se dokažu uspjesima u području obrazovne politike očekivano ima niz posljedica. Prva i najakutnija je materijalno iscrpljivanje sustava obrazovanja, koje se, sudeći prema ovom iskazu predstavnice OCD-a, odvija kroz proces njegove komodifikacije, tj. njegova stavljanja u isključiv konteksta troška/rashoda, odmičući se od koncepta obrazovanja kao javnog dobra.

Evo, ja bih s tom zadnjom rečenicom htjela početi, obrazovanje nije prioritet u Hrvatskoj, obrazovanje vodi prosvjećenju ljudi, to nama, uz ono što ja vidim u okruženju nije važno, najvažnije je ljude držati u neznanju, jer ako imaš čovjeka koji nešto zna i koji je stručnjak, koji je kompetentan, on će htjeti nešto više za sebe i gledajući nekakve europske trendove gdje se kreće obrazovanje, mi to ne slijedimo. Znači, mi ne slijedimo recimo to otvaranje prema zajednici, korištenje obrazovanja za gospodarski razvoj. Kod nas nema poveznice obrazovanja ni sa čim, a zna se da obrazovanje je potrebno za nekakav prosperitet. Mislim, bez obrazovanja nema razvoja, ove riječi koje ne voliš, ali nema, to znači nije prioritet. Prioritet je gospodarstvo. Prioritet je infrastruktura, promet. Ali ja ne vidim da je obrazovanje prioritet ni po čemu.

Nadalje, čini se da ovakav izostanak političkog, a posljedično i ekonomskog fokusa na obrazovanje, negativno utječe na niz procesa u odgojno-obrazovnom sustavu. Za većinu sudionika, jedna od najvažnijih tema na tom planu jest stanje profesorskih/nastavničkih struka. Predstavnicima OCD-a prepoznaju sustavnu degradaciju takvih struka kroz manjak interesa kvalitativnih i motiviranih novih kadrova, posredovan prvenstveno lošim materijalnim uvjetima rada, ograničenošću daljnjeg obrazovanja i profesionalnog napredovanja te, općenito, niskim društvenim statusom tih zanimanja. Valja svakako

napomenuti kako slične obrasce prepoznaju i predstavnici javnih institucija, prvenstveno NCVVO-a, no za razliku od predstavnika udruga koji situaciju često vide deterministički s aspekta kvalitete obrazovanja, čini se da ovi vjeruju kako su to prepreke koje bi nastavnici mogli/trebali prevladati.

Ravnatelj se strašno trude. Financija nema, ali se ne žale. Ja sam mislim da će najveći problem za eksperimentalne programe biti: „nemamo novaca da još i to organiziramo, u smislu da kopiramo materijale, da kupujemo posebno...“ Ne, škole su se snašle. Manje-više nisu ni pisnule o financijama, što isto nije zanemarivo. Gledajte, ljudi su plaćeni koliko su plaćeni. Ništa dodatno im nije plaćeno. S obzirom kakvi su ti uvjeti, ti materijalno-tehnički i pozadinski uvjeti, vi niste od škola čuli ni „pip“ manje-više. Ok, ima nekih koji se nisu užasno zdušno toga primili i nisu oduševljeni, ali ne moraju svi biti oduševljeni. Bit će oduševljeni kada se riješe pretpostavke.

Konačno, manjak društveno-političkog pritiska na izabrane političare, ali i adekvatnih materijalnih uvjeta, čini se da u najvećoj mjeri utječe na rad centralne institucije sustava: MZOS-a. Ranije opisan diskontinuitet u provedbi reformi, kao i nemogućnost da se stručno znanje etablira u obrazovnoj politici, postaje gotovo sasvim logičan ishod u takvom okruženju. Dok brojna odustajanja od ranije započetih reformi vanjskim akterima obično izgledaju kao „čuvanje mira u kući“, „nedostatak odgovornosti/kičme“, službenicima u MZOS-u nesumnjivo može izgledati jednostavno kao uobičajen način rada u situaciji kad se o obrazovnoj politici odlučuje „negdje iznad“. Citat predstavnika OCD-a, inače vrlo kritičnog prema radu MZOS-a, o izostanku minimalnog konsenzusa o provedbi temeljnog dokumenta obrazovne politike, jasno govori o tome kako vanjske slabosti te institucije mogu imati (i) vanjske uzroke.

Dakle, činjenica da strategiju donosi jedna vlada, a moguća eventualno sljedeća vlada, sljedeća kandidatura je bila suzdržana ili nema nekakvo mišljenje ili ne zna se šta govori o tome, da... S time da, isto tako, ovo će sad biti iz malo neformalnih kanala, da su neki koji su na početku sadašnje garniture bili na poziciji u ministarstvu govorili da se u Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta unaprijed zna tko je sljedeći na vlasti, jer se oni spremaju.

Demokratski kapaciteti javnosti i društva

Sama činjenica da obrazovanje nije tema kojom demokratska javnost uspijeva potaknuti izabrane dužnosnike na akciju, logično usmjerava pozornost upravo prema toj javnosti. Općenito govoreći, na razini kompletnog seta podataka, postoji konsenzus kako je društveni kontekst u Hrvatskoj obilježen manjkom demokratskih vještina i vrijednosti što često otežava bazičan dijalog s političkim neistomišljenicima. Kao važno pitanje prepoznato je i ratno naslijeđe nacionalizma, ali i popratne pretvorbe i privatizacije, koja je, prema riječima bivšeg člana Nacionalnog vijeća, učinila trajnu štetu percepciji demokracije kod dijela hrvatskih građana.

Po njima, demokracija, kao nešto što bi samo po sebi bilo vrijedno, nije nešto što se podrazumijeva. Njihovo iskustvo demokracije je prvo demokracija 90-ih koja je u potpunosti iskoristila ovaj autoritarni potencijal koji jedna demokracija može podnijeti. A onda, nakon toga demokraciju koja je impregnirana onim predatorskim, lopovskim kapitalizmom i onda to nije vrijedno samo po sebi. Da ne pričam o tome da mi živimo u zemlji u kojoj velik broj ljudi, u stvari, na neki način ima problema s fundamentalnim političkim vrijednostima koje su Ustavom ostavljene, na kojima se onda temelji građanski odgoj i obrazovanje.

Uzimajući ovo u obzir, prepreke definiranju obrazovanja, a posebice GOO-a, kao nacionalno strateško pitanje, više su nego očite. Bez snažne demokratske tradicije, u kombinaciji s teretom (nedovršene) tranzicije, GOO na političkom tržištu prilično loše kotira među građanima i akterima koji trebaju zastupati njihove interese – napose političkim strankama, pod pretpostavkom da mu one ne pristupaju prvenstveno iz snažno intrinzičnih pozicija članstva i vodstva.

Ovakav manjak demokratskih vrijednosti i vještina iz pozicije javnih institucija se naročito negativno reflektira na uključivanje šire javnosti u procese razvoja obrazovne politike. Predstavnicima NCVVO-a upozorava kako manjak kapaciteta i generalnog interesa za obrazovanje dio javnosti ne sprečava u prilično strastvenom uključivanju u određene procese, na način koji često djeluje demotivirajuće za glavne aktere obrazovnog sustava, napose učitelje i nastavnike. Sudeći prema sljedećem iskazu sudionice, jedan od problema je svakako i način medijskog praćenja obrazovnih tema.

Ja bih samo htjela nadodati da moramo puno više misliti kakva je slika medijska o obrazovanju i da svi dionici unutar sustava moraju što god mogu učiniti da se o obrazovanju ne izvještava na način kao da smo mi estrada ili crna kronika... I sada se još radi stres oko mature. Kao da nije dovoljno stresno što ona već postoji i što ljudi moraju ići na nju... I sad, u jednoj školi, nije radio Internet kad je bila prijava, i od toga se radi ne znam što. Mislim, imamo ono hiljadu dvjesto osnovnih škola... mislim, jedna, dvije škole. I sad, ići na način, da se zbog jedne, dve, pet, deset, nije bitno... uvijek ističu to negativno.

Konačno, kao relevantan i krajnje aktivan dio javnost su i organizacije civilnog društva. No, u kojoj mjeri one, prema viđenju naših sudionika, slijede društvene obrasce opisane u prethodnim odlomcima?

Možda pomalo iznenađujuće, predstavnici OCD-a koji su sudjelovali u ovom istraživanju uloži vlastitog sektora pristupaju prilično kritički. Iako se nedvojbeno u globalu smatraju „snagama dobra“ koje nastoje „promijeniti sustav“, predstavnici OCD-a su, čini se, itekako svjesni da su i sami dionici negativnih društvenih dinamika koje opisuju. Tu perspektivu možda i najbolje sažima ovaj citat.

I mislim da bismo mi, kao organizacija civilnog društva, sve, trebali napraviti jednu duboku samorefleksiju, vidjet kakvi smo. Jer, često kažem, hrvatsko civilno društvo je kao hrvatsko društvo. I mi smo isto, imamo i mi dosta, dosta stvari na, na, uvjetno reći ću duši. Imamo i mi svojih problema i svojih nekih zadrčnosti koje bismo trebali početi rješavati ako želimo otvoreno društvo, demokratsko društvo i neke druge stvari.

S druge strane, čini se kako sličnu balansiranu perspektivu o organizacijama civilnog društva imaju i predstavnici javnih institucija. Općenito govoreći, one su obično prepoznate kao pozitivan akter u sustavu obrazovanja. Međutim, čini se da se u dijelu institucija očekuje od njih da svoj rad i nužnu kritiku zadrže unutar parametara koji se ne smatraju „napadom na sustav“. Niže se nalaze citati koji približavaju obje gore opisane perspektive: prvi od strane predstavnika MZOS-a, drugi od strane predstavnice NCVVO-a.

Znači, naravno, oni [organizacije civilnog društva] nam otvoreno pristupaju, čak, štoviše,

i više nego državne ili javne institucije koje bi nekako i po sili zakona čak trebale biti otvorenije od njih, ali, recimo, meni je drago da sam bio recimo na jednoj takvoj tribini, odnosno, okruglom stolu, gdje sam mogao prezentirati ljudima mogućnosti Hrvatskog kvalifikacijskog okvira, kako se može pomoći, npr., evo, mladima iz alternativne skrbi. To su, zapravo, bile civilne udruge, koje nemaju zaista nikakve veze s državnim tijelima, ministarstvima, agencijama, koje zapravo provode jako dobre stvari. A i traže put unutar tog, tog, okvira, nazovimo ga, je li, državnih službi, državnih zakona... putem zakonskih akata put i pomoć. I moram pohvaliti stvarno da su baš pravi borci.

Sustavu obrazovnom treba potpora. Ne treba mu da ga netko napada. Svi su već svjesni problema. Mislim, tu govorim sad i o građanskim udrugama. I jednim, i drugim i trećima. Znači, nije način doći ispred škole pa tamo kampirati, protestirati, kako je bilo oko tih eksperimentalnih. Roditelji su strašno pritisak vršili na roditeljska vijeća, na učiteljska vijeća, na ravnatelja, na ne znam ni ja šta. Dakle, sve strane su... razumjelo se u čemu je poanta i tražio se način da ljudi budu zadovoljni. Prvenstveno da ništa nažao se ne desi nikakvom učeniku i da ne sluša nešto što, ne znam, mu sad škodi. Kako bih rekla, malo više povjerenja. Malo više povjerenja u škole. Škola zaista zna što radi, učitelji zaista znaju što rade.

***

Pristup (visoke) politike temi obrazovanja i trenutni nezavidni kapaciteti većeg dijela javnosti za demokratske procese prepoznati su kao elementi okoline koji značajno utječu na funkcioniranje institucija zaduženih za provedbu obrazovne politike. U sklopu sljedeće sekcije okrećemo se elementu obrazovne politike koji je u središtu interesa ove studije: GOO-u.

2.2.3.

Stanje i perspektive građanskog odgoja i obrazovanja

Ideja i njezina važnost

U sklopu ove potkategorije posebno je važno predstaviti perspektive i „osobne povijesti“ sudionika koji pristupaju promišljanju o GOO-u, s obzirom da uvelike utječu na razumijevanje koncepta i očekivanja koja imaju od njegova uvođenja.

GOO je snažno usidren u programskom radu udruga uključenih u ovo istraživanje te samim time za njih predstavlja temu od prvorazrednog značaja. Ta programska usidrenost prvenstveno proizlazi iz dugogodišnje provedbe programa neformalnog obrazovanja u područjima blisko povezanim s GOO-om, poput mirovnog obrazovanja, prevencije ovisnosti i nasilničkog ponašanja, borbe protiv korupcije, aktivnog građanstva i sl. U tom smislu, uvođenje GOO-a za organizacije civilnog društva otvara iznimnu mogućnost programske afirmacije.

Važno je napomenuti kako i predstavnica UZUVRH-a, kao i bivši član Nacionalnog vijeća imaju direktnih prethodnih iskustava s temama bliskim GOO-u i prije negoli su za njega bili vezani kroz formalne uloge u navedenoj instituciji/tijelu, što doprinosi dubini njihovih iskaza. Predstavnica UZUVRH-a je zadužena za praćenje provedbe strategije usmjerene stvaranju poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, u sklopu koje se, među ostalim, provodi jedna mjera koja se tiče GOO-a. Bivši član Nacionalnog vijeća, s je recentnim zbivanjima upoznat prvenstveno putem rasprava koje su se u sklopu tog tijela vodile tijekom eksperimentalne provedbe i u fazi odlučivanja o tome što učiniti nakon njena isteka.

Perspektiva predstavnice NCVO-a povezana je, u prvom redu, uz praćenje eksperimentalne provedbe od 2010., koja je uključivala suradnju kako s drugim javnim institucijama (prvenstveno AZOO i MZOS), tako i skupinom organizacija civilnog društva koja je u to vrijeme provodila projekt kojim se financirao dio eksperimentalne provedbe. Također, uključena je u provedbu

višegodišnjeg međunarodnog projekta kojim se istražuju različiti aspekti GOO-a u nizu zemalja.

Konačno, predstavnik MZOS-a ima najslabiju direktnu povezanost s temom. On taj deficit pokušava prevladati promišljanjem iz njemu poznate perspektive Hrvatskog kvalifikacijskog okvira, uglavnom konceptualizirajući GOO kao skup kompetencija vezan uz pojedini standard kvalifikacija.

Ovakav prikaz osobnih i institucionalnih perspektiva je iznimno važan kako bi se razumio način na koji oni pokušavaju definirati, točnije, konceptualizirati GOO. U nastojanjima da se to učini prednjače predstavnici OCD-a što nije iznenađujuće s obzirom na važnost koju tema zauzima u njihovim institucionalnim i profesionalnim ulogama.

Mi smo u ovoj inicijativi se okupili oko ideje građanskog odgoja i obrazovanja koji je stvarno definiran u najširem mogućem smislu. Na način da zapravo obuhvaća i održiv razvoj, na način da obuhvaća i ovu globalnu dimenziju u smislu interkulturalnosti, otvorenosti, učenja o različitostima itd., učenja o socijalnoj pravdi. To je naša neka... na generalnom globalnom nivou. Znači, to je neka naša, ovoga, ideja oko koje smo se mi okupili kada mi pričamo o građanskom odgoju i obrazovanju. To je jako važno reći zato što postoji jako puno drugih struja koje kažu: može čak i građanski, ali ajmo ga zadržati jako usko.

Prethodni citat preuzet iz fokus grupe s predstavnicima OCD-a jasno ukazuje na, s tematskog aspekta, vrlo sveobuhvatno shvaćanje GOO-a. Međutim, važno je naglasiti kako se koncept na način shvaćen od strane predstavnika OCD-a ne iscrpljuje isključivo kroz sadržajnu/tematsku dimenziju. Jednaku, ako ne i veću važnost zauzima procesna dimenzija. Čini se naime kako značajan dio predstavnika OCD-a GOO vidi, ne samo kao obrazovni sadržaj, već i kao bitan element transformacije obrazovnog sustava na tragu programskih vrijednosti koje te organizacije dijele. Tako sudionici iz redova organizacija civilnog društva očekuju paralelno uvođenje međupredmetnog sadržaja i obveznog predmeta kako bi se ispravile manjkavosti hrvatskog obrazovnog sustava kojim se polaznici s društveno-političkim temama na strukturiran način upoznaju tek krajem srednjoškolskog obrazovanja (kroz predmete sociologija te politika i gospodarstvo); smatraju kako je GOO prilika za međusobno prožimanje formalnog i

neformalnog obrazovanja, a, između ostalog, kvalitetnu primjenu GOO-a vide i kao mogućnost demokratske transformacije škola.

To nas dovodi na teren promišljanja važnosti GOO-a. Na tragu navedenog u prethodnom odlomku, dio predstavnika organizacija civilnog društva ide i tako daleko da kvalitetnu provedbu GOO-a smatra nerazdvojivom od kvalitetne provedbe širih promjena u obrazovanju, poput provedbe kurikularne reforme.

I zato je ova ideja međupredmetnosti i demokratizacije škole. To nije samo građanski koji tome doprinosi, već je potrebna cijela obrazovna reforma, ali građanski stavlja to u kontekst. Znači, građanina, građanskih prava i odgovornosti, ovoga, građanske participacije. I to onda u tom kontekstu je bitno i za, ajmo reći, promjene u djelovanju u ostalim segmentima za jačanja demokratizacije škola i tako. To mi dosta jasno vidimo i naglašavamo. I to je nešto što se vidi, čim se počneš baviti ovim temama i političkim promišljanjima, i ako ti se da prilika za aktivaciju, dođe do tog nekog dijela promjene.

Ipak, čini se kako ovakav tip induktivnog pristupa ne dijele svi predstavnici OCD-a. Neki ne vjeruju da je uvođenje GOO-a preduvjet demokratizaciji škola i razvoju boljeg obrazovanja općenito, već iskazuju potrebu da se stvarima pristupi drugim redoslijedom, što za posljedicu ima i određeno smanjenje očekivanja od transformativnih potencijala GOO-a.

Međutim, ja bih isto tu dovela nekakvu, ovaj, ogradu, jer imala sam prilike na dijelu sudjelovati u različitim konzultacijama i vidjeti konzultacije koje su radili drugi. I zapravo je građanski u civilnom sektoru, i tko god zapravo radi s mladima, se vidi kao neko magično rješenje za sve probleme koji se trenutno adresiraju u radu s mladima. A ovaj, to zapravo nije tako. Moje mišljenje je da je naš cijeli obrazovni sustav izrazito zastario. I uopće se, u ni jednom segmentu ne podučava uočavanje uzročno posljedičnih veza i razvoj kritičkog mišljenja. I mislim da sam građanski to, naravno, ne može nadomjestiti. Ali, mislim, definitivno bi otvorio prostor da bar na jedna vrata uđe pa, možda onda s vremenom se neke stvari prenesu i na djecu.

Čini se kako je u ovom trenutku ovaj tip očekivanja prvenstveno vezan uz predstavnike civilnog društva. Ostali sudionici ne vide GOO kao mehanizam transformacije obrazovanja, već

ga prvenstveno prepoznaju kao priliku osobnog razvoja pojedinaca i rješavanja određenih društvenih i političkih problema. Od partikularnih pitanja, navode se razvijanje tolerancije i razumijevanje tuđe perspektive, razvoj kritičkog mišljenja koje sudionici drže posebno bitnim za sposobnost građana da se odupru „manipulacijama političara“, pa čak i osnaživanje za svijet rada, prvenstveno stjecanjem niza kompetencija koje u tom kontekstu mogu biti od koristi.

Na koncu, bitno je naglasiti kako se ovdje prisutna temporalna dimenzija važnosti GOO-a provlači kroz iskaze gotovo svih sudionika. Procesnu interpretaciju demokracije i blisku povezanost kontinuiranog te kvalitetnog uvođenja GOO-a s njenim zdravljem možda najjasnije na ovom primjeru uokviruje predstavnica UZUVRH-a.

I meni se čini da bi nam u tom smislu trebalo zapravo biti zanimljivo američko iskustvo. Oni su imali stvarno dugi niz godina zapravo vrlo kvalitetan program građanskog odgoja i obrazovanja, a potom zaključili da su oni, eto, stabilna demokracija u kojoj valjda svi sve znaju i nema potrebe više da o tome uče, pa onda nakon nekog vremena primijetili da to možda i nije bila najbolja odluka. Jer to je definitivno nešto što se uvijek iznova mora učiti. Dakle, svaka nova generacija.

Trenutno stanje: stanica ili stranputica?

Kad govorimo o trenutnoj provedbi GOO-a u formi međupredmetnog, interdisciplinarnog sadržaja, među sudionicima postoji relativno jasna podjela. Na jednoj strani su predstavnici OCD-a, UZUVRH-a te bivši član Nacionalnog vijeća za odgoj i obrazovanje, koji trenutnu provedbu smatraju manjkavom i neusklađenom s društvenim potrebama. Na drugom kraju spektra nalazimo predstavnicu NCVVO-a koja također priznaje određene slabosti postojećeg modela. Međutim, ona uz slabosti prepoznaje i značajne iskorake postojećeg modela u odnosu na dosadašnju praksu i trenutnu situaciju ne vidi kao kraj putovanja, već stanicu na putu koji ipak vodi u dobrom smjeru.

Sudionici iz prve skupine općenito sumnjaju u mogućnost da se GOO može provoditi isključivo kao međupredmetni sadržaj, što se posebno često dovodi u vezi s dominantnim modelom

podučavanja u hrvatskom obrazovanju koji je usvojila trenutna nastavnička garnitura. Bivši predstavnik Nacionalnog vijeća to sažima na sljedeći način:

VI: *Možete li mi reći što smatrate da su pozitivne strane trenutnog oblika provedbe građanskog odgoja i obrazovanja?*

S: *Pod pretpostavkom da se trenutno provodi građanski odgoj...*

VI: *Naravno.*

S: *Nisam siguran da li je ta pretpostavka nešto što se samo po sebi razumije. Meni se čini da se ne provodi. Ili da se provodi i u kvantitativnom i u kvalitativnom smislu na nezadovoljavajući način. Dakle, tu uvijek postoji ta drama, i kod nas je ona isto bila aktualna u svom zaoštrenom obliku da li će, kako se to obično veli, kroz kurikularnu ili ići s predmetom. Od predmeta se odustalo, ide se kao kroz-kurikularno, na temelju kurikulumu koji je napravljen. Međutim, postoje dva-tri ozbiljna problema. Prvo, da nastavnici to ne vide kao svoj posao iz cijelog niza razloga... pri čemu mislim da su politički najmanje važni. U nastavničkoj profesiji već dosta dugo postoji ta neka vrsta stava prema kojem se sve što se dodatno od njih traži, pored ovoga što već rade ili ne rade je u startu nešto što treba odbaciti. A druga stvar, to je ponekad mantra, ali ima u tome jako puno istine. Ako hoćete da vam nastavnici doista rade tako da pokušaju poučavati ne bi li doveli djecu do njihovih postignuća koja su izvan njihovog tradicionalnog, disciplinarnog i predmetnog kora, onda ih morate za to ozbiljno educirati.*

Ovaj citat nas dovodi do sljedećeg bitnog pitanja koje se tiče obrazovanja nastavnika. Tu ipak postoje određene razlike u perspektivama čak i onih sudionika koji su skeptični spram trenutne provedbe. Dok prepoznaju pitanje edukacije nastavnika kao bitno, čini se da je za predstavnike OCD-a trenutni model međupredmetnog sadržaja osnovna prepreka kvalitetnom uvođenju GOO-a. S druge strane, sudeći prema iskazima bivšeg člana Nacionalnog vijeća, može se zaključiti da on ta dva pitanja drži podjednako prioritetnima te smatra kako je podcjenjivanje važnosti edukacije nastavnika bio najveći propust civilnog društva u prvom dijelu eksperimentalne provedbe. To posebno ističe u kontekstu inzistiranja na uvođenju posebnog predmeta, kao što se može vidjeti u sljedećem citatu.

Ali da su svi sudionici podcijenili, meni se čini, zahtjevnost te cijele priče. Mislim, dovodite, između ostalog, predmet, za kojeg nema inicijalnog obrazovanja nastavnika – to vam je već u startu problem. Ja ne velim da to mora biti. Nemate nigdje, u principu, studij koji bi eto baš za to pripremio. To se rješava na drugačiji način, ne. Ali kad već znate da idete uvoditi predmet za koji nema inicijalne edukacije nastavnika. Dakle, nemate već dio ljudi u sustavu.

Kao posebno ozbiljan problem sudionici iz redova organizacija civilnog društva prepoznaju nedostatnu koherentnost i sveobuhvatnost sadržaja, što vide kao apsolutni antipod njihovu zalaganju za cjelovitu primjenu GOO-a onako kako je opisano u prethodnoj sekciji. Tako sudionici trenutni model opisuju, između ostalog, kao „mapiranje svega što već postoji u obrazovnom sustavu, a tiče se GOO-a“ te kao „korak unazad u odnosu na program koji smo imali 1999“. Posebno ih nezadovoljnim čini to što iz njihove perspektive trenutni međupredmetni sadržaj potiče nastavnike na bavljenje temama za koje je malo vjerojatno da će „uzburkati vodu“, što se može zaključiti iz sljedećeg citata.

Vrlo malo, vrlo malo nastavnika entuzijasta radi po tom pitanju. Ako rade, onda rade nekontroverzne light teme. Dakle, ovo što je Ana spomenula: zaštita potrošača, dan kruha i te neke stvari. To nije ni problematično, ali dajte svemu tome neku društvenu komponentu. Dakle, to je priča koja se stalno... uvriježena priča. Dakle, dan kruha nije problematičan u tome. Ali dajte uvedite socijalni segment, ekonomski. Dakle, ti se hraniš kruhom, ali morat ćeš ga i baciti poslije. Ali netko nema za jesti. Da se razvija ta solidarnost, socijalna osjetljivost. Neke druge stvari koje se mogu s time vezati. Ali oni se jednostavno odlučuju za te neke lagane temice, za medvjediće, za nešto što na neki način ne budi u tebi, kak da kažem... sprema te da budeš radnik, a ne da budeš osoba...

Kao jedini, doista pozitivan ishod trenutnog modela provedbe GOO-a, jest, kako ga ova skupina sudionika prepoznaje, njegova formalna integracija u odgojno-obrazovni sustav u bilo kakvom obliku. Jedan od sudionika navodi da se sad već o GOO-u priča kao o nečemu što će se „sigurno uvesti“, što onda potiče i nastavnike da se usavršavaju u tom području.

Predstavnica NCVVO-a sklonija je trenutnu situaciju vidjeti kao „vrapca u ruci“. Ona, općenito govoreći, uvažava činjenicu da međupredmet-

na provedba nije zaživjela ujednačeno, kako na razini škola, tako i na razini pojedinih predmeta, upozoravajući, primjerice, da se u praksi pokazalo prilično izazovnim integrirati pojedine dimenzije GOO-a. Međutim, ona istovremeno smatra kako trenutna situacija predstavlja značajan korak naprijed, prvenstveno kroz sustavno osnaživanje škola za kvalitetniju međupredmetnu provedbu koja, iz njena rakursa, može doprinijeti značajnim iskoracima na terenu. Pritom indirektno upozorava i na činjenicu da se GOO trenutno (eksperimentalno) provodi u dijelu škola i kao izborni predmet, što uvelike izostaje iz promišljanja ostalih sudionika, naročito kritičnih sudionika iz redova OCD-a.

Nije se odustalo. Prošle godine je bio ključni moment. Nadogradila se situacija da nije samo međupredmetni nego ide i kao predmet. Traži se način da ga se smjesti još bolje kako treba. Škole su sve bolje educirane. Škole koje su od 2012. u eksperimentalnoj provedbi, njihovi nastavnici već mogu biti treneri treniranja jer oni projektno, i svakako drugačije, već znaju organizirati nastavu. Oni su ti ljudi koji su pročešljali onaj kurikulum – i onaj koji je imao 50 strana i koji ima 300. Oni su ti koji su ga pretvorili u život. Oni koji u razredu s njim rade. Mislim, znači, da već imamo i stručnjake. Nije istina da se nema koga u školi pozvati da se to predaje. Ima pozvanih ljudi koji se mogu priključiti i biti nastavnici građanskog. A znam da se oni ponekad malo zabrinjavaju: „Koje su nam kompetencije? Kada ćemo biti obučeni? Š kim? Tko? Kad?“ A moraju malo imati samopouzdanja i u sebe. Njihova dotadašnja diploma i praksa i rad u razredu ih je već pola obučilo da se pozabave. U svojim predmetima oni su naučili te nove metode rada, to više nije baš tako novo.

U njenim iskazima veliku važnost zauzima i praćenje same provedbe. Tu predstavnica NCVVO-a relativno otvoreno priznaje kako trenutno ne postoje pouzdani mehanizmi praćenja provedbe, što predstavlja ozbiljan rizik s aspekta osiguranja kvalitete.

Problem je s mehanizmom. Nitko trenutno ne kontrolira da li neka škola međupredmetne teme je uvela sebi međupredmetno i sad ona to radi. To jedino kada dođe nadzor zbog nekog problema, kojeg je netko pozvao, on će pogledati kroz dokumentaciju i onda će to vidjeti ili neće vidjeti. Ali to nije primarni razlog dolaska tamo. Dakle, vi niste sigurni tko vam i kako to međupredmetno provodi. To je problem. I to je sve što se može reći o međupred-

metnom. Ovisi o dobroj volji i školi i onome tko planira. I onaj tko se toga primi i tko to želi, kome to ide, radi to super, a netko drugi možda to ne radi uopće ili radi nekako osrednje. Trebalo bi to utvrditi.

***

Na temelju prikaza rezultata u sklopu ove kategorije, postoji relativno visoka razina slaganja sudionika o tome što GOO treba biti, zašto je važan, pa čak i o tome da trenutni model njegova uvođenja uglavnom ne može ostvariti željene ishode. U sljedećoj kategoriji se logično okrećemo opisu prevladavanja ovih izazova onako kako to vide sudionici ove studije.

2.2.4. Što i kako dalje?

Preduvjeti

Govoreći o preduvjetima poboljšanja kvalitete provedbe GOO-a u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu, postoji snažan, sadržajan konsenzus sudionika studije oko niza osnovnih elemenata.

Dio sudionika, prije svega predstavnici UZUVRH-a te predstavnici OCD-a, drže kako je uvođenje predmeta jedna od ključnih odrednica kvalitetne provedbe GOO-a. Predstavnici UZUVRH-a, upozoravajući na potrebu stvaranja i intenzivnog prenošenja kompaktnog fonda znanja, što se najbolje može učiniti uvođenjem zasebnog predmeta, u sljedećem citatu sažima ovu argumentaciju.

Mislim da su kod nas organizacije civilnog društva jedan duži vremenski period odrađivale dobar dio posla što se tiče tog nekog neformalnog građanskog odgoja i obrazovanja kroz različite programe, svaki iz nekakvog svog područja djelovanja. No, to je također bilo rađeno kroz nekakve projekte, vrlo često na tek određenom manjem geografskom području... I sada ponovno imamo ovu situaciju da je Ministarstvo odustalo od odluke da se uistinu sustavno uvede građanski odgoj i obrazovanje. Tako da mi se čini da kontinuirano imamo taj problem da jednostavno nema građanskog odgoja i obrazovanja za sve i sustavno, nego kako tko ima sreće da se susretne s tim sadržajem ili ima mogućnost da se uključi u neki program neke od organizacija civilnog društva ili je slučajno u nekoj od škola u kojoj postoji profesor koji se više posveti tim tema-

ma. I nekako ja ne vidim drugog načina da mi stvarno osjetimo rezultate koje građanski odgoj i obrazovanje nosi, nego upravo kroz tu jednu sustavnu promjenu koja bi se trebala dogoditi, da se on uistinu uvede kao predmet.

Drugi element oko kojeg postoji suglasje na razini prikupljenih podataka tiče se stvaranja uvjeta za kvalitetno osposobljavanje i podršku nastavnicima koji će GOO izvoditi. Kao temeljena odrednica dobrog sustava usavršavanja nameće se, prije svega, adekvatno financiranje koje se onda reflektira kako u intenzitetu aktivnosti, tako i u primjerenosti metoda koje se primjenjuju. Stručna usavršavanja koja se trenutno nude nastavnicima uglavnom bitno odudaraju od željene slike, naročito iz rakursa predstavnika organizacija civilnog društva i bivšeg člana Nacionalnog vijeća.

Jer takozvane edukacije koje je Ministarstvo provelo, je bila smijurija. Ona se sastojala u tome da su voditelji tzv. Županijskih stručnih vijeća dobili domaću zadaću da stave na dnevni red svojih Županijskih stručnih vijeća kako bi oni mogli kroz svoje predmete realizirati sadržaje i ciljeve građanskog odgoja i obrazovanja. Što je apsolutno neprimjeren način. Apsolutno neprimjeren. I to su ljudi najviše kao sprdnju doživjeli, ovi koji su malo stariji poput mene i pamte onaj prošli sistem, to vam je kao kad se u jednom trenutku... ja se sjećam, bio sam mladi profesor i taman sam počeo raditi krajem 80-ih, kad je došla mantra da se sadržaji obrane i zaštite moraju integrirati u sve predmete. U nastavu latinskog, recimo... Dakle, ako ne radite dobro, onda sprdnja ispa- da i kompromitira samu stvar.

Logično, za dio sudionika, naročito iz redova organizacija civilnog društva, pitanje kriterija organizacija koje provode stručno osposobljavanje nastavnika predstavlja temelj izgradnje ovakvog koherentnog sustava. Dodatna odrednica na koju se referira dio sudionika jest suradnja sa sustavom visokog obrazovanja, gdje prepoznaju potencijal razvoja novih ili uključivanje GOO-a u postojeće programe. Važnim elementom sustava usavršavanja, dio sudionika smatra razvoj kvalitetnih didaktičkih pomagala, napose priručnika i nastavnih materijala. Također, dio njih upozorava kako se učinci koji proizlaze iz stvaranja takvog sustava vide u duljem vremenskom periodu, nakon što se stvori „kritična masa“ adekvatno obučениh nastavnika. O tome postoji li takva „kritična masa“ trenutno u sustavu, kao što smo vidjeli u ranijim sekcijama, postoji bitno manje konsenzusa.

Govoreći, konkretno, o GOO-u kao sadržaju, među sudionicima također postoji visoka razina suglasja da se on, ako se žele postići željeni odgojni i obrazovni ishodi, ne smije izvoditi na tradicionalan, „predavački“ način. Bez sposobnosti razvoja kritičkog mišljenja i logičke analize društveno političkih procesa teško je zamisliti „dobre građane“, premda, istovremeno minimalno poznavanje strukturnih čimbenika za većinu sudionika predstavlja osnovni preduvjet za razvoj onog što u sljedećem citatu bivši član Nacionalnog vijeća naziva „građanskom kompetencijom“.

Ako imate programe koji kažu da je posao djeteta ili učenika da zapamti veliku količinu činjenica, onda će vam svaki, koliko-toliko vješti nastavnik odabrati ono što jest najbolje za transfer velike količine činjenica u kratkom vremenu, a to je predavanje. Pa će onda nastavnici predavati. Međutim, ja ne vidim na koji način bi se ciljevi građanskog odgoja i obrazovanja kroz to mogli realizirati osim u jednom, onom, najbanalnijem segmentu informiranosti političkog sustava, trenutno. Sve ovo ostalo je usmjereno na razvijanje onog što se obično naziva civic competence. Dakle, tog nekakvog dinamičnog sklopa koji uključuje znanje, u smislu deklarativno i proceduralno. Uključuje vještine u smislu proceduralnog i uključuje neke vrijednosti i dispozicije; kako god to zvali. Da bi se to, na neki način, moglo realizirati u obrazovnom sustavu, naprosto mora postojati prostora za ove druge modele učenja i poučavanja. Ti ciljevi se ne daju realizirati tako da nastavnici predaju, a djeca uče napamet.

Osim kvalitetnog obrazovanja nastavnika, sudionici prepoznaju i pojedine strukturne preduvjete potrebne da se ovakvo izvođenje nastave GOO-a realizira. Za veliku većinu sudionika, to je u prvom redu revizija postojećeg kurikuluma (točnije, međupredmetnog sadržaja) unutar kojeg se bitnim čini postići ravnotežu između fleksibilnosti u izvedbi nastave, ali i mehanizama praćenja i vrednovanja ishoda. Za predstavnike udruga ovdje se ponovno javlja pitanje prepoznavanja i vrednovanja ishoda i metoda neformalnog obrazovanja te sinergije s formalnim programima. Tu se, uz postojeću kurikulumnu reformu, kao prilika prepoznaje i proces daljnjeg razvoja HKO-a, o čemu će biti više riječi u sljedećoj sekciji. Međutim, drugi preduvjet koji dio sudionika prepoznaje kao odmak od „predavačkog“ pristupa GOO-u možda ima i radikalnije implikacije. U svojim iskazima naglašavaju kako je teško očekivati

takav tip izvedbe GOO-a bez ozbiljnije reforme obrazovnog sustava, usmjerene prvenstveno na sadržajno rasterećenje i oslobađanje dijela satnice za fleksibilniju izvedbu nastave. Na tom je tragu je i sljedeći iskaz jedne sudionice iz redova OCD-a.

Da, vrlo teško zato što, ne znam... moje mišljenje je da bi škola trebala imati jednu trećinu predmeta uvrh glave, od ovih koje sada imaju. Znači, apsolutno nikakvo znanje se ne bi trebalo učiti na pamet, nego, znači, staviti naglasak na procese. To je nešto gdje bi u idealnom smislu građanski mogao polučiti svoje rezultate, one koje mi svi ovdje želimo. Cijeli obrazovni sustav je krivo postavljen i ja ne vidim da bi se jedan predmet dodao ili izbacio, ili bi se sadržaj, znači, u istoj satnici... da sad nećemo više pričati o ovome o čemu smo do sada pričali nego evo sad, po modernom ćemo raditi neku drugu temu. Mislim da ne, da je struktura cijela kriva i da u ovoj strukturi jednostavno ne možemo doći do toga da neki profesori i neki učenici se uče tome da postavljaju uzročno-posljedične veze među stvarima oko sebe.

To nas dovodi na teren širih društveno-političkih procesa koji predstavljaju preduvjet za korjenite promjene. Kad govorimo konkretno o GOO-u, vlada snažno suglasje o potrebi jasne političke poruke od strane donositelja odluka da se radi o važnom pitanju obrazovne politike koja će se razvijati kontinuirano i sustavno, uz manje sitnog političkog kalkuliranja. Takvo je i očekivanje službenika MZOS-a, koji u evaluaciji postojećeg eksperimentalnog programa vidi veliku priliku da se procesu uvođenja GOO-a omogući potrebna doza stabilnosti i održivosti.

VI: *Dobro. I evo, zapravo, zadnje pitanje. Koje korake vidite da bi ministarstvo moglo ili trebalo napraviti da se poboljša provedba građanskog odgoja i obrazovanja u školama?*

S: *Prva iduća je revizija te godine dana provedbe, apsolutno. Svakako sažimanje podataka, to uključuje i sama revizija, znači, saznanja na temelju tih podataka. Ali, ne u smislu sažimanja analitike kao analitike, već kreiranja konkretnog doprinosa kvaliteti samog programa i njegovoj svrsi. Ako je to nešto što bi samo tako moralo biti, pa eto tu je, onda naravno da ne služi. Ali mislim da ministarstvo treba biti inicijator, naravno, kao i institucije nadležna agenciji, koja je izradila. A onda i svim školama koje ga provode, da bi ministarstvo zapravo trebalo biti onaj motor, mislim, pokretač*

koji bi rekao: „Ok, čujte, prilagoditi program gdje smo vidjeli u eksperimentalnoj godini da ne valja, da važi za promijeniti ili jednostavno treba promijeniti.“ I što prije zapravo dati jasnu namjeru da je stav ministarstva da ide u redovni program, je li. Da ne bude više eksperimentalan.

Konačno, povezano s kvalitetnim uvođenjem GOO-a, sudionici mapiraju niz elemenata na širem društveno-političkom planu koji bi trebali doprinijeti njegovoj primjerenoj integraciji u obrazovnu politiku. Ovdje se, među ostalim, nabraja snažnije ulaganje u obrazovanje, što je u direktnoj vezi s materijalnim statusom stručno-nastavnog osoblja, mogućnostima njihova profesionalnog usavršavanja i napredovanja te društvenim statusom. Uloga medija, kao promotora važnosti GOO-a za razvoj zdravog demokratskog društva, informiranim i afirmativnim izvještavanjem, u više je navrata isticana kao važan doprinos njegovoj održivosti. Ipak, s aspekta percipirane ideološke kontroverze teme i polarizacije koju ona stvara u društvenom kontekstu, odjekuje naglasak dijela sudionika da se oko koncepta treba postići minimum sadržajnog konsenzusa, gdje, primjerice, bivši član Nacionalnog vijeća kao osnovu prepozna je osnovne ustavne vrednote koje bi trebale biti relativno nekontroverzno pitanje za većinu hrvatskog društva.

To na neki način opet nadilazi mrvičak samo obrazovni sustav - još malo, nekako, bildanje te svijesti da je to za nas kao društvo važno. Dakle, ono što je neobično, nije posve neobično, u jednom dijelu je neobično to što je kod nas zaoštreno da vi imate uvijek, uvjetno rečeno, političku ljevicu... uvjetno rečeno... koja je kao jako za to, i imate političku desnicu koja je jako protiv toga. A, kad čak malo bolje pogledam, mislim da oni funkcioniraju unutar istog okvira ustavnih vrijednosti. I posve ne razumijem, koliko god bio lijevo ili bio desno... ako želim funkcionirati unutar okvira ustavnih vrijednosti, te neke stvari mogu biti problematične. Ono na čemu bi građanski odgovor i obrazovanje trebao, nekako u vrijednosnom smislu, biti utemeljen je ustvari ono što je ustavna vrijednost. To su jedine vrijednosti na koje se čovjek može pozvati kao nešto što nije sporno i podložno političkoj raspravi. Ali to je sastavni dio, nešto što Habermas definira kao ustavni patriotizam, i u tom smislu to ima smisla

Prilike

Putem iskaza sudionika moguće je mapirati tri procesa koji predstavljaju priliku za kvalitetno uvođenje GOO-a u hrvatski obrazovni sustav.

Prvi, prema kojem se projiciraju i najjasnija očekivanja, jest kurikularna reforma. Za predstavnike OCD-a i bivšeg člana Nacionalnog vijeća, taj proces predstavlja iznimnu prigodu da se postojeći međupredmetni sadržaj radikalno reformira u smjeru koji će u prvom redu omogućiti opipljiviji prijenos željenih znanja, kao i jasnu mogućnost praćenja ishoda, čemu u prilog ide sljedeći citat jedne od sudionica iz redova OCD-a.

Što se tiče konkretnih ovih stvari, razvijanja procedura, mislim da kurikularna reforma treba u cijelosti ovaj sadašnji međupredmetni program treba u cijelosti promijeniti. Znači, ovaj, jednostavno nam trebaju bolji programi, odnosno ne programi nego kurikulumi, što je također nešto što oni nisu u glavi posložili. Prema tome, baš ono srediti sustav kak se spada, ali onda i unutar sustava omogućiti prostor za kritičko mišljenje, analize i sagledavanje različitih, ovoga, pozicija. Ali baš sagledavanje različitih pozicija.

Također, dio sudionika smatra kako kurikularna reforma zbog svoje sveobuhvatnosti otvara prostor i za rješavanja pojedinih formalnih barijera kroz izmjenu niza pravnih propisa. Tu se, općenito govoreći, najveći naglasak stavlja na pitanje satnice koja je prepoznata kao jedna od glavnih barijera ambicioznije, a, samim time, i kvalitetnije provedbe GOO-a.

Druga prilika koju sudionici prepoznaju jest korištenje sredstava iz europskih i strukturnih fondova. Unatoč određenim propuštenim prilikama da se uvođenje GOO-a izdašnije financira kroz ta sredstva, a na koje se referira predstavnik MZOS-a, sudionici uglavnom prepoznaju značajne mogućnosti snažnijeg povezivanja državnih institucija, škola, lokalnih vlasti i organizacija civilnog društva kroz projektna partnerstva. Istovremeno, predstavnici MZOS-a i NCVVO-a ističu transformativni utjecaj pojačanog oslanjanja javnih institucija i ustanova na korištenje EU sredstava, što ih potiče na poduzimanje vlastite inicijative i čini otvorenijim za suradnju.

S: *Kroz projekte, ako treba, naći će se i lova. Za obrazovanje ima i novaca.*

VI: *Da, europski fondovi...*

S: *Da, lova iz budžeta više ne leži svuda, ali ako si u stanju napisati projekt kako treba, ima načina gdje ima i novaca. Dakle, nemamo sad više isprike baš ono sad pretjerano. Joj, nisam ovo, nisam ono. Jesi, sve je to tu negdje, samo se... još uvijek je puno na osobi, na individualcu, kako će se on potruditi da to sve sazna što mu treba i da li on ima dovoljno volje i snage da tu stvar provuče do kraja.*

Konačno, specifična perspektiva koju ima predstavnik MZOS-a potakla ga je na zanimljivo promišljanje mogućnosti afirmacije GOO-a kroz strukturu koja je u središtu njegova profesionalnog interesa: Hrvatski kvalifikacijski okvir. On prepoznaje i ohrabruje mogućnost ugrađivanja ishoda učenja i kompetencija povezanih uz GOO u niz kvalifikacija i zanimanja koja će biti verificirana kroz proces HKO-a. Vidi to kao dobar mehanizam afirmacije same teme i njezine indirektna integracije u „sustav“ na način koji je otvoren kompetentnim te dobro organiziranim vanjskim dionicima. Ipak, ono što predstavlja potencijalno najkonkretniju i najambiciozniju ideju na tom planu jest ugrađivanje pojedinih, s GOO-om povezanih ishoda učenja, u nastavničke te kvalifikacije stručnih suradnika. Prema zamislima predstavnika MZOS-a, takav tip mehanizma bi mogao služiti kao jamstvo kvalitete za one nastavnike koji izvode GOO u školama, što itekako snažno rezonira u perspektivi međupredmetne i interdisciplinarne provedbe.

Standardom zanimanja, standardom kvalifikacija nastavnika, npr. i programom za stjecanje takve kvalifikacije gdje bi bilo jasno navedeni ishodi učenja za radno mjesto nastavnika. A to, recimo, po mom možda radikalnom mišljenju, nužno može voditi prema jednoj, nazovimo je, certifikaciji nastavnika. Ako se završi bilo koji smjer koji vodi prema nastavničkom zvanju, odnosno zanimanju, jedini sad koji postoji, osim stručnog, redovitog stručnog usavršavanja, ali u smislu napredovanja, je li, u struci, kako nastavnici i učitelji u Republici Hrvatskoj imaju i onda godina dana stručnog ispita gdje vi položite minimum tog PPO-a [op.a. pedagoško-psihološko obrazovanje] i to je zapravo pedagoško-didaktički... to je to. Možda tamo već sad postoji jedan mali dio tih ishoda učenja iz građanskog odgoja... možda. Ali kad, ovaj, se napiše unutar standarda i kada

bi se, recimo, u standardu reklo da za zanimanje nastavnika u gimnaziji, npr., je li, uz njegovu temeljnu kvalifikaciju, pa makar on bio diplomirani... odnosno magistar fizike, čovjek završi PPO, želi raditi u školi, nema nešto neko veliko, kažem, pedagoško-didaktičko iskustvo, osim tog nekakvog, je li, državnog ispita kojeg on položi i kažu: „Sada možeš raditi u školi.“ Ali da u tom njegovom certificiranju nakon te godine dana stoji da on mora sadržavati kompetencije u smislu osobnog razvoja i za rad u školi uopće i za građanski odgoj, e ja mislim da bi to definitivno otvorilo put prema punoj implementaciji građanskog odgoja. Mislim da prije svega mora krenuti od nastavnika, da su oni ključni.

U školi će se učiti o osjetljivosti za druge, poštenju, dobrim namjerama

Civilne udruge mjesec će dana u više od 30 gradova u cijeloj zemlji održavati radionice s učenicima, nastavnicima i roditeljima.

3

Stavovi učenika i nastavnika o školskoj kulturi kao kontekstu provedbe i rezultatima provedbe građanskog odgoja i obrazovanja: kvantitativna analiza

Vedrana Spajić-Vrkaš

3.1. Metodologija

U skladu s općim ciljem i zadacima istraživanja, a s osloncem na metodologiju koja je izvorno izrađena za potrebe praćenja i vrednovanja eksperimentalne provedbe Kurikuluma građanskog odgoja tijekom 2012.-14. (Spajić-Vrkaš et al. 2014; 2015), u ovom su dijelu istraživanja korištena dva instrumenta: anketni upitnik za učenike i anketni upitnik za nastavnike.

Istraživački instrumenti

a / Anketni upitnik za učenike

Anketni upitnik za učenike provodio se na prigodnom uzorku kao dodatak Europskom upitniku priređenom za Međunarodno ispitivanje GOO-a za 2016. godinu (*International Civics and Citizenship studies – ICCS 2016*), uz suglasnost Međunarodnog udruženja za vrednovanje obrazovnih postignuća (*International Association for the Evaluation of Educational Achievement – IEA*).⁴⁶

Upitnikom su se provjeravale dvije zavisne varijable operacionalizirane preko dvije skale. Prva se odnosila na školsku kulturu, a druga na učinke nastave GOO-a. Varijabla „školska kultura“ operacionalizirana je preko 32 tvrdnje. Izvorni oblik tog instrumenta s 28 tvrdnji bio je pripremljen 2009. za ispitivanje učenika 8. razreda osnovne škole u projektu „Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama“ (Batarello et al. 2010). Za potrebe praćenja i vrednovanja

eksperimentalne provedbe kurikuluma GOO-a 2012.-14. izvorna je verzija izmijenjena i nadopunjena, pa je u konačnom obliku za ispitivanje učenika 7. i 8. razreda osnovne škole te 1. i 2. razreda srednje škole instrument sadržavao 30 tvrdnji. Za potrebe ovog istraživanja, zadržana je većina tvrdnji iz prethodne verzije, no nekoliko ih je izostavljeno ili zamijenjeno novim i/ili preciznijim formulacijama. Od učenika se tražilo da za svaku tvrdnju odrede u kojoj mjeri se s njom slažu, odnosno ne slažu zaokruživanjem odgovarajućeg broja na četverostupanjskoj skali.

Instrument o učincima GOO-a kao međupredmetne teme ili kao zasebnog predmeta na rad i odnose u školi, sadržavao je 19 tvrdnji povezanih s četverostupanjskim skalama. Izvorno je izrađen za potrebe praćenja i vrednovanja eksperimentalne provedbe kurikuluma GOO-a 2012.-14., a ista je verzija korištena i u ovom istraživanju. Kao i u pitanju o kulturi škole, i ovdje se od učenika tražilo da, zaokruživanjem odgovarajućeg broja, za svaku tvrdnju odrede u kojoj mjeri se slažu, odnosno ne slažu da se njome opisuje određena promjena koja je rezultat provedbe GOO-a u njihovoj školi.

Oba instrumenta su u izvornom obliku sadržavala ordinalne peterostupanjske skale procjene (od 1 = nimalo se ne slažem, preko 3 = niti se slažem niti ne slažem, do 5 = potpuno se slažem), koje su za ista pitanja korištene i u anketnom upitniku za nastavnike. Nakon uključivanja upitnika za učenike u Europski upitnik ICCS-a za 2016. godinu, koji koristi ordinalne četverostupanjske skale u kojima je srednji, neutralni stupanj izostavljen, izvorne peterostupanjske skale morale su biti preinačene u četverostupanjske (1 = nimalo se ne slažem; 2 = ne slažem se; 3 = slažem se i 4 = potpuno se slažem). Usklađivanjem je otvorena mogućnost komparacije rezultata iz ovog projekta s rezultatima međunarodnog ispitivanja GOO-a, no istovremeno je time otežana usporedba odgovora učenika s odgovorima nastavnika, s obzirom da su se u ispitivanju potonjih koristile izvorne peterostupanjske skale.

Od demografskih podataka, koji su činili nezavisne varijable, prikupljeni su podaci o spolu, školi i modelu nastave GOO-a koju je učenik pohađao te o županiji i regiji.

⁴⁶ Rezultati ranijih međunarodnih i/ili europskih istraživanja o praksi i rezultatima GOO-a objavljeni su u: Torney-Purta, J.; Lehmann, R.; Oswald, H.; Schulz, W. (2001). *Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement; Torney-Purta, J.; Schwillie, J.; Amadeo, J. (eds.) (1999). *Civic Education across Countries: Twenty-four National Case Studies from IEA Civic Education Project*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement; Schulz, W.; Ainley, J.; Fraillon, J.; Kerr, D.; Losito, B. (2010). *ICCS 2009 International Report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

b / Anketni upitnik za nastavnike

Upitnik za nastavnike izrađen je i primijenjen neovisno o Međunarodnom ispitivanju GOO-a među učenicima. Sadržavao je 15 pitanja, od kojih su kroz 11 operacionalizirane sljedeće zavisne varijable: način uključivanja u provedbu GOO-a, procjena uloge različitih motivatora kod dobrovoljnog uključivanja u provedbu, samoprocjena ostvarenosti ishoda u šest komponenti strukturalne dimenzije GOO-a, procjena učinaka provedbe GOO-a na rad i odnose u školi, procjena potpore glavnih dionika odgoja i obrazovanja uspješnoj provedbi GOO-a, načini unaprjeđenja kompetencija za kvalitetnu provedbu GOO-a, što je uključilo i pitanje o sudjelovanju na seminarima ili radionicama za stručno usavršavanje u GOO-u u organizaciji AZOO-a i civilnog društva, te pitanje o temama koje su se obrađivale na tim seminarima. U taj je sklop bilo uvršteno i pitanje o kulturi škole koje je, sadržajno.

Pitanja su bila u formi višestrukih odgovora s mogućnošću dodavanja novog odgovora, otvorenih pitanja i ordinalnih peterostupanskih skala. Jedno od pitanja otvorenog tipa nastavljalalo se na procjenu potpore glavnih dionika odgoja i obrazovanja provođenju GOO-a te su u njemu nastavnici unosili svoje osvrte ili komentare povezane s potporom.

Četirima pitanjima prikupljeni su podaci o spolu, dobi i radnom mjestu (učitelj razredne nastave, nastavnik predmetne nastave u društveno-humanističkoj skupini predmeta, nastavnik predmetne nastave u prirodnoj skupini predmeta, stručni suradnik škole i drugo) te o godinama iskustva vođenja GOO-u kao međupredmetne teme i kao zasebnog predmeta.

Uzorak

Planom je predviđeno da uzorak bude sastavljen od dva prigodna poduzorka. Poduzorak učenika određen je prema modelu nastave GOO-a. Tijekom 2014.-15. školske godine program GOO-a se kao zaseban izborni predmet za 8. razrede provodio u 30 osnovnih škola, pa je poduzorak učenika koji su pohađali izbornu nastavu u tim školama, i koji su ušli u istraživanje, zapravo populacija te kategorije učenika. Njima je pridružen uzorak učenika iz 10 slučajno odabranih škola u kojima se GOO provodio samo kao međupredmetna tema. U poduzorak nastavnika ušli su svi nastavnici iz 30 škola u

kojima se GOO provodio u 8. razredu kao zaseban predmet i iz 10 škola u kojima je provedba bila međupredmetna.

Postupak

Provedbu upitnika osigurao je Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Upitnik za učenike proveden je u sklopu Europskog upitnika ICCS-a dok je upitnik za nastavnike, s objašnjenjem o projektu i uputama o ispunjavanju, poslan na e-adrese učitelja 8. razreda. Osnovne škole čiji su učenici i nastavnici činili uzorak, prethodno su bile obaviještene o provedbi projekta i upućene u način ispunjavanja upitnika.

Obrada podataka

Sređivanje podataka dobivenih anketnim ispitivanjem učenika i nastavnika, unos u bazu i inicijalna deskriptivna analiza provedena je u Nacionalnom centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja dok su složenije analize provedene zasebno u SPSS 15.0 programskom paketu.

Obrada podataka uključila je sljedeće postupke:

- univarijatnu analizu (frekvencije, postoci, aritmetičke sredine i standardne devijacije) – za sva pitanja iz oba upitnika
- bivarijatnu analizu (hi-kvadrat test, t-test i analiza varijance) – za utvrđivanje razlika među učenicima u odnosu na model nastave GOO-a koju su pohađali, županiju i regiju te, u nekim slučajevima, u odnosu na spol; za utvrđivanje razlika među nastavnicima u odnosu na način uključivanja u provedbu GOO-a i model provedbe (međupredmetno nasuprot posebnog predmeta)
- multivarijatnu analizu (komponentni model faktorske analize uz GK kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora te ortogonalnu varimax transformaciju) – kod učenika za utvrđivanje tipova školske kulture i vrste promjena u radu i odnosima u školi pod utjecajem provedbe GOO-a; kod nastavnika, osim vrste promjena pod utjecajem GOO-a, za određivanje strukture motiva dobrovoljnog uključivanja u provedbu GOO-a, strukture samoprocjena ostvarenosti ishoda u šest komponenti strukturalne dimenzije GOO-a i strukture procjena potpore za provedbu GOO-a.

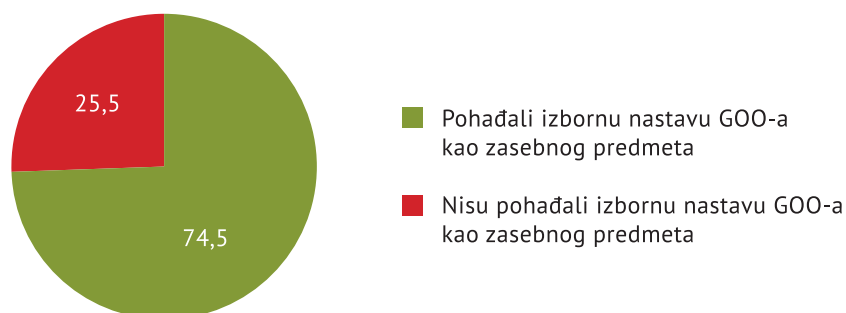
3.2. Rezultati: učenici

3.2.1. Obilježja uzorka

U istraživanju je sudjelovalo 1973 učenika 8. razreda iz 41 osnovne škole raspoređenih u 21 županiji i gradu Zagrebu, odnosno u šest hrvatskih regija (Središnja, Istočna, Sjeverna, Zapadna i Južna Hrvatska te Zagreb (tablica 9).

Od ukupnog broja učenika obuhvaćenim istraživanjem, njih 1469 (74,5%) pohađalo je GOO kao izborni predmet, a 504 (25,5%) je o temama iz GOO-a učilo međupredmetnom provedbom (Grafikon 4). U ukupnom uzorku bilo je 48,5% učenica i 51,1% učenika, a 0,4% ih se nije izjasnilo o spolu.

Grafikon 4: Uzorak učenika u odnosu na pohađanje izborne nastave GOO-a kao zasebnog predmeta (%)

Tablica 9: Broj ispitanih učenika koji su pohađali i koji nisu pohađali nastavu GOO-a kao samostalno-ga izbornog predmeta po školama, županijama i regijama

Regija	Županija	Uključeni u nastavu GOO-a kao izbornog predmeta				Nisu uključeni u nastavu GOO-a kao samostalnoga izbornog predmeta				Ukupno škola (A+B)	Ukupno učenika (A+B)
		Šifra šk.	Br. škola	Br. učenika	%	Šifra šk.	Br. škola	Br. učenika	%		
Središnja Hrvatska	Zagrebačka županija	11, 41	2	120	8,2	1	1	86	17,1	3	206
	Sisačko-moslavačka županija	14, 16, 32,	3	213	14,5	-	-	-	-	3	213
	Karlovačka županija	24	1	59	4,0	3	1	82	16,3	2	141
	Koprivničko-križevačka županija	18, 22	2	93	6,3	-	-	-	-	2	93
	Bjelovarsko-bilogorska županija	27	1	40	2,7	-	-	-	-	1	40
Istočna Hrvatska	Ukupno		9	525	35,7		2	168		11	693
	Požreško-slavonska županija	15	1	101	6,9	-	-	-	-	1	101
	Osječko-baranjska županija	17, 20, 38	3	177	12,0	4	1	51	10,1	4	228
	Vukovarsko-srijemska županija	-	-	-	-	7	1	16	3,2	1	16
	Ukupno		4	278	18,9		2	67		6	345
Sjeverna Hrvatska	Krapinsko-zagorska županija	31	1	15	1,0	-	-	-	-	-	15
	Varaždinska županija	25	1	47	3,2	-	-	-	-	-	47
	Međimurska županija	26, 29	2	71	4,8	-	-	-	-	-	71
	Ukupno		4	133	9,0		0	0	-	4	133
	Primorsko-goranska županija	23, 30, 34, 35, 36	5	162	11,0	-	-	-	-	-	162
Zapadna Hrvatska	Ličko-senjska županija	37	1	23	1,6	-	-	-	-	-	23
	Istarska županija	39, 40	2	51	3,5	5, 9, 10	3	113	22,4	5	164
	Ukupno		8	236	16,1		3	113	-	11	349
Južna Hrvatska	Zadarska županija	12	1	97	6,6	-	-	-	-	-	97
	Splitsko-dalmatinska županija	13	1	64	4,4	-	-	-	-	-	64
	Dubrovačko-neretvanska županija	-	-	-	-	6	1	56	11,1	1	56
	Ukupno		2	161	11,0		1	56		3	217
Grad Zagreb		19, 21, 28	3	136	9,3	2, 8	2	100	19,8	5	236
	Ukupno		3	136	9,3		2	100		5	236
Ukupno			30	1469	100,00		10	504	100,00	40	1973

3.2.2. Percepcija školske kulture

3.2.2.1. Percepcija školske kulture učenika koji su pohađali izbornu nastavu građanskog odgoja i obrazovanja

Pitanje o školskoj kulturi bilo je operacionalizirano putem 32 tvrdnje kojima se opisuju različiti aspekti rada i odnosa u školi. Svaka tvrdnja je bila povezana s ordinalnom četverostupanjskom skalom na koju su učenici unosili svoj odgovor tako što su procjenjivali u kojoj se mjeri slažu da se određena tvrdnja odnosi na njihovu školu.⁴⁷ U prosjeku su se najviše složili oko toga da u njihovim školama učenici moraju poznavati osnovna pravila školskog rada i ponašati se u skladu s tim pravilima ($M=3,23$; $SD=0,696$), da se učenicima koji imaju teškoće u učenju redovito pomaže ($M=3,14$; $SD=0,766$), da ih nastavnici potiču na izražavanje vlastita mišljenja ($M=3,04$; $SD=0,794$) te da se njeguje kultura dijaloga i nenasilja ($M=3,03$; $SD=0,733$), kao i osjećaj nacionalne pripadnosti ($M=2,99$; $SD=0,725$).

⁴⁷ S obzirom da je u dosadašnjim istraživanjima o GOO-u redovito korištena peterostupanjska skala kod koje je 3,0 sredina raspona, potrebno je još jednom napomenuti da je u ovom istraživanju za učenike korištena četverostupanjska skala kod koje je sredina raspona 2,5.

Istovremeno, u prosjeku su podjednako visoko ocijenili i tvrdnje kojima se opisuju manje poželjna obilježja školske kulture. Primjerice, potvrdili su kako se njihovi vršnjaci koji prave probleme, u pravilu šalju na razgovor školskom pedagogu ili psihologu ($M=3,22$; $SD=0,746$), kako se od njih prvenstveno očekuje pristojno ponašanje i poslušnost ($M=3,21$; $SD=0,710$) te odgovornost bez nužne povezanosti s pravilima ($M=2,92$; $SD=0,771$), kako imaju dojam da u školskim pitanjima odrasli uvijek imaju zadnju riječ ($M=2,95$; $SD=0,810$) i kako se za probleme ne nastoji pronaći rješenje nego krivac ($M=2,89$; $SD=0,848$).

Najniži rang zauzela je tvrdnja o samostalnosti učenika u određivanju pravila ponašanja i sankcija za prekršitelje. No, to je istovremeno i rang koji je najbliži sredini skale ($M=2,23$; $SD=0,869$), što znači da su učenici u procjeni te komponente školske kulture bili i najneodlučniji.

Grafikon 5: Slaganje s tvrdnjama o obilježjima školske kulture među učenicima koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a (%)

Prosječne vrijednosti upućuju na zaključak da u kulturi promatranih škola prevladavaju disciplinske komponente, što potvrđuje i analiza pojedinačnih odgovora (Grafikon 5). Devet od deset učenika navelo je da se u školi od njih traži poznavanje osnovnih pravila rada škole i ponašanje u skladu s tim pravilima. Sama po sebi, ta je komponenta jedno od najvažnijih obilježja demokratske školske kulture, budući da poznavanje i poštivanje formalno-pravnih temelja odgojno-obrazovne ustanove pridonosi kvaliteti života i rada u njoj. Međutim, tu tezu ne podržavaju drugi podaci. Primjerice, gotovo se isti broj učenika složio i s tvrdnjama: „U mojoj se školi od učenika najviše traži da budu pristojni i poslušni“ (88,8%) i „Učenici koji prave probleme najčešće se šalju na razgovor školskom pedagogu i psihologu“ (87,9%), što bi moglo značiti kako je zahtjev za poznavanjem osnovnih pravila rada škole, više u službi discipliniranja učenika, nego razvoja demokratskih odnosa u ustanovi. Ako je to točno, onda bi i nastojanja na izgradnji kulture dijaloga i nenasilja, što je za svoje škole potvrdilo 82,4% učenika, mogla imati istu svrhu.

Dio odgovora na pitanje jesu li važne demokratske komponente školske kulture korištene kao instrument discipliniranja ili osnaživanja učenika, daju rezultati faktorske analize kojom je izdvojeno pet interpretabilnih faktorskih dimenzija. One zajedno objašnjavaju 49,36% ukupne varijance za svih 32 tvrdnje, no usporedivi su s faktorima dobivenim u ranijim istraživanjima (Batarello et al. 2010; Spajić-Vrkaš et al. 2014; 2015) pa ćemo ih u nastavku teksta ukratko opisati (tablice 10 i 11):

Škola – demokratska zajednica učenja - okuplja velik broj tvrdnji kojima se opisuju poželjni odnosi između učenika i nastavnika, što uključuje naglašavanje pozitivnih, a ne negativnih strana učenika i poštovanje njihova dostojanstva od strane nastavnika te učeničko prihvatanje školske službe kao savjetodavnoga, a ne korektivnog tijela škole. Učenici imaju snažan osjećaj pripadnosti takvoj školi, doživljavaju je kao zajednicu i imaju dojam da je njihov glas važan kod donošenja školskih odluka. U njoj se njeguje nacionalni i lokalni identitet, pri čemu se ne zapostavlja ni učenje o kulturnoj raznolikosti sredine kojoj škola pripada. Podatak da se u takvom tipu škole u svim aktivnostima osjeća važnost vjere, što još nalazimo samo u petom faktoru – „školi učeničke emancipacije“, navodi na zaključak da se proces demokratizacije škola i postupne emancipacije učenika zbiva u međuovisnosti s učvršćivanjem vjere.

Taj je podatak krajnje zanimljiv, no na temelju ovog istraživanja nije moguće ustvrditi narav te međuovisnosti. Nije, naime, razvidno razvijala se demokratska kultura u hrvatskim školama kao okvir u sklopu kojega se njeguje sloboda vjeroispovijesti u skladu s tradicijom liberalne demokracije ili je vjera okvir za određivanje pravca demokratizacije odnosa i rada u školi, u skladu s idejama religijske demokracije.

Škola reda i discipline - opisuje tip škole koja se prvenstveno prepoznaje po tome što se u njoj od učenika traži poznavanje osnovnih pravila rada škole i ponašanje u skladu s njima te pristojnost i poslušnost, pa se učenici koji prave probleme nastoje „primiriti“ tako što ih se šalje na razgovor školskom pedagogu ili psihologu. Naglasak na pravila i njihovo poštovanje određuje i ponašanje ravnatelja, koji je „uvijek otvoren i lako dostupan učenicima“, obvezu pomaganja učenicima s teškoćama u učenju, kao i običaj obilježavanja praznika vjerskih i etničkih manjinskih zajednica. Potonja tvrdnja smjestila se i pod faktor „škola – demokratska zajednica“, što znači da učenici takvu praksu vide na dva načina. Ona, po njima, obilježava i školu koja u svom djelovanju naglašava pravila i školu koja naglašava zajedništvo. U faktoru „škola – demokratska zajednica“ ta se tvrdnja očekivano našla zajedno s tvrdnjom „Školske aktivnosti odražavaju etničku, vjersku i jezičnu raznolikost sredine“, koje pak nema pod faktorom „škola reda i discipline“. Isto važi za tvrdnje o njegovanju lokalne tradicije i nacionalnog identiteta. No, najzanimljivije je da se pod ovim faktorom smjestila i tvrdnja o nastavnicima koji potiču učenike na izražavanje vlastita mišljenja koja, logički, više spada pod faktor „škola učeničke emancipacije“. Na temelju toga moguće je zaključiti kako iskazivanje vlastita mišljenja u ovom tipu škole nije u službi emancipacije učenika nego, prije svega, njihova što uspješnijeg discipliniranja. Naime, u takvom je tipu škole, prostor „slobodnog“ izražavanja učenika obično limitiran nastavnikovim striktnim pridržavanjem programa i udžbenika pa se od učenika ne očekuje da o nastavnom gradivu izreče osobni stav nego da svojim riječima potvrdi njegov sadržaj i, eventualno, poruku. Zbog postojanja suptilnih mehanizama discipliniranja, ovaj tip škole potencijalno ima veće mogućnosti manipulacije učenicima nego preostala četiri tipa, uključujući autoritarni.

Autoritarna škola - prepoznaje se po nizu negativnih ili toksičnih (Deal i Peterson 1999; 2002) obilježja, među kojima dominantno mjesto ima praksa „rješavanja“ problema traženjem krivca,

i to među učenicima. Neuspjeh učenika se zbog toga ne pokušava objasniti možebitnim propustima ustanove, odnosno njenih djelatnika i uprave, nego određenim nedostacima učenika ili njegove obitelji. Posljedica je izostanak uzajamno poticajne suradnje s roditeljima koji se pozivaju samo kad se pojave problemi. U takvom tipu škole, od učenika se traži poznavanje svoje odgovornosti, a ne svojih prava te je tako logično da misle kako u školi odrasli uvijek imaju zadnju riječ i kako je u njoj određene teme najbolje prešutjeti, ali i da podcjenjuju važnost izbora za vijeće učenika, budući da iz iskustva znaju kako njihovom predstavničkom tijelu nije delegirana moć odlučivanja o njima važnim pitanjima.

Škola okrenuta društvenim temama - okuplja tri tvrdnje kojima se, iz perspektive učenika, opisuje odgojno-obrazovna ustanova prvenstveno posvećena njihovu ekološkom osvještavanju, ali i izgradnji kulture dijaloga i nenasilja te suradnji s lokalnom zajednicom. Potonje dvije tvrdnje u manjoj mjeri saturiraju još dva faktora. Njegovanje kulture dijaloga i nenasilja, kao što je naprijed rečeno, određuje i faktor „škola reda i discipline“, dok se tvrdnja o čestom susretanju učenika s predstavnicima lokalne zajednice očekivano smjestila i pod faktor „škola – demokratska zajednica“.

Škola učeničke emancipacije - zajednički je naziv za tip školske kulture koji se od prethodna četiri tipa razlikuje po tome što u njoj učenici imaju osjećaj da se mogu suprotstaviti nastavnicima kad se s njima ne slažu i u kojoj nastavnici traže od učenika da kritički propituju ono što uče. Potonja je tvrdnja pripala i faktoru „škola reda i discipline“, što znači da je ovaj faktor „manjkav“. Međutim, tvrdnja koja ga određuje ne saturira ni jedan od preostala četiri faktora, pa bi taj podatak trebalo detaljnije ispitati novim istraživanjima.

Tablica 10: Struktura faktorskih dimenzija školske kulture prema odgovorima učenika koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a

Tvrdnje o školskoj kulturi	FAKTORSKE DIMENZIJE				
	Škola – demokratska zajednica	Škola reda i discipline	Autoritarna škola	Škola okrenuta društvenim temama	Škola učeničke emancipacije
Učenici u mojoj školi poštuju svoje nastavnike.	,682				
Učenici imaju snažan osjećaj pripadnosti školi.	,662				
U mojoj školi prevladava osjećaj zajedništva.	,652				
Kad imaju osobnih problema učenici sami traže pomoć školskog pedagoga ili psihologa.	,634				
Moji nastavnici naglašavaju pozitivne, a ne negativne strane učenika.	,615				
Moji nastavnici paze da ne povrijede dostojanstvo učenika.	,585	,353			
Učenici u mojoj školi imaju osjećaj da je njihov glas važan kod donošenja odluka.	,583				
U mojoj školi učenici samostalno određuju pravila ponašanja, ali i sankcije.	,560				
U mojoj se školi njeguje osjećaj nacionalne pripadnosti.	,524	,389		,328	
Moja škola njeguje tradiciju svoga kraja.	,524	,412		,311	

U svim školskim aktivnostima osjeća se važnost vjere.	,490				,358
Školske aktivnosti odražavaju etničku, vjersku i jezičnu raznolikost lokalne zajednice.	,471				
O izboru članova Vijeća učenika u mojoj školi odlučuju sami učenici.	,387				
U mojoj se školi od učenika traži da znaju osnovna pravila rada škole i da se ponašaju u skladu s njima.		,658			
Učenici koji prave probleme u mojoj školi najčešće se šalju na razgovor školskome pedagogu ili psihologu.		,652			
Moji nastavnici potiču učenike da imaju svoje mišljenje o svakoj temi.	,304	,645			
U mojoj se školi od učenika najviše traži da budu pristojni i poslušni.		,627			
Učenici s teškoćama u učenju u mojoj školi uvijek mogu računati na pomoć.	,335	,621			
Ravnatelj moje škole otvoren je i lako dostupan učenicima.	,370	,489			
U mojoj se školi obilježavaju važni datumi vjerskih i etničkih manjina.	,380	,415			
Kad se pojavi problem, u mojoj se školi ne traži rješenje, nego krivac.			,642		
U mojoj se školi stječe dojam da odrasli uvijek imaju zadnju riječ.			,588		
U mojoj se školi roditelji pozivaju samo kad se pojave problemi.			,585		
Učenici u mojoj školi ne shvaćaju ozbiljno izbore za vijeća učenika jer se vijeće ne bavi važnim stvarima.			,578		
U mojoj se školi od učenika više traži da poznaju svoje odgovornosti nego svoja prava.		,359	,566		
U mojoj se školi stječe dojam da je o nekim temama najbolje ne razgovarati.			,564		
U mojoj se školi za neuspjeh učenika okrivljuje prvenstveno sam učenik.		,322	,535		
Moja škola pridaje veliku pozornost ekološkom osvještavanju učenika.				,717	
U mojoj se školi promiče kultura dijaloga i nenasilja među učenicima.		,420		,599	
U mojoj školi učenici često imaju priliku razgovarati s predstavnicima lokalne zajednice.	,384			,452	,312
U mojoj se školi učenici mogu suprotstaviti nastavnicima kad misle drugačije.					,614
U mojoj školi nastavnici traže od učenika da kritički propituju ono što uče.		,390			,498

Rezultati faktorske analize govore o tome da se kulture promatranih škola, gledano očima njihovih učenika, nalaze na različitim stupnjevima procesa demokratizacije. Od pet utvrđenih tipova u jednome je taj proces zapriječen duboko ukorijenjenim autoritarnim praksama upravljanja i vođenja ustanove. Prvenstveno se prepoznaju po čvrstoj hijerarhijskoj strukturi i koncentraciji moći. U takvom se tipu škole na niže razine, uključujući učenike, ne prenosi moć, nego odgovornost za nastale probleme pa je logično da se problemi „uklanjaju“ pronalženjem krivca, a ne istraživanjem institucionalnih praksi koje proizvode probleme.

Preostala četiri tipa opisuju školske kulture koje različito prolaze kroz proces demokratizacije, budući da se u svakoj od njih stavlja naglasak na druge komponente tog procesa: zajedništvo, red i disciplinu, osvještavanje širih društvenih izazova ili emancipacija učenika. Povezano s time, za našu je raspravu najzanimljiviji tip škole u kojoj se cjelokupni život i rad podređuje redu i disciplini svih dionika, a posebno učenika. Tvrdnje koje zajedno određuju taj tip školske kulture sugeriraju zaključak da se u takvom kontekstu više teži discipliniranju

učenika, nego demokratizaciji unutar-školskih odnosa, koja uključuje emancipaciju učenika i priznanje njihova glasa. Naime, ono što učenici vide kao poticanje na neovisno mišljenje u razrednom i školskom ozračju, koje obilježava pristojnost i poslušnost, zapravo je instrument tokenizma, a ne emancipacije, o čemu sugestivno govore Arnstein (1969) i Heart (1997). Ipak, treba reći da se iza faktora „škola reda i discipline“ ne krije tip nedemokratske škole, nego one u kojoj je proces demokratske transformacije usporen zbog toga što se formalni kriteriji, kao što su poznavanje i poštivanje pravila, apsolutiziraju i nadređuju drugim važnim komponentama tog procesa. Posljedica toga jest da se demokratizacija svodi na discipliniranje učenika. No, gledano pojedinačno, ni tim se, kao ni preostalim tipovima školske kulture, ne opisuje niti jedna konkretna ustanova. Riječ je o teorijskim konstruktima koji se u stvarnosti kombiniraju na različite načine. Kulture stvarnih škola predstavljaju više ili manje čvrst spoj različitih obilježja koji se prepoznaje kao posebnost, identitet, „duh“ ili etos (Eisner 1994; Glover i Coleman 2005; Solvason 2005) ustanove.

Tablica 11: Obilježja školske kulture: opterećenje faktora, frekvencije, aritmetičke sredine i standardne devijacije

Faktori	Tvrdnje	Faktorsko opterećenje	Uopće se ne slažem + ne slažem se	Slažem se + potpuno se slažem	M	SD
Faktor 1: Škola – demokratska zajednica	Učenici u mojoj školi poštuju svoje nastavnike.	,682	44,1	55,9	2,59	,793
	Učenici imaju snažan osjećaj pripadnosti školi.	,662	37,2	62,8	2,68	,797
	U mojoj školi prevladava osjećaj zajedništva.	,652	27,8	72,2	2,85	,795
	Kad imaju osobnih problema učenici sami traže pomoć školskog pedagoga ili psihologa.	,634	44,7	55,3	2,60	,920
	Moji nastavnici naglašavaju pozitivne, a ne negativne strane učenika.	,615	34,4	65,6	2,76	,838
	Moji nastavnici paze da ne povrijede dostojanstvo učenika.	,585	37,4	62,6	2,69	,863
	Učenici u mojoj školi imaju osjećaj da je njihov glas važan kod donošenja odluka.	,583	40,1	59,9	2,64	,836
	U mojoj školi učenici samostalno određuju pravila ponašanja, ali i sankcije.	,560	65,6	34,4	2,23	,869
	U mojoj se školi njeguje osjećaj nacionalne pripadnosti.	,524	17,9	82,1	2,99	,725
	Moja škola njeguje tradiciju svoga kraja.	,524	22,8	77,2	2,91	,762
	U svim školskim aktivnostima osjeća se važnost vjere.	,490	45,3	54,7	2,59	,849
	Školske aktivnosti odražavaju etničku, vjersku i jezičnu raznolikost lokalne zajednice.	,471	33,6	66,4	2,76	,788
	O izboru članova Vijeća učenika u mojoj školi odlučuju sami učenici.	,387	29,3	70,7	2,84	,813
Faktor 2: Škola reda i discipline	U mojoj se školi od učenika traži da znaju osnovna pravila rada škole i da se ponašaju u skladu s njima.	,658	10,0	90,0	3,23	,696
	Učenici koji prave probleme u mojoj školi najčešće se šalju na razgovor školskom pedagogu ili psihologu.	,652	12,1	87,9	3,22	,746
	Moji nastavnici potiču učenike da imaju svoje mišljenje o svakoj temi.	,645	18,8	81,2	3,04	,794
	U mojoj se školi od učenika najviše traži da budu pristojni i poslušni.	,627	11,2	88,8	3,21	,710
	Učenici s teškoćama u učenju u mojoj školi uvijek mogu računati na pomoć.	,621	15,4	84,6	3,14	,766
	Ravnatelj moje škole otvoren je i lako dostupan učenicima.	,489	26,8	73,2	2,93	,918
	U mojoj se školi obilježavaju važni datumi vjerskih i etničkih manjina.	,415	29,0	71,0	2,87	,823

Faktor 3: Autoritarna škola	Kad se pojavi problem, u mojoj se školi ne traži rješenje, nego krivac.	,642	33,1	66,9	2,89	,848
	U mojoj se školi stječe dojam da odrasli uvijek imaju zadnju riječ.	,588	25,6	74,4	2,95	,810
	U mojoj se školi roditelji pozivaju samo kad se pojave problemi.	,585	43,6	56,4	2,67	,877
	Učenici u mojoj školi ne shvaćaju ozbiljno izbore za vijeća učenika jer se vijeće ne bavi važnim stvarima.	,578	36,0	64,0	2,75	,799
	U mojoj se školi od učenika više traži da poznaju svoje odgovornosti nego svoja prava.	,566	25,9	74,1	2,92	,771
	U mojoj se školi stječe dojam da je o nekim temama najbolje ne razgovarati.	,564	39,3	60,7	2,69	,800
	U mojoj se školi za neuspjeh učenika okrivljuje prvenstveno on sam.	,535	29,8	70,2	2,87	,799
Faktor 4: Škola okrenuta društvenim temama	Moja škola pridaje veliku pozornost ekološkom osvještavanju učenika.	,717	25,3	74,7	2,89	,752
	U mojoj se školi promiče kultura dijaloga i nenasilja među učenicima.	,599	17,6	82,4	3,03	,733
	U mojoj školi učenici često imaju priliku razgovarati s predstavnicima lokalne zajednice.	,452	41,3	58,7	2,64	,834
Faktor 5: Škola učeničke emancipacije	U mojoj se školi učenici mogu suprotstaviti nastavnicima kad misle drugačije.	,614	45,00	55,00	2,56	,889
	Nastavnici u mojoj školi traže od učenika da kritički propituju ono što uče.	,498	32,2	67,8	2,77	,761

Analiza regionalnih razlika (Tablica 12) na pet faktora školske kulture dobivenih preko odgovora učenika 8. razreda osnovnih škola koji su pohađali GOO kao izborni predmet, dala je zanimljive rezultate. Na faktoru „škola – demokratska zajednica“ grad Zagreb je vrlo visoko, a Južna Hrvatska izrazito nisko, no Bonferroni post-testom je na tom faktoru statistički potvrđena samo razlika između škola Središnje i Južne Hrvatske ($F=3,21$; $p<0,01$). To, ukratko, znači da učenici koji su imali GOO kao izborni predmet iz regije Središnja Hrvatska više vide svoje škole kao demokratske zajednice, nego što je to slučaj s njihovim vršnjacima iz Južne Hrvatske, koji su također pohađali izbornu nastavu GOO-a. Detaljnijom analizom regionalnih razlika na faktoru „škola – demokratska zajednica“ provedenom usporedbom z-vrijednosti, za svaku tvrdnju koja je pripala tom faktoru, pokazalo se kako su regionalne posebnosti vjerojatno proizvele razlike na šest od 13 tvrdnji. U odnosu na svoje vršnjake iz škola koje pripadaju regiji Zapadne Hrvatske, učenici 8. razreda osnovne škole iz Središnje Hrvatske statistički značajno više tvrde da poštuju svoje nastavnike i da u njihovoj školi prevladava osjećaj zajedništva. Središnja Hrvatska je statistički bolje pozicionirana od Južne Hrvatske i u tvrdnji „Učenici u mojoj školi imaju osjećaj da je njihov glas važan“, a zajedno s gradom Zagrebom također bolje stoji od Južne Hrvatske i u tvrdnji „Moji nastavnici naglašavaju pozitivne a ne negativne strane učenika“. Lokalnu tradiciju, prema mišljenju učenika, statistički više njeguju škole iz Središnje, Istočne i Sjeverne Hrvatske od škola iz Zapadne Hrvatske. Utjecaj vjere, pak, na sve školske aktivnosti izraženiji je u Istočnoj i Središnjoj Hrvatskoj, nego u Zapadnoj Hrvatskoj.

Škole Središnje i Istočne Hrvatske su na faktoru „škola reda i discipline“ smještene statistički značajno više od škola Zapadne Hrvatske ($F=4,27$; $p<0,01$). Tome su pridonijele razlike iskazane u z-vrijednostima na četiri od sedam tvrdnji koje, kad se analiziraju pojedinačno, dopunjuju podjelu utvrđenu za faktorsku dimenziju. Naime, učenici iz Središnje Hrvatske statistički više drže da se u njihovim školama obilježavaju važni datumi etničkih i vjerskih manjina od učenika iz Zapadne Hrvatske. I u odnosu na tvrdnju „Nastavnici potiču učenike da imaju svoje mišljenje o svakoj temi“, Središnja Hrvatska je bolje pozicionirana od Zapadne, ali i od Južne Hrvatske i grada Zagreba. Isto tako, škole u Središnjoj Hrvatskoj, prema mišljenju njihovih učenika, statistički više skrbe o učenicima s teškoćama u učenju od škola iz Središnje i Zapadne Hrvatske te Zagreba. Konačno, učenici Središnje Hrvatske vide ravnatelje svojih škola kao otvorenije i dostupnije nego učenici iz Sjeverne, Zapadne i Južne Hrvatske te Zagreba, ali i učenici iz Istočne Hrvatske u odnosu na učenike iz Sjeverne i Južne Hrvatske.

Škole čija su obilježja okupljena pod faktorom „autoritarna škola“, statistički su značajno prisutnije u Južnoj Hrvatskoj u odnosu na Središnju, Sjevernu i Zapadnu Hrvatsku ($F=4,43$; $p<0,01$). Od sedam tvrdnji, koliko ih se nalazi pod tim faktorom, statistički značajne razlike među regijama mjerene preko z-vrijednosti nađene su u tri. Učenici iz Istočne i Južne Hrvatske statistički značajno više navode da odrasli u njihovim školama imaju zadnji riječ od njihovih vršnjaka iz škola u Zapadnoj Hrvatskoj, ali je to u Južnoj Hrvatskoj izraženije i u odnosu na Sjevernu Hrvatsku. U školama iz Južne Hrvatske učenici su manje ozbiljni po pitanju izbora svojih predstavnika od učenika ostalih regija (Srednje, Istočne i Zapadne Hrvatske te Grada Zagreba). Južna Hrvatska se statistički značajno razlikuje od Sjeverne i po tome što se u njezinim školama češće za neuspjeh učenika okrivljuje sam učenik.

Na faktoru „škola okrenuta društvenim temama“ visoko su smještene Središnja i Sjeverna Hrvatska za razliku od grada Zagreba koji je od njih statistički značajno niže ($F=3,43$; $p<0,01$). Kad se analiziraju z-vrijednosti za sve tri tvrdnje koje pripadaju tom faktoru, razlike su u korist Središnje Hrvatske. Ekološko osvještavanje učenika i njegovanje kulture dijaloga i nenasilja karakterističnije je za škole Središnje Hrvatske, nego za one u Zagrebu. Središnja se Hrvatska po njegovanju kulture dijaloga i nenasilja, statistički značajno razlikuje i od Zapadne Hr-

vatske, a po uključivanju predstavnika lokalne zajednice u nastavu i od Južne Hrvatske.

Faktor „škola učeničke emancipacije“ statistički je značajno prisutniji u školama Središnje, nego Južne Hrvatske ($F=2,98$; $p<0,01$). Od dvije tvrdnje koje pripadaju tom faktoru, za jednu je statistički potvrđena razlika u z-vrijednostima. Riječ je o zahtjevu koji nastavnici postavljaju učenicima da ono što uče kritički propituju, u čemu su škole grada Zagreba i Središnje Hrvatske, prema mišljenju njihovih učenika, bolje pozicionirane od škola Zapadne Hrvatske.

Zaključno, škole koje regionalno pripadaju Južnoj Hrvatskoj su u očima njihovih učenika ustanove koje još nisu dostatno demokratizirane, koje naginju autoritarnosti i koje nedovoljno emancipiraju svoje učenike. Suprotno njima, škole Središnje Hrvatske njihovi učenici vide kao demokratske zajednice učenja okrenute važnim društvenim temama. U njima se od učenika traži neovisno mišljenje kojim se ne krše pravila rada škole. Škole u Istočnoj Hrvatskoj razlikuju se od škola iz drugih regija isključivo po naglasku na redu i disciplini dok su škole iz Sjeverne Hrvatske bliske školama iz Središnje Hrvatske po bavljenju društvenim temama, kao što su zaštita okoliša, nenasilna komunikacija i suradnja s lokalnom zajednicom. Škole Sjeverne, Zapadne i Središnje Hrvatske izdvajaju se od škola iz drugih regija po svojoj neautoritarnosti u odnosima između nastavnika i učenika.

Tablica 12: Regionalne razlike u faktorskim dimenzijama kulture škole prema odgovorima učenika koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a

Faktori	Razlike po regijama
faktor: ŠKOLA – DEMOKRATSKA ZAJEDNICA UČENJA	F=3,21; p<0,01 Izrazito iznadprosječno = Grad Zagreb Izrazito ispodprosječno = Južna Hrvatska Središnja > Južna
faktor: ŠKOLA REDA I DISCIPLINE	YF=4,27; p<0,01 Izrazito iznadprosječno = Središnja Hrvatska Izrazito ispodprosječno= Zapadna Hrvatska (izrazito) Središnja; Istočna > Zapadna
faktor: AUTORITARNA ŠKOLA	F=4,43; p<0,01 Izrazito iznadprosječno = Južna Hrvatska (izrazito) Izrazito ispodprosječno= Sjeverna Hrvatska (izrazito) Južna > Središnja; Sjeverna; Zapadna
faktor: ŠKOLA OKRENTA DRUŠTVENIM TEMAMA	F=3,43; p<0,01 Izrazito iznadprosječno = Sjeverna Hrvatska Izrazito ispodprosječno= Grad Zagreb Središnja; Sjeverna > Grad Zagreb
faktor: ŠKOLA UČENIČKE EMANCIPACIJE	F=2,98; p=0,01 Izrazito iznadprosječno = Grad Zagreb; Središnja Hrvatska Izrazito ispodprosječno= Južna Hrvatska Središnja > Južna

Zanimljivo je da učenice svoje škole vide drugačije od učenika. Statistički značajna razlika po spolu nađena je u četiri od pet faktora percepcije školske kulture. Učenici su zauzeli viši položaj od učenica na faktorima „škola - demokratska zajednica“ i „škola učeničke emancipacije“, ali i na faktoru „autoritarna škola“ dok su učenice pozicionirane više od svojih muških vršnjaka na faktoru „škola reda i discipline“.

3.2.2.2. Razlike u percepciji školske kulture između učenika koji su pohađali izbornu nastavu građanskog odgoja i obrazovanja i učenika koji su o temama iz građanskog odgoja i obrazovanja učili međupredmetnom provedbom u tri odabrane županije

Usporedba odgovora učenika koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a i učenika koji su o temama iz GOO-a učili međupredmetnom provedbom na pitanje o obilježjima kulture njihove škole, provedena je samo s učenicima iz tri županije u kojima je broj ispitanika u obje podskupine bio relativno ujednažen (tablica 13). Učenici iz te dvije podskupine nisu pohađali iste škole. Oni koji su pohađali nastavu GOO-a kao izborni predmet dolaze iz škola u kojima je uveden takav model provedbe tijekom školske godine 2014.-15. dok su učenici iz druge podskupine pripadali školama u kojima se GOO provodio međupredmetno.

Tablica 13: Broj učenika koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a i učenika koji su o temama iz GOO-a učili međupredmetnom provedbom u 3 odabrane županije

Županija	N	Udio učenika u odnosu na njihov ukupni broj u sve tri županije	učenici koji su bili u GOO-u		učenici koji nisu bili u GOO-u	
			N	%	N	%
Zagrebačka županija	206	35,3	120	58,3	86	41,7
Karlovačka županija	141	24,2	59	41,8	82	58,2
Grad Zagreb	236	40,5	136	57,6	100	42,4
Total	583	100,0	315	54,0	268	46,0

Pregled rezultata prikazanih Grafikonom 6 upućuje na zaključak da su razlike u percepciji odabranih obilježja školske kulture između učenika koji su GOO imali kao izborni predmet i učenika koji su bili uključeni u njegovu međupredmetnu provedbu, uglavnom vrlo male – nigdje ne prelaze jedan stupanj procjene. Ipak, nije nevažno da su za 16 od ukupno 32 tvrdnje razlike statistički značajne.

Te dvije podskupine međusobno se najviše razlikuju u ocjeni stupnja otvorenosti i dostupnosti svojih ravnatelja te poticanja njihova neovisnog mišljenja od strane nastavnika. U usporedbi s učenicima koji dolaze iz škola u kojima se GOO provodio međupredmetno, učenici iz škola u kojima je GOO uveden kao izborni predmet statistički se više slažu s tvrdnjom o otvorenosti i dostupnosti ravnatelja ($t=4,35$; $p<0,01$), kao i s tvrdnjom o poticanju njihova neovisnog mišljenja od strane nastavnika ($t=4,24$; $p<0,01$). Učenici koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a ocijenili su i svoj odnos prema nastavnicima povoljnije. Češće su od učenika iz druge podskupine tvrdili da poštuju svoje nastavnike ($t=3,92$; $p<0,01$), ali i da njihovi nastavnici naglašavaju njihove pozitivne, a ne negativne strane ($t=3,38$; $p<0,01$), da su samostalni u izboru svojih predstavnika u vijeće učenika ($t=3,77$; $p<0,01$), da učenici koji imaju teškoća u učenju uvijek mogu računati na pomoć ($t=3,29$; $p<0,01$), da se u njihovim školama njeguje kultura nenasilja i dijaloga, razvija osjećaj zajedništva ($t=3,05$; $p<0,01$ u oba slučaja) i poštuju dostojanstvo učenika ($t=3,04$; $p<0,01$).

Slijedom tih nalaza, zanimljivo je da se učenici uključeni u GOO kao poseban predmet statistički značajno razlikuju od učenika koji su bili uključeni u međupredmetnu provedbu GOO-a i po tome što su češće od potonjih za svoje škole tvrdili kako od njih najviše traže da budu pristojni i poslušni ($t=3,94$; $p<0,01$). Znači li to da demokratska obilježja koja su vidljiva u praksi škole mogu prikrivati nedemokratsku praksu i, povezano s time, da se uvođenjem GOO-a njegovi višestruki razvojni potencijali ne moraju nužno koristiti za poticanje razvoja samosvjesnih, aktivnih i odgovornih učenika nego za usađivanje poslušnosti prema autoritetu škole i nastavnika? Ako je to točno, onda su i otvorenost ravnatelja i poštovanje dostojanstva učenika te zahtjev da učenici misle svojom glavom, kao i autonomija učeničkih izbora, samo prikrivene strategije discipliniranja učenika, a ne institucionalne alatke za jačanje njihove emancipacije.

Takav se zaključak ipak ne čini opravdanim kad se analiziraju razlike između dvije podskupine učenika u njihovu viđenju načina na koje škole rješavaju probleme. Tvrdnja „kad se pojavi problem, u mojoj se školi ne traži rješenje nego krivac“, jedina je čestica koju su učenici uključeni u međupredmetnu provedbu GOO-a potvrdili u statistički značajno većem broju nego učenici polaznici izborne nastave GOO-a.

Grafikon 6: Razlike u percepciji školske kulture između učenika koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a i učenika koji su o temama iz GOO-a učili međupredmetnom provedbom (Means)

Znači li to da bi GOO kao zaseban predmet mogao biti učinkovitiji čimbenik demokratizacije rada i odnosa u školi i, osobito, pripreme učenika za aktivnog i odgovornog građanina, od međupredmetne provedbe GOO-a? Rezultati istraživanja percepcije kulture škole od strane učenika 8. razreda koji su pohađali GOO kao izborni predmet, govore u prilog tome. Pri tome se mora imati na umu ne samo da je takav zaključak izveden iz procjena učenika, koje mogu biti više ili manje relevantne, nego i da demokratska obilježja koje oni pripisuju svojim školama predstavljaju jednu fazu razvojnog procesa kojemu će biti potrebno pridružiti još niz promjena kako bi škole u svim segmentima rada i života postale zrele demokratske ustanove učenja i poučavanja.

Naime, percepcija školske kulture učenika iz škola koje su uvele GOO kao samostalan predmet i učenika iz škola koje GOO provode međupredmetno, statistički se značajno ne razlikuju, primjerice, po pitanju procjene odnosa između učenika koji pripadaju različitim etničkim, vjerskim, jezičnim i socioekonomskim skupinama, utjecaja učenika na odlučivanje u školi i stupnja ozbiljnosti kad pristupaju svojim izborima. Ta su obilježja neodvojive odrednice istinski demokratske škole koja učinkovito odgovara i na kulturne potrebe zajednice kojoj pripada i na potrebe društva u cjelini za odgovarajućim znanjima i vještinama osnaženim građanstvom.

Polazeći od učeničke percepcije školske kulture, moguće je zaključiti da, u odnosu na međupredmetnu provedbu GOO-a, uvođenje GOO-a kao posebnog predmeta pridonosi ubrzanju procesa demokratizacije škole, osobito kad je riječ o načinu upravljanja školom, odnosima između učenika i nastavnika te poštovanju formalnih pravila učeničke samouprave. Međutim razlika u učincima tih dvaju modela provedbe GOO-a na kulturu škole, gubi se kad je riječ o odnosima koji su važna dimenzija i interkulturalne i demokratske škole okrenute učeniku kao građaninu. Stoga, nije naodmet zapitati se na kraju ovog dijela jesu li uočene promjene rezultat provedbe GOO-a kao posebnog, izbornog predmeta ili školske kulture. Moguće je, naime, da je GOO u te škole uveden po tom modelu zbog povoljnije školske kulture.

Pitanje o tome je li i u kojoj mjeri GOO čimbenik demokratizacije škole, rasvjetljavaju odgovori učenika na pitanje o učincima GOO-a na rad i odnose u školi, što je tema sljedećeg poglavlja.

3.2.3. Učinci provedbe građanskog odgoja i obrazovanja na rad i odnose u školi

Drugim se pitanjem od učenika tražilo da procjene je li i u kojoj mjeri uvođenje GOO-a donijelo pozitivne promjene u nekim aspektima rada i odnosa u školi. Rad u školi obuhvatio je nastavne sadržaje i metode poučavanja i učenja te vođenje nastave i škole u cjelini dok su odnosi operativno određeni kao široka lepeza komunikacijskih obrazaca između nastavnika i učenika te između učenika.

3.2.3.1. Percepcija učinaka provedbe građanskog odgoja i obrazovanja na rad i odnose u školi učenika koji su pohađali izbornu nastavu građanskog odgoja i obrazovanja

Učenici koji su odabrali pohađati nastavu GOO-a kao izborni predmet u prosjeku se slažu da je GOO imao pozitivne učinke u svih 19 odabranih dimenzija rada i odnosa u školi, pri čemu drže da je taj utjecaj najočitiji u njihovu ozbiljnijem shvaćanju prava i odgovornosti ($M=3,03$; $SD=0,812$) te u boljim odnosima kako između učenika i učenica ($M=2,90$; $SD=0,815$), tako i između učenika i nastavnika ($M=2,88$; $SD=0,816$); češćem korištenju razumnih dokaza u raspravama ($M=2,89$; $SD=0,822$) i porastu odgovornosti svih u školi za uspjeh svakog pojedinog učenika ($M=2,88$; $SD=0,852$). Istovremeno, najmanje promjena vide u ponašanju svojih roditelja, s obzirom da im se ne čini kako ih je uvođenje GOO-a potaklo na intenzivniju suradnju sa školom ($M=2,46$; $SD=0,852$).

Konkretno (Grafikon 7), više od tri petine učenika je potvrdilo učinak nastave GOO-a na sve odabrane komponente rada i odnosa u školi, osim intenziviranja suradnje s roditeljima. Od tog broja ih se

između 70% i 78% složilo i u potpunosti složilo s tim da su pod utjecajem GOO-a počeli ozbiljnije shvaćati svoja prava i odgovornosti te u raspravama više koristiti razumne dokaze; da se bolje odnose prema suprotnom spolu i svojim nastavnicima; da su poboljšali svoje donose prema vršnjacima koji pripadaju drugoj kulturi i vjeroispovijesti; da više pomažu vršnjacima s posebnim potrebama, te da je u školi općenito porasla odgovornost svih za uspjeh svakog učenika.

Grafikon 7: Slaganje učenika koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a s tvrdnjama o učincima GOO-a na rad i odnose u školi (%)

Faktorskom analizom odgovora učenika koji su odabrali pohađati nastavu GOO-a kao poseban predmet o učincima nastave GOO-a ekstrahirane su dvije latentne dimenzije koje opisuju 60,42% ukupne varijance (tablica 14). Druga dimenzija u ukupnoj varijanci sudjeluje sa samo 5,38% ukupne varijance instrumenta, što govori u prilog pretpostavci o postojanju jedinstvenog, generalnog faktora učinka GOO-a, koji je dobiven i u istraživanju provedbe kurikuluma GOO-a 2012.-14. (Spajić-Vrkaš et al. 2015).

Tablica 14: Struktura faktorskih dimenzija učinaka GOO-a na rad i odnose u školi prema odgovorima učenika koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a

Tvrdnje o promjenama pod utjecajem provedbe GOO-a	Dimenzije	
	Unaprjeđenje škole kao demokratske zajednice učenja	Jačanje pluralizma i nenasilja
Povećao se utjecaj učenika na donošenje odluka u školi.	,776	,307
Nastavnici i učenici međusobno se odnose s više poštovanja.	,742	,328
Porastao je interes učenika za sudjelovanje u donošenju odluka u školi.	,728	,351
Učenici ozbiljnije shvaćaju svoja prava i odgovornosti.	,711	
Učenici s više odgovornosti biraju svoje predstavnike.	,683	,314
Poboljšali su se odnosi među učenicima.	,671	,433
Roditelji češće dolaze i sudjeluju u radu škole.	,639	,346
Porastao je interes učenika za aktivnosti organizacija civilnog društva.	,633	,445
Učenici se više informiraju o zbivanjima u lokalnoj zajednici.	,571	,453
Porasla je odgovornost svih u školi za uspjeh svakog pojedinog učenika.	,530	,503
Učenici više pomažu svojim vršnjacima koji imaju posebne potrebe.		,763
Poboljšali su se odnosi među učenicima različitih vjera.	,318	,752
Učenici se bolje odnose prema siromašnijim učenicima.	,342	,703
Smanjilo se nasilje među učenicima.	,377	,692
Učenici nastoje međusobne sukobe riješiti na nenasilan način.	,348	,690
Poboljšali su se odnosi među učenicima koji pripadaju različitim kulturama.	,409	,688
U školi se više uči o drugim kulturama.		,656
U raspravama se više koriste argumenti nego sila.	,432	,599
Poboljšali su se odnosi između učenika i nastavnika.	,494	,572

Prvi faktor – *unaprjeđenje škole kao demokratske zajednice učenja* prvenstveno određuju tvrdnje o povećanju utjecaja učenika na donošenje odluka u školi i, povezano s time, o povećanju njihova interesa za sudjelovanje u odlučivanju i njihovu ozbiljnijem shvaćanju prava i odgovornosti, zbog čega je logično da se na istom faktoru visoko smjestila i tvrdnja o jačanju uzajamnog poštovanja između učenika i nastavnika.

Te, i preostale tvrdnje koje većinski određuju prvi faktor, više ili manje su prisutne i u drugom faktoru – *jačanje pluralizma i nenasilja*, no njega prvenstveno podupiru tvrdnje o poboljšanju odnosa među učenicima, bilo da je riječ o većoj pomoći vršnjacima s teškoćama u učenju, boljim odnosima prema učenicima pripadnicima druge vjeroispovijesti ili siromašnijim učenicima, ili pak o smanjenju vršnjačkog nasilja, što potvrđuje i češće rješavanje sukoba nenasilnim metodama te češće korištenje argumenata umjesto sile u raspravama. Interesantno je da se pod istim faktorom nalaze i tvrdnje o tome da se u školi pod utjecajem GOO-a počelo više učiti o drugim kulturama, ali i da su se poboljšali odnosi među učenicima pripadnicima različitih kultura. S obzirom na to da su se tvrdnje o poboljšanju drugih vrsta odnosa većinski smjestile pod faktor „unaprjeđenje škole kao demokratske zajednice učenja“, podatak da su odnosi među učenicima koji pripadaju različitim kulturama dospjeli pod faktor „jačanje pluralizma i nenasilja“ u školi, sugerira da promicanje interkulturalizma učenici više vide kao sastavni dio promicanja nenasilja nego unaprjeđenja demokratskih odnosa u školi. Taj je podatak zanimljiv i zbog toga što bi mogao ukazivati na dublje obrasce učeničke konceptualizacije međukulturnih odnosa u školi koji su manje povezani s demokratskim procesima, a više s isticanjem kulturnih razlika u nedavnim sukobima na ovim prostorima.

Zbog nepovoljnog udjela dvaju dobivenih faktora u ukupnoj varijanci instrumenta, regionalne razlike i razlike po spolu u faktorima učinaka GOO-a nisu utvrđivane.

3.2.3.2. Razlike u percepciji učinaka provedbe građanskog odgoja i obrazovanja na rad i odnose u školi između učenika koji su pohađali izbornu nastavu građanskog odgoja i obrazovanja i učenika koji su o temama iz građanskog odgoja i obrazovanja učili međupredmetnom provedbom u tri odabrane županije

U raspravi o razlikama u percepciji školske kulture između učenika koji su pohađali nastavu GOO-a kao zasebnog predmeta i učenika koji su bili uključeni u međupredmetni model provedbe GOO-a, ponuđen je plauzibilan zaključak kako bi uvođenje GOO-a kao zasebnog predmeta moglo biti povezano s bržom demokratizacijom škole, osobito u komponentama vođenja i upravljanja školom, odnosa između nastavnika i učenika te osnaživanja učenika za sudjelovanje u odlučivanju. U pitanju o školskoj kulturi željelo se saznati kako učenici vide postojeća obilježja školske kulture, a ne kako procjenjuju učinke uvođenja GOO-a na promjenu tih obilježja, budući da je malo vjerojatno da bi oni, nakon samo jedne godine pohađanja izborne nastave GOO-a, mogli sa sigurnošću povezati uvođenje GOO-a s promjenom kulturnih obrazaca škole. Prethodni je zaključak stoga izveden posredno, na temelju usporedbe odgovora učenika koji su imali GOO kao zaseban predmet i učenika koji su bili u međupredmetnom modelu provedbe GOO-a, budući da su prvi statistički značajno više od potonjih isticali upravo ta obilježja kulture svoje škole.

Taj je zaključak moguće provjeriti usporedbom odgovora na konkretno pitanje o učincima GOO-a na odabrane aspekte rada i odnosa u školi. Podaci u grafikonu 8 pokazuju da su prosječni odgovori te dvije podskupine vrlo slični u 13 od 19 tvrdnji. Veće razlike u preostalim šest tvrdnji o učincima GOO-a su i statistički značajne, pri čemu su najveće nađene za tvrdnje „porasla je odgovornost svih u školi za uspjeh svakog pojedinog učenika“ ($t=3,45$; $p<0,01$) i „u raspravama se više koriste razumni argumenti nego sila“ ($t=3,28$; $p<0,01$). Učenici koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a su, u odnosu na učenike koji su bili uključeni u međupredmetnu provedbu GOO-a, također statistički značajno više tvrdili da su se pod utjecajem GOO-a počeli više informirati o zbivanjima u lokalnoj zajednici ($t=2,96$; $p<0,01$), sukobe češće rješavati nenasilnim metodama ($t=2,79$; $p<0,01$) i, donekle, uspostavljati bolje odnose prema učenicima druge vjeroispovijesti ($t=2,13$; $p<0,05$). U pogledu učinaka GOO-a na suradnju roditelja i škole, rezultat je obrnut. Učenici koji su bili u modelu međupredmetne provedbe, statistički su češće povezivali učinke GOO-a s povećanim dolaskom i sudjelovanjem roditelja u radu škole.

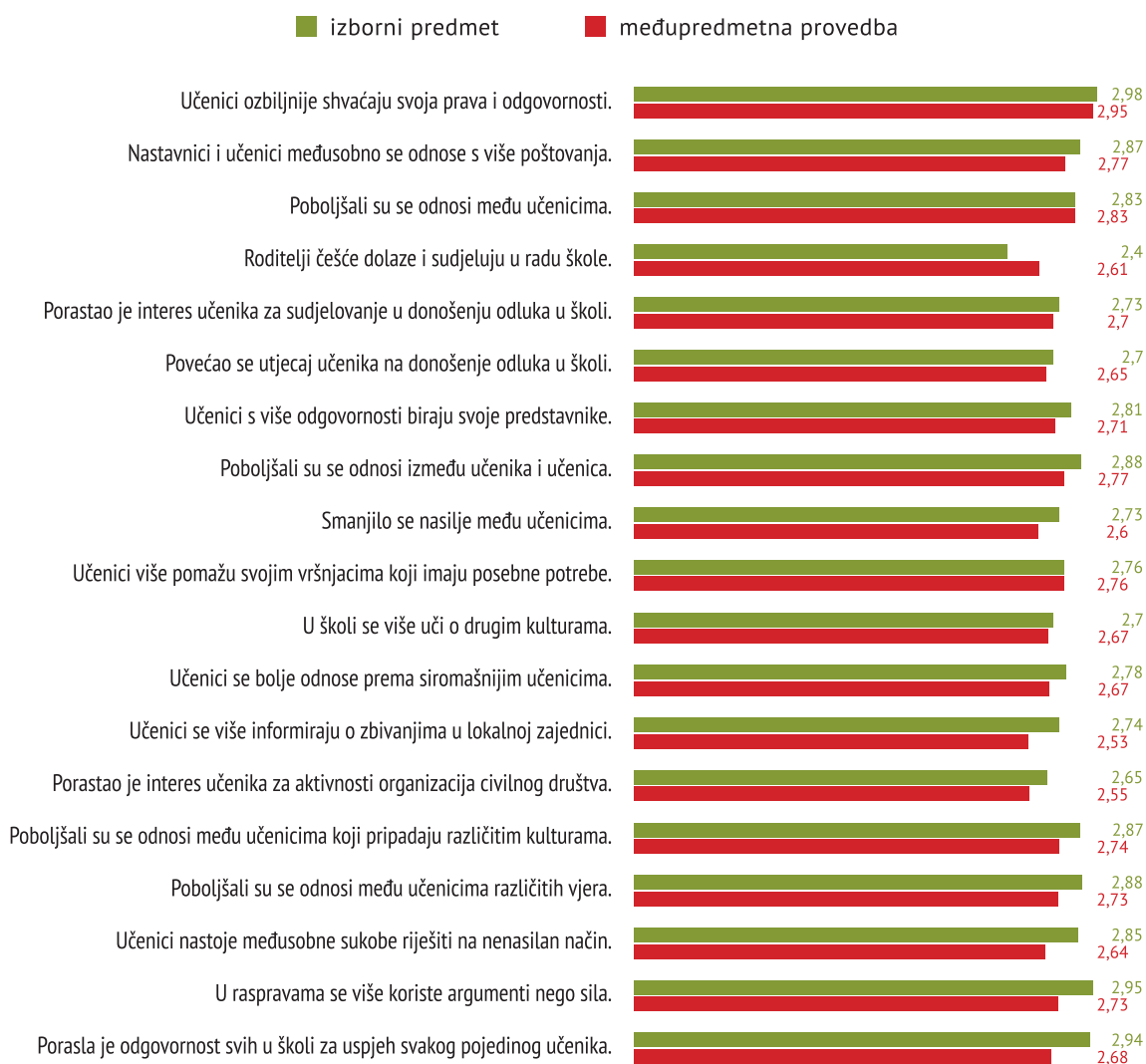
Iako su promjene u radu i odnosima u školi, koje su učenici polaznici izborne nastave GOO-a statistički značajno više povezivali s uvođenjem GOO-a od učenika koji su o temama iz tog područja učili u međupredmetnoj provedbi, važne sastavnice demokratizacije škole na koje nedvojbeno utječe uvođenje GOO-a, one zajedno nisu središnji ishodi GOO-a. Svrha uvođenja tog područja u škole je priprema učenika kao participativnih i odgovornih građana, što pretpostavlja njihovo osnaživanje za

sudjelovanje u donošenju odluka, pri čemu je razumijevanje prava i odgovornosti te razvoj odgovarajućih vještina i obrazaca ponašanja, ključno. Drugim riječima, kvalitetna provedba GOO-a nužno pretpostavlja ostvarivanje ishoda političke i ljudskopravne komponente strukturalne dimenzije GOO-a kao temelja ostvarivanja ishoda društvene, interkulture, gospodarske i ekološke komponente.

Budući da u tvrdnjama koje odgovaraju ostvarivanju ishoda političke i ljudskopravne komponente nema razlike između te dvije skupine učenika, nameće se zaključak da potencijali GOO-a kao samostalnog predmeta za razvoj učenika kao aktivnog i odgovornog građanina nisu zadovoljavajuće iskorišteni. Iako je, na temelju odgovora učenika, nedvojbeno da GOO kao poseban predmet ima veće razvojne potencijale od međupredmetnog modela provedbe, ti su se potencijali u ovom istraživanju očitovali ponajviše u društvenoj komponenti strukturalne dimenzije GOO-a. To znači da prethodni zaključak o tome da GOO kao samostalni predmet omogućuje brže demokratske promjene u školi stoji ukoliko se pri tome misli na „upristojenje“, a ne emancipaciju učenika kao aktivnog građanina.

Zašto je tome tako, pokušat će se odgovoriti u sljedećem poglavlju, u kojemu se iznose rezultati ispitivanja nastavnika GOO-a.

Grafikon 8: Razlike u percepciji učinaka GOO-a na rad i odnose u školi između učenika koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a i učenika koji su o temama iz GOO-a učili međupredmetnom provedbom (Means)

3.3. Rezultati: nastavnici

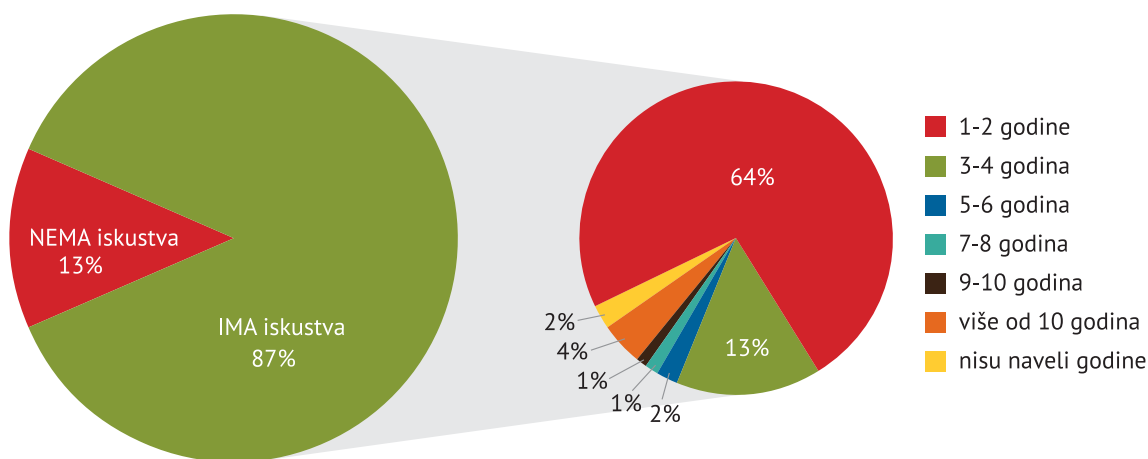
3.3.1. Obilježja uzorka

Upitnik je ispunio ukupno 141 nastavnik, od čega je 108 (76,6%) bilo nastavnica, a 33 (23,4%) nastavnika. Velika većina ispitanika, njih 132 (93,6%), bili su predmetni nastavnici, dvoje (1,4%) je radilo u razrednoj nastavi, troje (2,1%) je bilo zaposleno na mjestu stručnog suradnika, a četvero (2,8%) ih je radilo kombinirano: dvoje u razrednoj i predmetnoj nastavi i dvoje u predmetnoj nastavi i u stručnoj službi škole. Najveći broj ispitanih predmetnih nastavnika vodio je predmete iz društveno-humanističke skupine predmeta (62,5%), a nešto više od četvrtine (28,4%) bili su nastavnici prirodne skupine predmeta.

Najveći broj nastavnika je u vrijeme ispitivanja bio u dobi između 31 i 40 godina (38,6%) te između 41 i 50 godina (22,1%). Otprilike po 16% ih je bilo u najmlađoj dobnoj skupini, od 21-30 godina te u onoj od 51-60, a najmanje u najstarijoj skupini iznad 60 godina (7,1%).

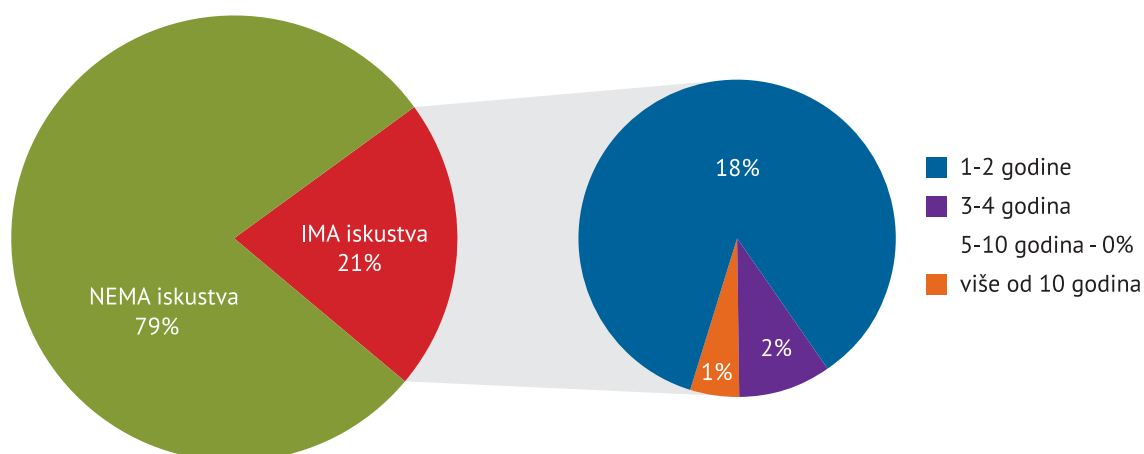
Od ukupnog broja ispitanih, 87,2% je imalo, a 12,8% nije imalo iskustva u provedbi GOO-a kao međupredmetne teme. Tri (2,1%) ispitanika su odgovorila da GOO provode u sklopu svoga predmeta, odnosno međupredmetno, ali nisu naveli godine tog iskustva. Od 120 ispitanika koji su odgovorili na pitanje o duljini bavljenja GOO-om, najveći ih je broj bio u kategoriji 1-2 godine (65,2%) te u kategoriji 3-4 godine (13%). Između 5 i 10 godina međupredmetnog bavljenja GOO-om imalo je 4,3% ispitanika, koliko ih je zabilježeno i među onima s iskustvom duljim od 10 godina (Grafikon 9).

Grafikon 9: Prethodno iskustvo nastavnika u provedbi GOO-a kao međupredmetne teme i godine takvog iskustva (%)

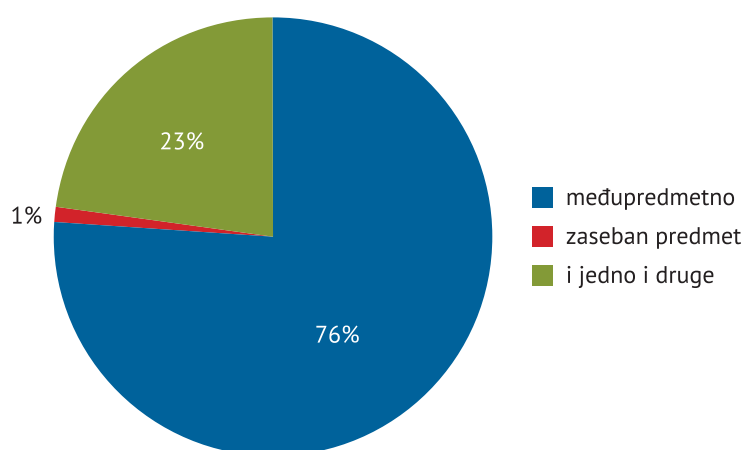
Iskustvo provedbe GOO-a kao zasebnog predmeta imalo je 30 (21,3%) ispitanika. Od tog je broja za njih 26 (86,7%) GOO bilo novije iskustvo (između 1 i 2 godine), troje (10%) je na takav način radilo već 3-4 godine, a samo se jedan ispitanik time bavio više od 10 godina (Grafikon 10).

Grafikon 10: Prethodno iskustvo nastavnika u provedbi GOO-a kao zasebnog predmeta i godine takvog iskustva (%)

Svi, osim jednoga nastavnika, koji su GOO provodili kao zaseban predmet imali su i iskustvo međupredmetne provedbe. Konkretnije, od ukupnog broja ispitanika s iskustvom u GOO-u, kod njih 75,8% riječ je samo o iskustvu međupredmetne provedbe, 23,4% su GOO provodili i međupredmetno i kao zaseban predmet, a samo je jedan ispitanik GOO vodio isključivo kao zaseban predmet (Grafikon 11).

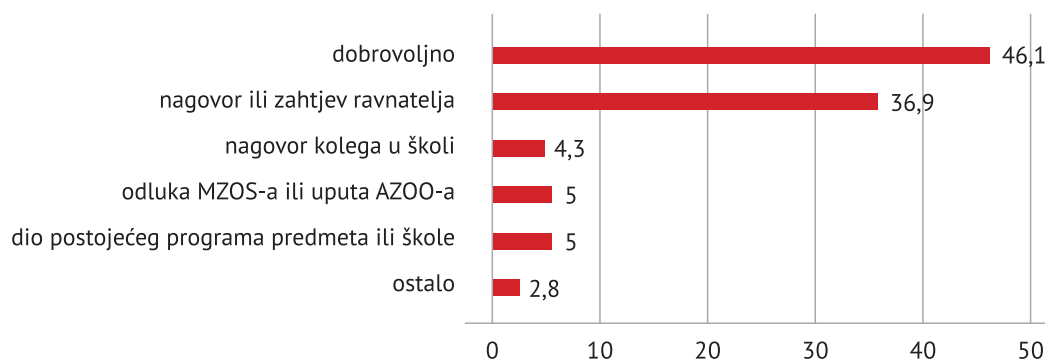
Grafikon 11: Vrsta prethodnog iskustva nastavnika u provedbi GOO-a (%)

3.2.2. Načini u motivi uključivanja u provedbu građanskog odgoja i obrazovanja

Nešto manje od polovice (46,1%) nastavnika dobrovoljno se uključilo u eksperimentalnu provedbu GOO-a, nešto više od trećine (36,9%) je to učinilo na nagovor ili zahtjev ravnatelja, dok su njih 4,3% nagovorili kolege nastavnici. Odluka MZOS-a ili upute AZOO-a utjecale su na njih 5%, a isti broj je naveo da teme iz GOO-a već obrađuje kao dio svog nastavnog predmeta ili kurikuluma škole (Grafikon 12).

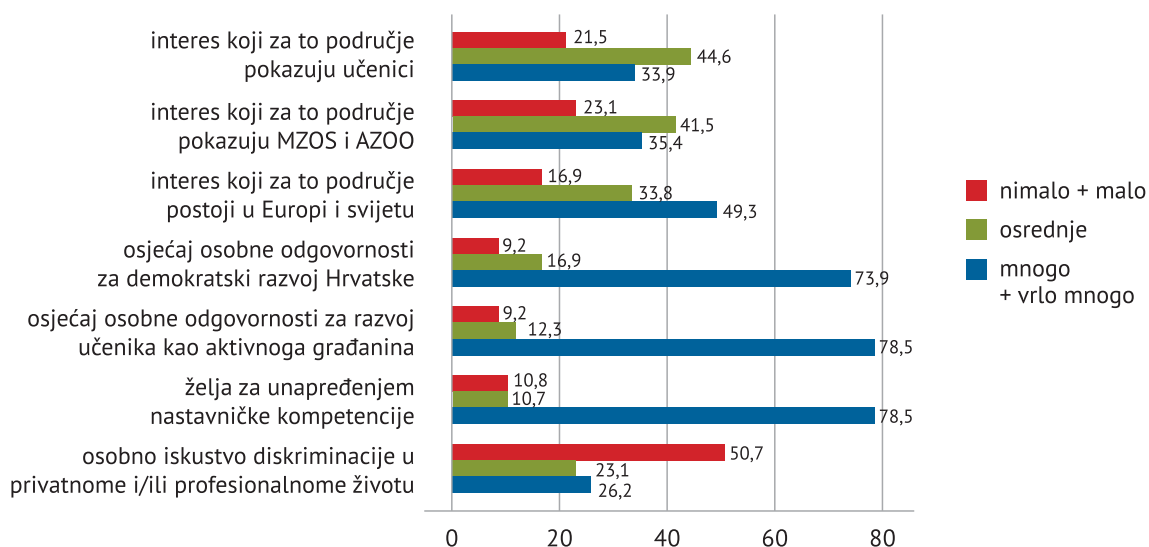
Grafikon 12: Načini uključivanja nastavnika u provedbu GOO-a (%)

Dobrovoljnost nije jednoznačno motivirana (Grafikon 13). Na odluku 65 nastavnika koji su se u provedbu GOO-a uključili svojom voljom, u prosjeku je najviše utjecao osjećaj osobne odgovornosti za razvoj učenika kao aktivnog građanina ($M=4,02$; $SD=0,960$), želja za unaprjeđivanjem nastavničke kompetencije ($M=3,97$; $SD=0,968$) i osjećaj osobne odgovornosti za demokratski razvoj Hrvatske ($M=3,89$; $SD=0,937$). Te je motivatore kao vrlo važne navelo otprilike tri četvrtine dobrovoljno uključenih nastavnika. Interes koji za GOO postoji u svijetu imao je manju motivacijsku snagu ($M=3,43$; $SD=1,000$). No, iznenađujuće je da je taj interes nastavnicima ipak snažniji motivator od interesa koji za to područje pokazuju učenici ($M=3,22$; $SD=0,944$) te MZOS i AZOO ($M=3,12$; $SD=1,023$). Jednako je iznenađujuće da je najslabiji motivator bilo osobno iskustvo diskriminacije u privatnom i/ili profesionalnom životu ($M=2,60$; $SD=1,209$).

Budući da distribucija odgovora na pitanje o motivima uključivanja u provedbu GOO-a među ispitanicima koji su provodili GOO kao zaseban predmet nije bila prikladna za daljnju obradu, povezanost motiva dobrovoljnog uključivanja u provedbu GOO-a i broja godina bavljenja GOO-om provjerena je samo za ispitanike koji su GOO provodili međupredmetno. U skupini s međupredmetnim iskustvom, većina se nastavnika bavila GOO-om tek jednu ili dvije godine pa bi povezanost motiva koji se nalaze iza dobrovoljnog uključivanja u provedbu i godina međupredmetnog bavljenja GOO-om trebalo provjeriti na primjerenijem uzorku. Međutim, indikativno je da je povezanost s godinama međupredmetne provedbe GOO-a nađena samo u odnosu na dobrovoljno uključivanje potaknuto osjećajem osobne odgovornosti za razvoj učenika kao aktivnog i odgovornog građanina ($r=3,63$; $p<0,01$). Taj podatak je vrlo važan pa bi ga trebalo provjeriti novim istraživanjima kako bi se s većom sigurnošću odgovorilo na pitanje zašto su neki nastavnici, usprkos dugogodišnjim strukturalnim preprekama provedbi GOO-a (nejasan model uvođenja, neobveznost, nedostatak resursa i sl.), ostali vjerni GOO-u, odnosno zašto je GOO, usprkos stalnoj političkom i administrativnom opstruiranju njegove provedbe, opstao u hrvatskom sustavu odgoja i obrazovanja.

Grafikon 13: Motivi dobrovoljnog uključivanja nastavnika u provedbu GOO-a (%)

Faktorskom analizom odgovora o motivima dobrovoljno uključenih ispitanika dobivene su dvije latentne faktorske dimenzije koje objašnjavaju 71,70 % ukupne varijance (tablica 15). Riječ je, s jedne strane, o dominantno intrinzičnim i, s druge strane, dominantno ekstrinzičnim motivima što je u skladu sa strukturom faktorskih dimenzija dobivenih praćenjem eksperimentalne provedbe kurikula GOO-a 2012.-14. (Spajić-Vrkaš et al. 2014; 2015). Dimenziju *dominantno intrinzični motivi*, koja je okupila većinu tvrdnji (56,07% ukupne varijance) primarno određuju sljedeći aspekti: osjećaj osobne odgovornosti za razvoj učenika kao aktivnog građanina, osjećaj osobne odgovornosti za demokratski razvoj Hrvatske, želja za unapređenjem svoje nastavničke kompetencije i interes koji za to područje pokazuju učenici. Interes koji za to područje postoji u Europi i svijetu, većinski je pripao dimenziji intrinzične motiviranosti, no nalazi se visoko koreliran i s drugim faktorom koji određuju motive ekstrinzične naravi, kao što su interes koji za to pokazuju MZOS i AZOO. Potonjem faktoru pripada i osobno iskustvo diskriminacije u privatnom i/ili profesionalnom životu, što se poklapa s rezultatima naprijed navedenih istraživanja.

Tablica 15: Struktura faktorskih dimenzija motiva dobrovoljnog uključenja u provedbu GOO-a među nastavnicima

Tvrdnje	Faktorske dimenzije	
	dominantno intrinzični motivi	dominantno ekstrinzični motivi
2.1.5. Osjećaj osobne odgovornosti za razvoj učenika kao aktivnoga građanina	,919	
2.1.4. Osjećaj osobne odgovornosti za demokratski razvoj Hrvatske	,902	
2.1.6. Želja za unapređenjem nastavničke kompetencije (znanja, vještine)	,896	
2.1.1. Interes koji za to područje pokazuju Vaši učenici	,702	
2.1.3. Interes koji za to područje postoji u Europi i svijetu	,640	,540
2.1.2. Interes koji za to područje pokazuju MZOS i AZOO		,880
2.1.7. Osobno iskustvo diskriminacije u privatnome i/ili profesionalnome životu		,645

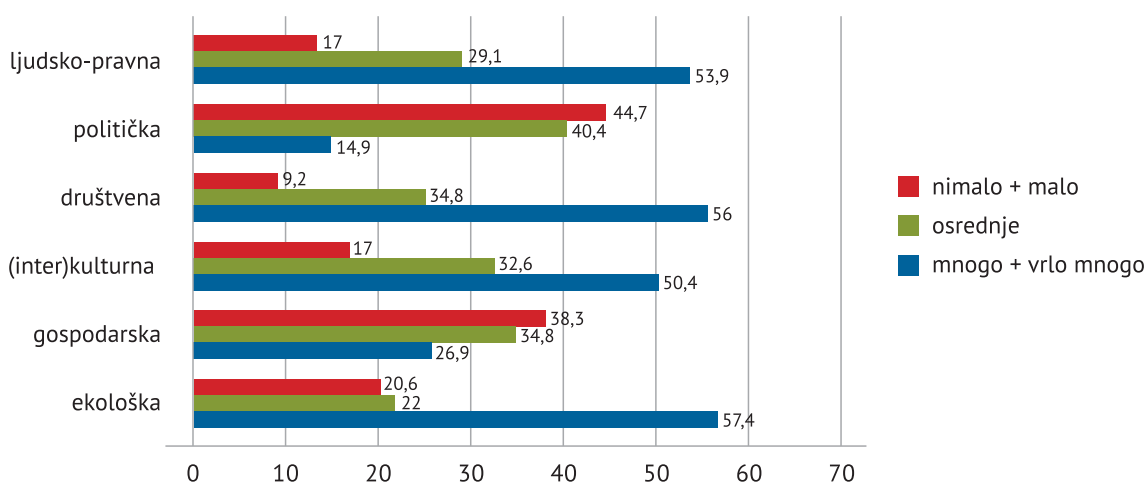
Povezanost faktorskih dimenzija motiva dobrovoljnog uključivanja u provedbu GOO-a s dobi ispitanika nije statistički potvrđena. S druge strane, zbog velikih razlika u podskupinama nije bilo moguće utvrditi razlike u faktorskim dimenzijama između nastavnika koji imaju, u odnosu na one koji nemaju iskustvo međupredmetne provedbe ili vođenja GOO-a kao zasebnog predmeta.

3.3.3. Ostvarenost ishoda prema komponentama strukturalne dimenzije građanskog odgoja i obrazovanja

Ishode strukturalne dimenzije eksperimentalnog programa GOO-a, koji su raspoređeni u šest međusobno povezanih komponenti, nastavnici su, po njihovoj samoprocjeni, u prosjeku ostvarili osrednje. Najveću pozornost posvetili su društvenoj komponenti ($M=3,62$; $SD=0,946$), potom ekološkoj ($M=3,48$; $SD=1,106$), (inter)kulturnoj ($M=3,42$; $SD=1,070$) i ljudskopravnoj ($M=3,41$; $SD=1,008$), za razliku od gospodarske ($M=2,82$; $SD=1,097$) i, osobito, političke ($M=2,54$; $SD=1,004$) komponente, koje su zanemarili.

Konkretno (Grafikon 14), više od polovice ispitanika potvrdilo je da je mnogo i vrlo mnogo ostvarilo ishode ekološke, društvene i ljudskopravne komponente; polovica je to izjavila za ljudskopravnu komponentu i otprilike četvrtina za gospodarsku. Puno ostvarenje središnje komponente GOO-a – političke – potvrdilo je samo 9,2% nastavnika dok ih je 44,7% izjavilo da su ih ostvarili malo ili nimalo.

Grafikon 14: Samoprocjena ostvarenosti ishoda GOO-a u šest komponenti strukturalne dimenzije GOO-a među nastavnicima (%)

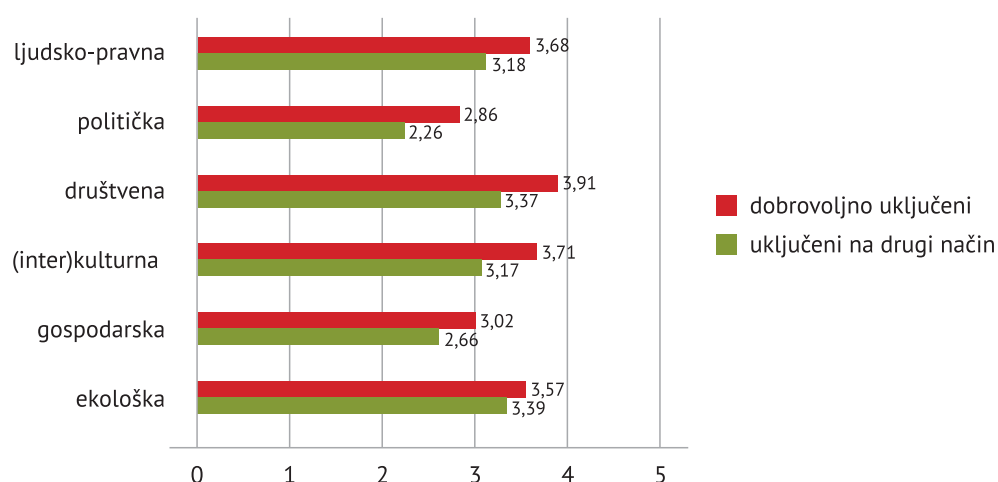
Faktorskom analizom odgovora izlučen je jedinstven, *generalni faktor ostvarenosti ishoda GOO-a*, koji objašnjava 52,28% ukupne varijance (tablica 16). Prvenstveno ga određuje ostvarenje ishoda ljudsko-pravne i društvene komponente, potom (inter)kulturne i političke, nešto manje gospodarske i, najmanje, ekološke. Drugim riječima, nastavnici koji drže da su zadovoljavajuće ostvarili ishode ljudskopravne komponente, skloni su isto misliti i za ishode društvene te, nešto manje, (inter)kulturne i političke komponente, a najmanje za ishode gospodarske i ekološke komponente.

Tablica 16: Generalni faktor samoprocjena ostvarenosti ishoda u šest komponenti strukturalne dimenzije GOO-a među nastavnicima

Komponente strukturalne dimenzije GOO-a	Opterećenja
ljudsko-pravna	,836
društvena	,836
(inter)kulturalna	,760
politička	,718
gospodarska	,602
ekološka	,534

Dobrovoljnost i iskustvo rada prema određenom modelu provedbe GOO-a, dobro objašnjavaju samoprocjene ostvarenosti pojedinih ishoda strukturalne dimenzije GOO-a (Grafikon 15 i 16). Nastavnici koji su dobrovoljno ušli u provedbu GOO-a, statistički su značajno više smješteni na generalnom faktoru ostvarenost ishoda strukturalne dimenzije od svojih kolega koji su na provedbu potakli drugi čimbenici ($t=3,91$; $p<0,01$). Detaljnija analiza ostvarenosti ishoda pojedine komponente u te dvije podskupine potvrđuje da su nastavnici koji provedbi GOO-a nisu pristupili dobrovoljno, statistički značajno manje uvjereni kako su ostvarili četiri od šest skupina ishoda u odnosu na nastavnike koji su u provedbu ušli dobrovoljno (grafikon 15). Najveća razlika između te dvije podskupine nađena je upravo u stupnju ostvarenja ishoda političke komponente ($t=3,68$; $p<0,01$), potom društvene ($t=3,51$; $p<0,01$), (inter)kulturalne ($t=3,05$; $p<0,01$) i ljudsko-pravne ($t=2,97$; $p<0,01$). U odnosu na ishode gospodarske i ekološke komponente razlike nisu statistički potvrđene na razini od 1%. Obje skupine su u prosjeku nešto slabije ostvarile ishode gospodarske komponente, a nešto bolje ekološke.

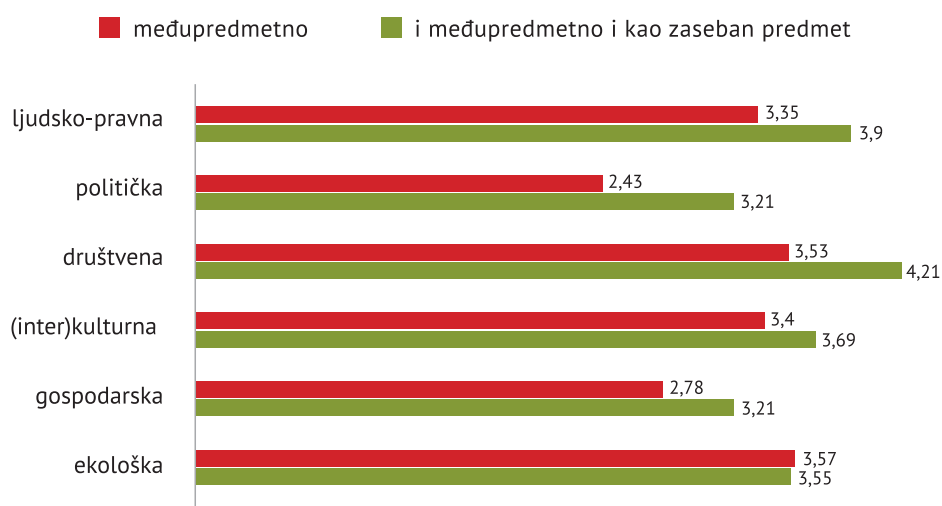
Grafikon 15: Samoprocjene ostvarenosti ishoda u šest komponenti strukturalne dimenzije GOO-a prema načinu uključivanja nastavnika u provedbu programa (Means)

Nadalje, nastavnici koji su imali iskustvo i međupredmetne provedbe GOO-a i provedbe GOO-a kao zasebnog predmeta, nalaze se na generalnom faktoru ostvarenosti komponenti strukturalne dimenzije GOO-a statistički značajno više od njihovih kolega koji su imali samo iskustvo međupredmetne provedbe ($t=3,4$; $p<0,01$). Konkretnije, u usporedbi s onima koji su GOO provodili samo kao međupredmetnu temu, samoprocjene ostvarenosti ishoda tri od šest komponenti strukturalne dimenzije nastavnika koji imaju iskustvo i međupredmetnog i zasebnog vođenja GOO-a, statistički su značajno više (grafikon 16). Riječ je prvenstveno o društvenoj ($t=3,81$; $p<0,01$) i političkoj ($t=3,79$; $p<0,01$) te o ljudskopravnoj ($t=2,74$; $p<0,01$) komponenti. U (inter)kulturnoj, gospodarskoj i ekološkoj komponenti uočene razlike nisu statistički potvrđene.

Zanimljivo je da dulje iskustvo međupredmetne provedbe GOO-a ne korelira sa samoprocjenama ostvarenosti komponenti strukturalne dimenzije GOO-a, što bi mogla biti posljedica sistemskih nedostataka. Naime, bez jasnih kriterija nastavničke kompetencije za provedbu GOO-a, bez mogućnosti kontinuiranog stručnog usavršavanja za rad u tom području i bez jasnih kriterija napredovanja, čak i oni nastavnici koji se dulje bave GOO-om mogu biti nesigurni u stvarne učinke svoje nastave.

Grafikon 16: Samoprocjene ostvarenosti ishoda u šest komponenti strukturalne dimenzije GOO-a prema vrsti prethodnog iskustva nastavnika u GOO-u (Means)

3.3.4. Učinci provedbe građanskog odgoja i obrazovanja na rad i odnose u školi

Osim samoprocjene ostvarenosti ishoda u šest komponenti strukturalne dimenzije eksperimentalnog programa GOO-a, od nastavnika se tražilo i da procijene u kojoj je mjeri provedba tog programa unaprijedila rad i odnose u školi (Grafikon 17).

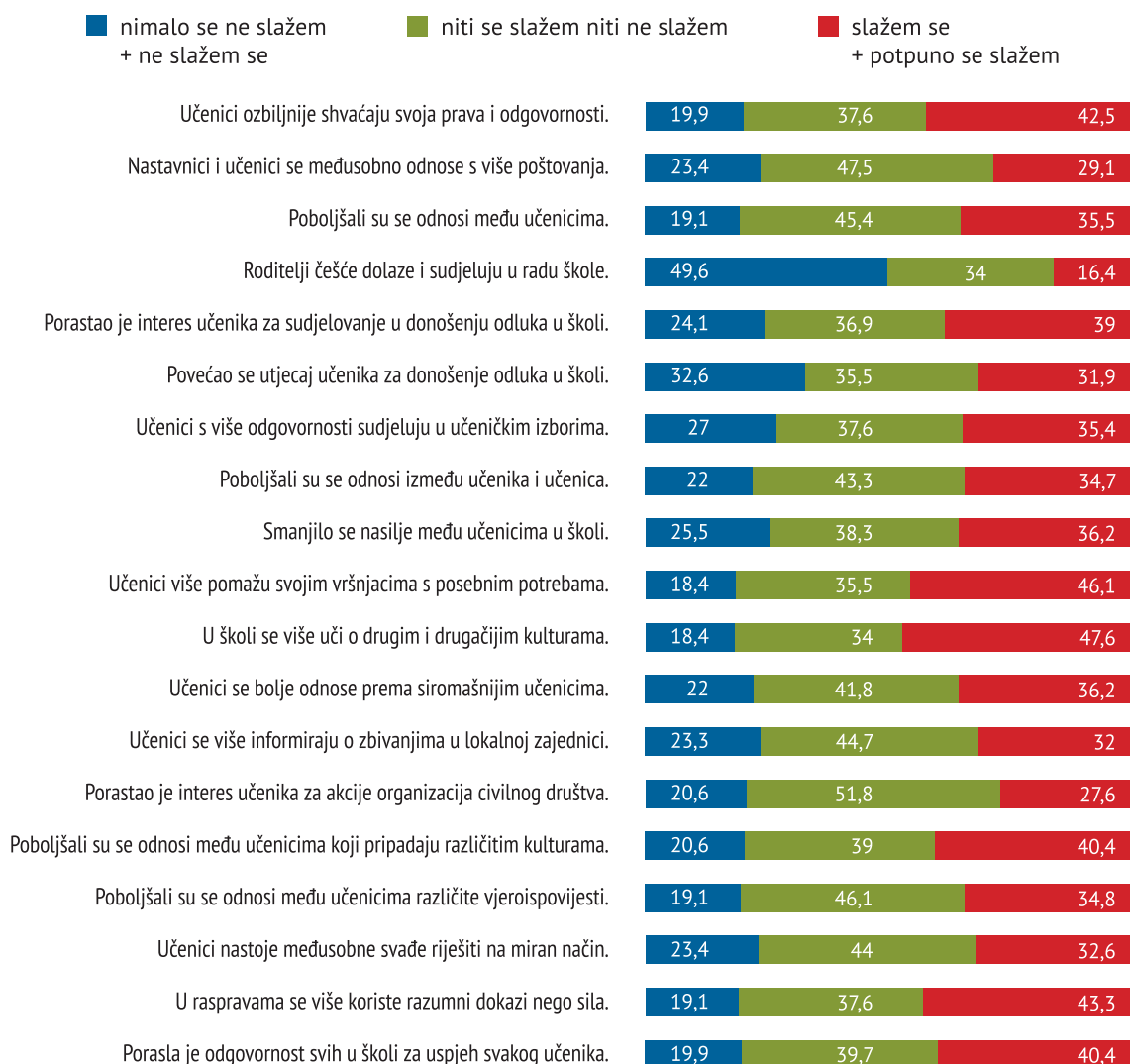
Nastavnička percepcija učinaka GOO-a nije ni optimistična ni pesimistična. Od 19 odabranih tvrdnji, kod 18 su nastavnici u prosjeku bili neodlučni, a samo je kod jedne tvrdnje njihov odgovor bio pesimističan. Najviše promjena vide u ozbiljnijem shvaćanju prava i odgovornosti među učenicima ($M=3,31$; $SD=0,896$) i porastu uzajamnog poštovanja između njih i učenika ($M=3,30$; $SD=0,939$), a najmanje u porastu odgovornosti svih za uspjeh svakog učenika ($M=2,54$; $SD=0,937$).

Interesantno je da se ni s jednom tvrdnjom nije složila natpolovična većina nastavnika (Grafikon 17). Najveći broj se slaže da se pod utjecajem GOO-a počelo više učiti o drugim kulturama (47,6%), da učenici više pomažu svojim vršnjacima s posebnim potrebama (46,1%), da se u raspravama više koriste razumni dokazi nego sila (43,3%), da učenici ozbiljnije shvaćaju svoja prava i odgovornosti (42,5%),

da su se poboljšali odnosi među učenicima koji pripadaju različitim kulturama, da se povećala odgovornost svih za uspjeh svakog učenika (po 40,4%) te da je porastao interes učenika za odlučivanje u školi (39%).

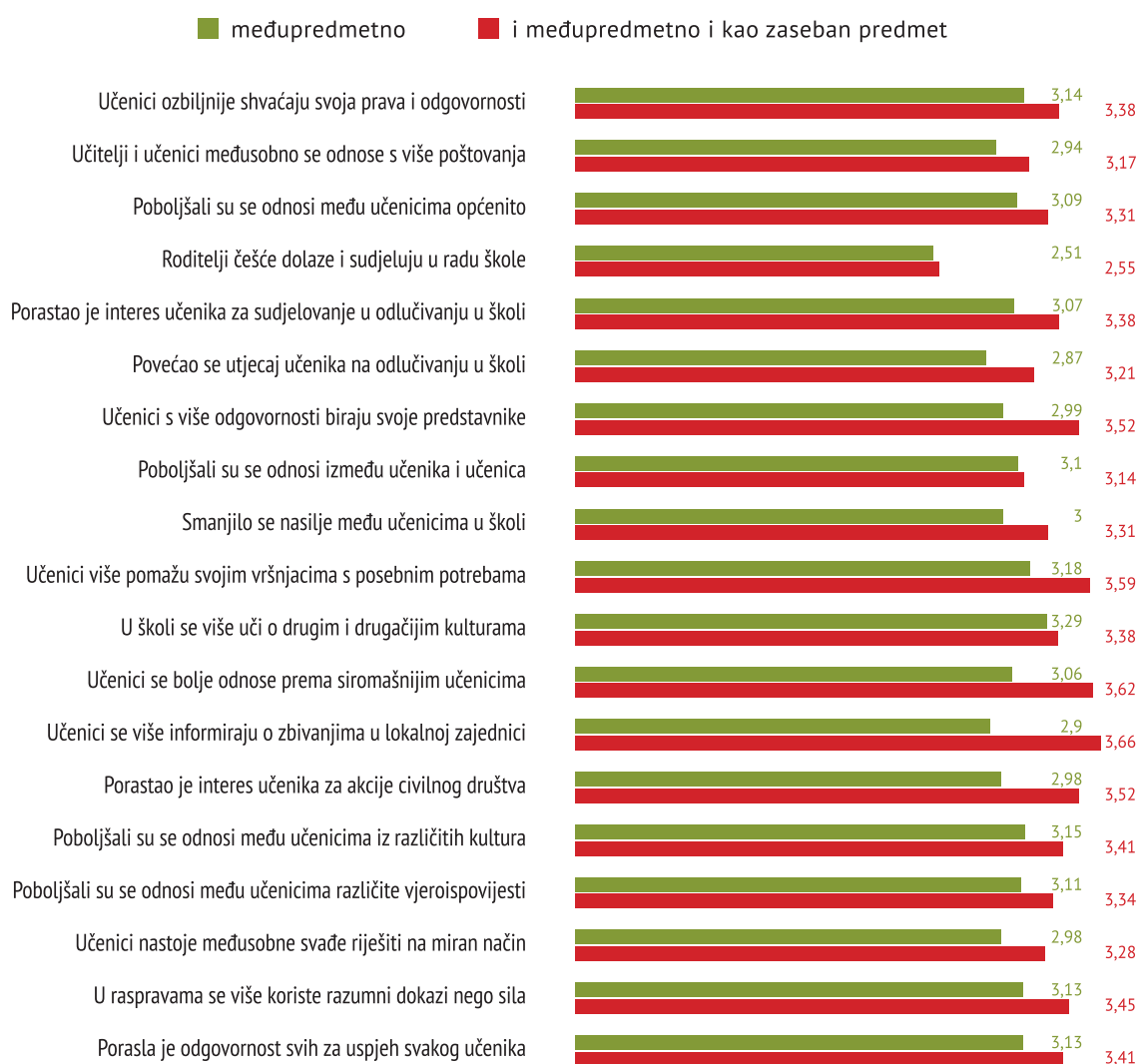
Istovremeno, polovica (49,6%) ispitanih nastavnika ne misli da su, pod utjecajem GOO-a, roditelji počeli češće sudjelovati u radu škole, a u pogledu povećanja utjecaja učenika na donošenje školskih odluka gotovo su se podjednako rasporedili u tri podskupine: oni koji se s tom tvrdnjom ne slažu, koji su neodlučni i koji se slažu. Otprilike ih četvrtina ne misli da su učenici postali odgovorniji u izboru svojih predstavnika u vijeće učenika (27%), niti da je porastao interes učenika za sudjelovanjem u donošenju odluka u školi (24%). Indikativno je, također, da ih otprilike jedna petina ne vidi znatnije pomake ni u jednoj od preostalih 15 ispitivanih promjena.

Grafikon 17: Slaganje nastavnika s tvrdnjama o učincima provedbe GOO-a na rad i odnose u školi (%)

U odnosu na nastavnike sa samo međupredmetnim iskustvom, nastavnici koji su GOO provodili i međupredmetno i kao zaseban predmet skloniji su nešto optimističnije gledati na učinke GOO-a (Grafikon 18). Razlike između te dvije skupine statistički su potvrđene za četiri od 19 tvrdnji: „učenici s više odgovornosti biraju svoje predstavnike“ ($t=2,38$; $p<0,05$), „učenici više pomažu vršnjacima s posebnim potrebama“ ($t=2,03$; $p<0,05$), „učenici se bolje odnose prema siromašnijim učenicima“ ($t=2,94$; $p<0,01$) i „porastao je interes učenika za akcije organizacija civilnog društva“ ($t=2,92$; $p<0,01$).

Grafikon 18: Procjena učinaka provedbe GOO-a prema vrsti iskustva nastavnika u provedbi GOO-a (%)

Faktorskom analizom odgovora nastavnika o učincima GOO-a na rad i odnose u školi dobivene su tri faktorske dimenzije koje objašnjavaju 72,04% ukupne varijance, pri čemu je većinski udio pripao prvom faktoru (60,78%) dok su preostala dva zastupljena s 5,92%, odnosno, 5,35% (tablica 17). Uzrok neujednačenih udjela faktora u ukupnoj varijanci je broj čestica koje visoko saturiraju prvi faktor.

Prvi faktor, koji je nazvan *unaprjeđenje škole kao demokratske zajednice učenja*, prvenstveno određuje porast interesa učenika za sudjelovanjem u odlučivanju, češće sudjelovanje roditelja u radu škole, češće korištenje razumnih dokaza umjesto sile u raspravama i mirnije rješavanje sukoba te povećanje utjecaja učenika na donošenje školskih odluka, kao i porast učeničke odgovornosti prema biranju svojih predstavnika. Preostalih pet tvrdnji, koje govore o poboljšanju odnosa među učenicima općenito i po spolu te između učenika i nastavnika, kao i o porastu odgovornosti svih za uspjeh svakog učenika većinski pripadaju istom faktoru, no nezanemarivo određuju i drugi faktor – *jačanje pluralizma*, koji govori o poboljšanju odnosa među učenicima pripadnicima različitih kultura u najširem smislu te riječi, od razlika u običajima i vjeroispovijesti do socioekonomskog statusa. Isti faktor također određuju i češće učenje o drugim kulturama te poboljšanje odnosa prema vršnjacima s posebnim potrebama, kao i ozbiljnije shvaćanje svojih prava i odgovornosti. Potonja tvrdnja pripada i prvom faktoru dok je tvrdnja o češćem pomaganju vršnjacima s posebnim potrebama jedina koja se manjinski smjestila u preostala dva faktora. Treći faktor, *povećanje interesa učenika za događanja u zajednici*, preuzeo je neke tvrdnje iz prethodna dva faktora, no prvenstveno je određen porastom interesa učenika za akcije civilnog društva i njihovim povećanim informiranjem o zbivanjima u lokalnoj zajednici.

Tablica 17: Struktura faktorskih dimenzija učinaka GOO-a na rad i odnose u školi prema mišljenju nastavnika

Tvrdnje o učincima provedbe GOO-a na rad i odnose u školi	Komponente		
	unaprjeđenje škole kao demokratske zajednice učenja	jačanje pluralizma	povećanje interesa učenika za događanja u zajednici
Porastao je interes učenika za sudjelovanje u donošenju odluka u školi.	,747		,407
Roditelji češće sudjeluju u radu škole.	,742	,331	
U raspravama se više koriste razumni dokazi nego sila.	,723		
Učenici nastoje međusobne svađe riješiti na miran način.	,714	,361	
Povećao se utjecaj učenika na donošenje odluka u školi.	,708		,530
Poboljšali su se odnosi između učenika i učenica.	,678	,560	
Poboljšali su se odnosi među učenicima.	,670	,543	
Nastavnici i učenici međusobno se odnose s više poštovanja.	,641	,558	
Smanjilo se nasilje među učenicima u školi.	,640	,539	
Učenici s više odgovornosti biraju predsjednika razreda i predstavnika u Vijeće učenika.	,634		,384
Porasla je odgovornost svih u školi za uspjeh svakog pojedinog učenika.	,581	,553	,337

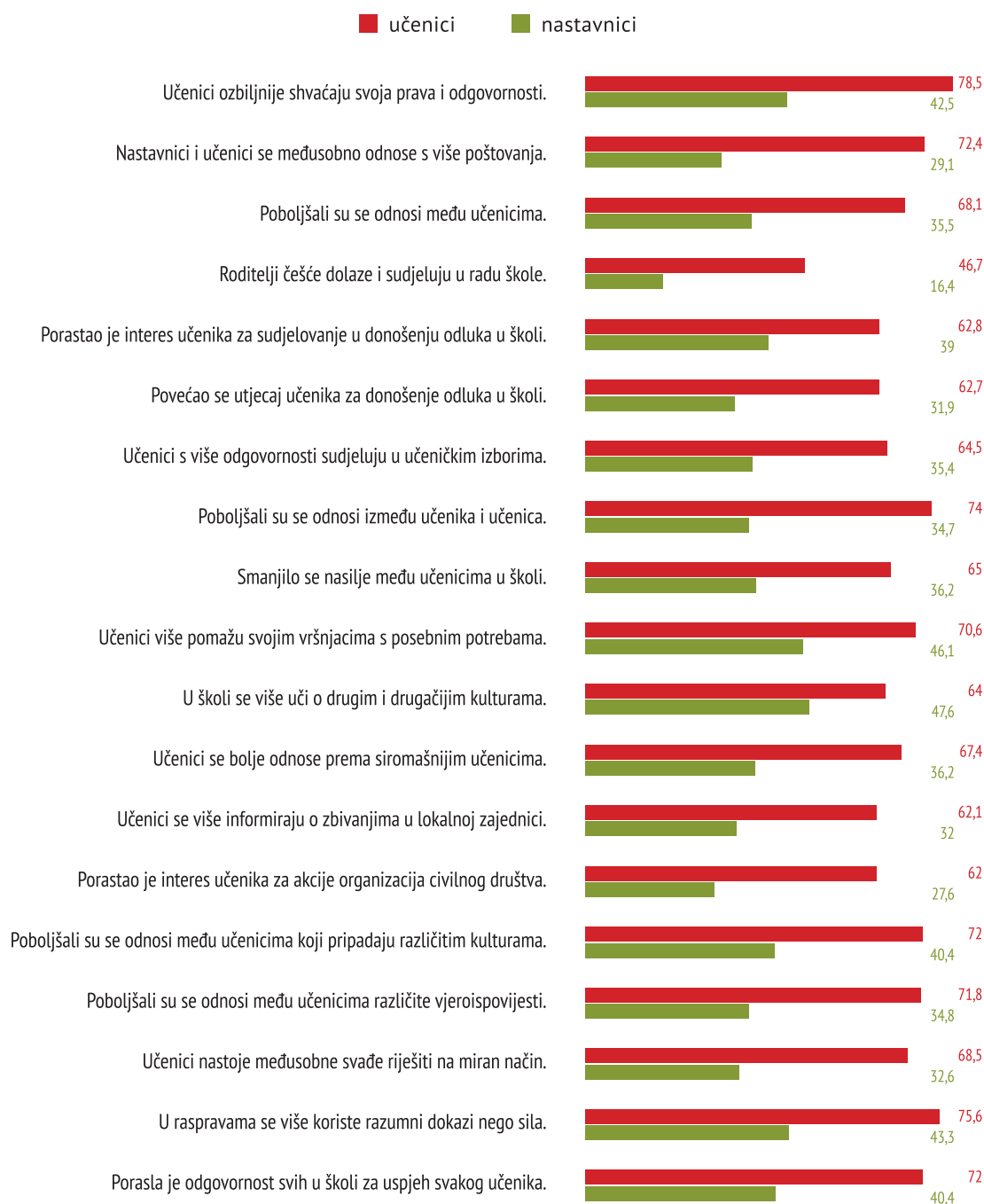
Poboljšali su se odnosi među učenicima koji pripadaju različitim kulturama.	,403	,753	
Poboljšali su se odnosi među učenicima različite vjeroispovijesti.	,356	,740	
U školi se više uči o drugim i drugačijim kulturama.		,728	,325
Učenici se bolje odnose prema siromašnijim učenicima.		,657	,498
Učenici više pomažu vršnjacima s posebnim potrebama.	,432	,561	,439
Učenici ozbiljnije shvaćaju svoja prava i odgovornosti.	,476	,551	
Porastao je interes učenika za akcije organizacija civilnog društva.			,783
Učenici se više informiraju o zbivanjima u lokalnoj zajednici.		,391	,764

Tri faktorske dimenzije dobivene kod nastavnika usporedive su s dvije dimenzije koje su dobivene kod učenika. Kod učenika je faktor unaprjeđenja škole kao demokratske zajednice učenja okupio i tvrdnje o povećanju njihova interesa za akcije civilnog društva i događanja u lokalnoj zajednici, koje su kod nastavnika izdvojene u poseban faktor. Isto tako, tvrdnje o smanjenju vršnjačkih sukoba i njihovom mirnijem rješavanju, koje kod nastavnika čine dio faktora unaprjeđenja škole kao demokratske zajednice učenja, kod učenika su se čvršće povezali s tvrdnjama o poboljšanju odnosa među učenicima pripadnicima različitih kultura zbog čega je faktorska dimenzija „jačanje pluralizma“, koja je kao samostalna dobivena za nastavnike, kod učenika nazvana „jačanje pluralizma i nenasilja“. Razlike u strukturi faktorskih dimenzija između učenika i nastavnika upućuju na zaključak da učenici međusobne sukobe vide kao sukobe povezane s razlikama u kulturi i vjeroispovijesti dok su nastavnici skloniji međukulturne odnose i vršnjačke sukobe u školi gledati odvojeno, prve kao dio unaprjeđenja škole kao kulturno pluralne zajednice, a druge kao dio unaprjeđenja škole kao demokratske zajednice.

Usporedna analiza distribucije odgovora nastavnika i učenika o učincima GOO-a, potvrđuje da razlike u pogledu smanjenja vršnjačkih sukoba nisu jedina točka razmimoilaženja među njima. Grafikon 19 pokazuje da svih 19 odabranih promjena učenici ocjenjuju povoljnije od nastavnika, a da su u odnosu na njih 14, znatno optimističniji (30% i više učenika, nego nastavnika drži da je određena promjena postignuta pod utjecajem GOO-a). Najveće razlike uočene su u ocjeni pozitivnog utjecaja GOO-a na odnose u školi, bilo da je riječ o odnosima između učenika i nastavnika, među učenicima općenito ili među učenicima različite vjeroispovijesti, potom na ozbiljnije shvaćanje svojih prava i odgovornosti te na mirnije rješavanje vršnjačkih sukoba. Najmanje, iako ne i zanemarive razlike (16,4% više učenika nego nastavnika), utvrđene su samo za česticu „u školi se više uči o drugim i drugačijim kulturama“.

Razlike između učenika i nastavnika u percepciji školskih promjena pod utjecajem GOO-a, otežavaju izvođenje zaključka o tome je li, u kojim područjima i u kojoj mjeri, provedba eksperimentalnog programa GOO-a dovela do poboljšanja rada i odnosa u školi. Zapažaju li učenici te učinke bolje od nastavnika ili su nastavnici naprosto suzdržaniji u svojim ocjenama? S obzirom na to da je ovdje riječ o učenicima završnog razreda osnovne škole te da se pitanje o učincima GOO-a uglavnom odnosi na promjene u njihovu ponašanje, učenička percepcija unaprjeđenja rada i odnosa u školi kao rezultat uvođenja GOO-a, mogla bi se pokazati pouzdanijom.

Grafikon 19: Usporedba učenika i nastavnika koji se slažu i potpuno slažu s odabranim tvrdnjama o učincima provedbe GOO-a na rad i odnose u školi (%)

3.3.5. Percepcija školske kulture

Osim ostvarenosti ishoda i učinaka provedbe GOO-a na rad i odnose u školi, nastavnicima je postavljeno i pitanje o obilježjima školske kulture. Korišteni instrument bio je identičan onome koji je korišten u ispitivanju učenika. Od ukupno 32 tvrdnje nastavnici se u prosjeku sa 17 slažu ($M =$ od 3,51 do 4,33) da opisuju obilježja njihove škole dok su kod preostalih 15 neodlučni ($M =$ od 2,74 do 3,49). Oni svoje škole prvenstveno vide kao ustanove u kojima učenici s teškoćama u učenju mogu računati na bezrezervnu pomoć ($M=4,33$; $SD=0,638$), u kojima se promiče kultura dijaloga ($M=4,18$; $SD=0,713$) i od učenika traži poznavanje osnovnih pravila rada škole i ponašanje u skladu s pravilima ($M=4,18$; $SD=0,669$), u kojima je ravnatelj otvoren i lako dostupan učenicima ($M=4,13$; $SD=0,904$) i u kojima su izbori za vijeća učenika isključivo ovisni o učenicima ($M=4,12$; $SD=0,732$). Između ostaloga, u prosjeku se slažu ($M =$ od 3,51 do 3,99) kako njihove škole posvećuju veliku pozornost ekološkom osvještavanju učenika, njegovanju lokalne tradicije i jačanju nacionalnog identiteta, kao i da njihovi učenici imaju snažan osjećaj pripadnosti školi. Nadalje, potvrdili su da u komunikaciji s učenicima nastoje zaštititi njihovo dostojanstvo i naglasiti njihove pozitivne, a ne negativne strane, da od njih traže kritičko propitivanje onoga što uče i da ih potiču na zauzimanje vlastita stava o svakoj temi koja se obrađuje u nastavi.

Navedenim se tvrdnjama opisuje demokratska škola u kojoj se njeguje jednakost, nediskriminacija, dijalog, otvorenost i učenička emancipacija, pri čemu se ne zaboravlja promicati lokalni, nacionalni i institucionalni identitet. Rezultati sugeriraju da nastavnici svoje škole vide kao uređene zajednice učenja u kojima se osobita pozornost posvećuje zaštiti slabijih, redu i disciplini te razvoju kolektivnog identiteta, ali i osnaživanju učeničkog glasa. Međutim, potonji zaključak dovodi u pitanje njihovo slaganje ($M =$ od 3,60 do 3,67) s tvrdnjama kojima se opisuje nedemokratska, autoritarna škola. Nastavnici, naime, istovremeno tvrde da se u njihovim školama za neuspjeh učenika prvenstveno okrivljuje sam učenik, da se umjesto rješavanja problema u njima traže krivci i da se učenici koji prave probleme najčešće upućuju na razgovor školskom pedagogu ili psihologu. Štoviše, potvrdili su ($M=3,49$; $SD=0,931$) i da je u njihovim školama o nekim temama najbolje

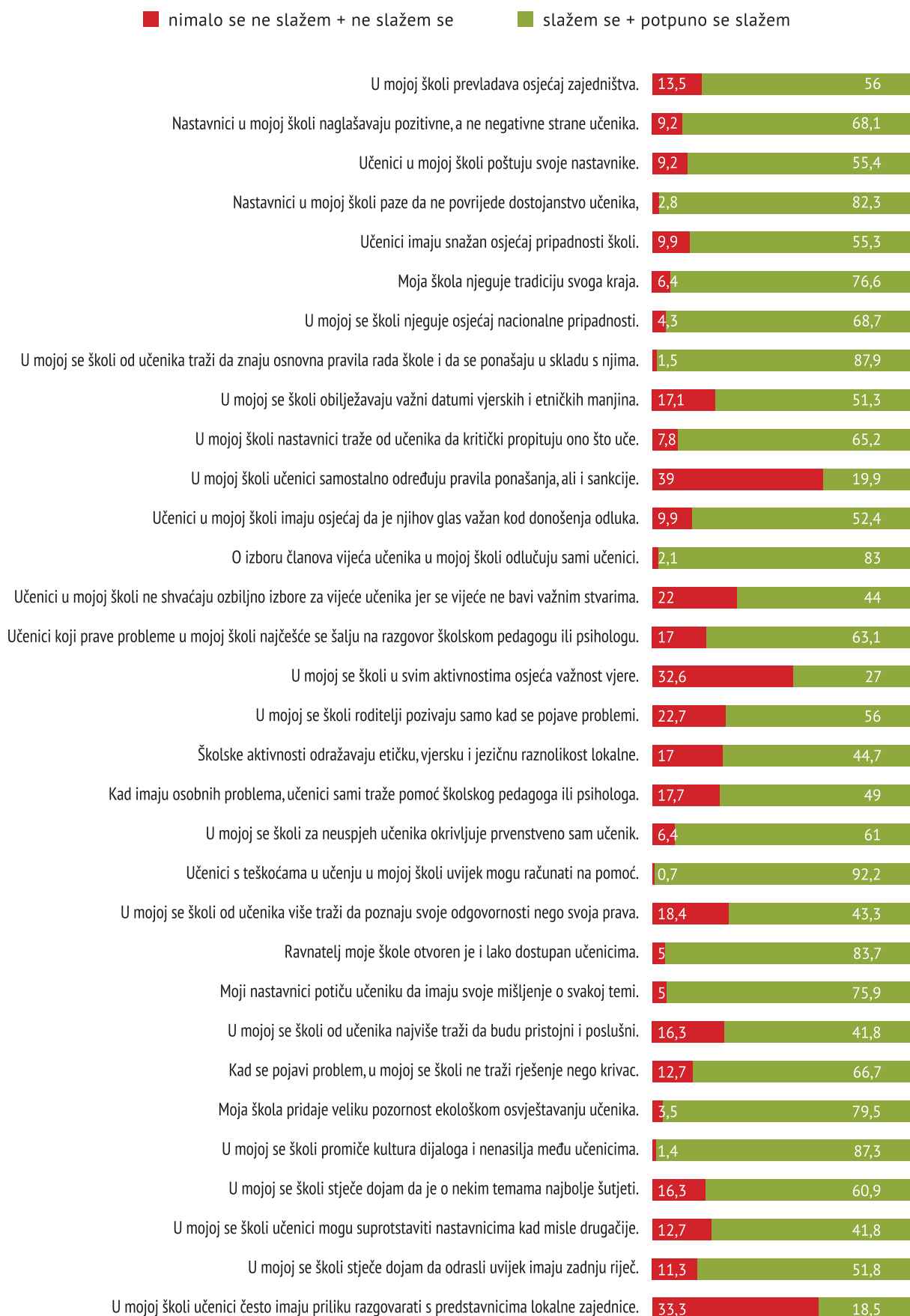
šutjeti te da se u raspravama stječe dojam kako odrasli uvijek imaju zadnju riječ.

Među tvrdnjama za koje nastavnici nisu bili sigurni jesu li primjenjive na njihove škole ($M<3,5$), bile su i one kojima se opisuje slobodna i interkulturalna škola, škola prožeta vjerom i škola koja je otvorena za suradnju s lokalnom zajednicom. Nadalje, nastavnici su bili neodlučni i kad se od njih tražilo da potvrde traže li njihove škole od učenika da prvenstveno poznaju svoja prava ili odgovornosti, shvaćaju li učenici izbore za svoje predstavnike ozbiljno te jesu li učenici samostalni u određivanju pravila ponašanja i sankcija za njihovo kršenje.

Konkretno (Grafikon 20), otprilike devet od deset ispitanih nastavnika drži da se u njihovim školama uvijek pruža potpora učenicima s teškoćama u učenju, da se u njima promiče kultura dijaloga i nenasilja te da se od učenika traži poznavanje osnovnih pravila rada škole i ponašanje u skladu s njima. Između 60% i 80% ih se slaže da su ravnatelji otvoreni i lako dostupni učenicima, da nastavnici u komunikaciji s učenicima drže do njihova dostojanstva i ističu njihove pozitivne strane te da od njih traži kritičko propitivanje onoga što uče i vlastito mišljenje o temama koje se obrađuju u nastavi. U otprilike istom su omjeru potvrdili da su učenički izbori u rukama učenika te da njihove škole pridaju veliku pozornost ekološkom osvještavanju, njegovanju lokalne tradicije i jačanju nacionalnog identiteta. Većina (od 50% do 56%) drži i da se u njihovim školama osjeća zajedništvo te da učenici poštuju nastavnike, imaju osjećaj pripadnosti školi i vjeruju u važnost svoga glasa u odlučivanju, ali i da njihove škole obilježavaju važne datume vjerskih i etničkih manjina.

Nešto manji udio nastavnika (45%) smatra da se u svakodnevnim školskim aktivnostima odražava kulturna raznolikost lokalne sredine i da im se učenici bez posljedica mogu suprotstaviti kad imaju drugačije mišljenje od njih. Konačno, otprilike jedna četvrtina je potvrdila da se u svim školskim aktivnostima osjeća važnost vjere, a manje od petine da učenici sami određuju pravila ponašanja i sankcije za prekršitelje.

Grafikon 20: Slaganje nastavnika s tvrdnjama o školskoj kulturi (%)

Istovremeno, između 60% i 66% se slaže da se učenici koji prave probleme najčešće šalju na razgovor školskom pedagogu ili psihologu, da se krivnja za neuspjeh u učenju najčešće svaljuje na učenika, kako je, kad se pojavi problem, najvažnije pronaći krivca te da je u njihovim školama o nekim temama najbolje šutjeti. Više od polovice ih je potvrdilo i da u njihovim školama prevladava dojam kako odrasli uvijek imaju zadnju riječ, a nešto više od dvije petine smatra kako učenici ne shvaćaju ozbiljno izbore za vijeće učenika, kao i da se u njihovim školama od učenika prvenstveno traži odgovornost, pristojnost i poslušnost.

Kad se uspoređi udio nastavnika i učenika koji se slažu s tvrdnjama o odabranim obilježjima školske kulture (Grafikon 21), zamjetan je visok stupanj slaganja između te dvije skupine u 11 od 32 tvrdnje. Više od dvije trećine nastavnika i učenika se slaže da se u njihovim školama ne rješava problem nego traži krivac, tri petine ih u obje skupine misli da je u njihovim školama o nekim temama najbolje šutjeti, a 56% ih tvrdi da se roditelji pozivaju u školu samo kad se pojave problemi. Te dvije skupine se izrazito slažu i u tome da učenici poštuju svoje nastavnike (oko 55%); da njihove škole njeguju lokalnu tradiciju (oko 77%); da se u njihovim školama od učenika traži poznavanje pravila rada škole i ponašanje u skladu s tim pravilima (oko 90%); da nastavnici naglašavaju pozitivne, a ne negativne strane učenika (oko 67%) te da nastavnici traže od učenika kritičko propitivanje onoga što uče (učenici 68%, nastavnici 65%). Preostale tvrdnje kod kojih se te dvije grupe izrazito slažu su: „Moja škola pridaje veliku pozornost ekološkom osvještavanju učenika“ (učenici 75%, nastavnici 79%); „U mojoj se školi promiče kultura dijaloga i nenasilja među učenicima“ (učenici 82%, nastavnici 87%), te „Nastavnici u mojoj školi potiču učenike da imaju svoje mišljenje o svakoj temi“ (učenici 81%, nastavnici 76%).

Najveće razmimoilaženje između učenika i nastavnika nađeno je za tvrdnju „U mojoj se školi od učenika najviše traži da budu pristojni i poslušni“. S tom se tvrdnjom složilo 89% učenika i upola manje (42%) nastavnika. Nastavnici i učenici se vrlo malo slažu i po pitanju otvorenosti škole za suradnju s predstavnicima lokalne zajednice. Naime, dok je 59% učenika potvrdilo da su u školi često imali priliku razgovarati s predstavnicima lokalne zajednice, samo 18% nastavnika je učinilo isto, što bi moglo značiti ili da učenici tvrdnju nisu dobro razumjeli ili da nastavnici nemaju pouzdan uvid u taj oblik suradnje ako ga individualno ostvaruju njihove kolege. Relativno veliko neslaganje uočeno je i za tvrdnje „U mojoj se školi od učenika više traži da poznaju svoje odgovornosti nego svoja prava“ (učenici 74%, nastavnici 43%); „U mojoj se školi u svim aktivnostima osjeća važnost vjere“ (učenici 55%, nastavnici 27%); „U mojoj se školi stječe dojam da odrasli uvijek imaju zadnju riječ“ (učenici 74%, nastavnici 52%); „Školske aktivnosti odražavaju etničku, vjersku i jezičnu raznolikost sredine“ (učenici 66%, nastavnici 45%); „U mojoj se školi obilježavaju važni datumi vjerskih i etničkih manjina“ (učenici 71%, nastavnici 51%); „Nastavnici u mojoj školi paze da ne povrijede dostojanstvo učenika“ (učenici 63%, nastavnici 82%) te „Učenici u mojoj školi ne shvaćaju ozbiljno izbore za vijeće učenika jer se vijeće ne bavi važnim stvarima“ (učenici 64%, nastavnici 44%).

Grafikon 21: Udio učenika i nastavnika koji se slažu i potpuno slažu s odabranim tvrdnjama o školskoj kulturi (%)

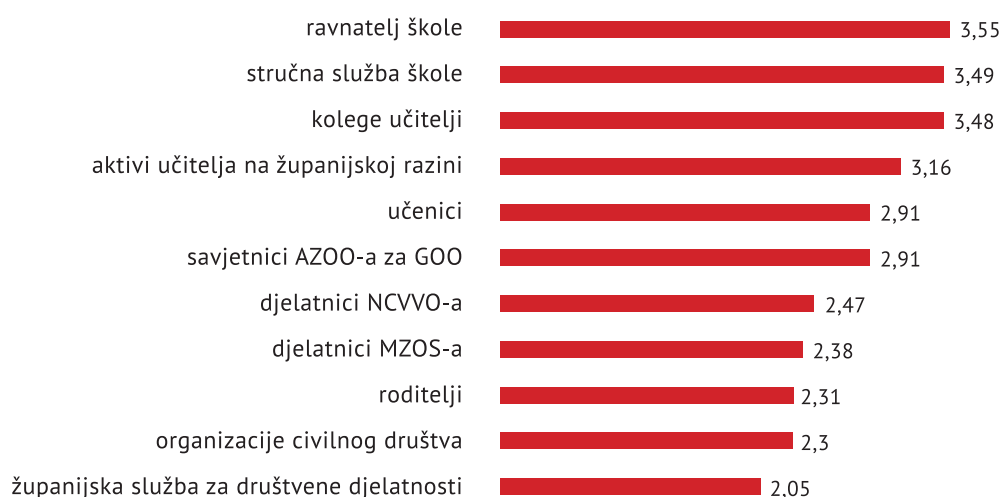
3.3.6. Potpora provedbi građanskog odgoja i obrazovanja

Prethodno je rečeno kako se 46,1% nastavnika dobrovoljno uključilo u provedbu GOO-a i da je od tog broja njih 78,5% bilo motivirano osjećajem potrebe za unaprjeđenjem svoje nastavničke kompetencije. U istraživanju eksperimentalne provedbe kurikulum GOO-a 2012.-2014. (Spajić-Vrkaš et al. 2014; 2015) pokazalo se da su propusti u pripremi učitelja razredne nastave i predmetnih nastavnika osnovne i srednje škole bili najveća smetnja punom ostvarenju ishoda u većini komponenti strukturalne dimenzije kurikuluma. Nedostatak ili neadekvatno stručno osposobljavanje glavnih dionika odgoja i obrazovanja za obradu tema i ostvarivanje ishoda političke komponente imalo je nepovoljne učinke na pripremu učenika za aktivno i odgovorno demokratsko građanstvo upravo u toj komponenti.

U našoj se zemlji od 1998. godine naovamo uvode različiti programi GOO-a, najprije kao neobvezna, a od školske godine 2014.-15., i kao obvezna međupredmetna tema za osnovne i srednje škole. Iste godine, resorni je ministar imenovao i 32 škole u kojima se GOO u 8. razredima provodio i kao zaseban, izborni predmet. Međutim, i tada je izostala sustavna priprema nastavnika za provedbu GOO-a. To područje do danas nije uvedeno kao obvezan dio sustava obrazovanja i stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika, što znači da razvoj njihovih kompetencija i dalje prvenstveno ovisi o dva čimbenika: potpori koju im za provedbu daju glavni dionici odgoja i obrazovanja i motiviranosti za samoučenje i samoinformiranje.

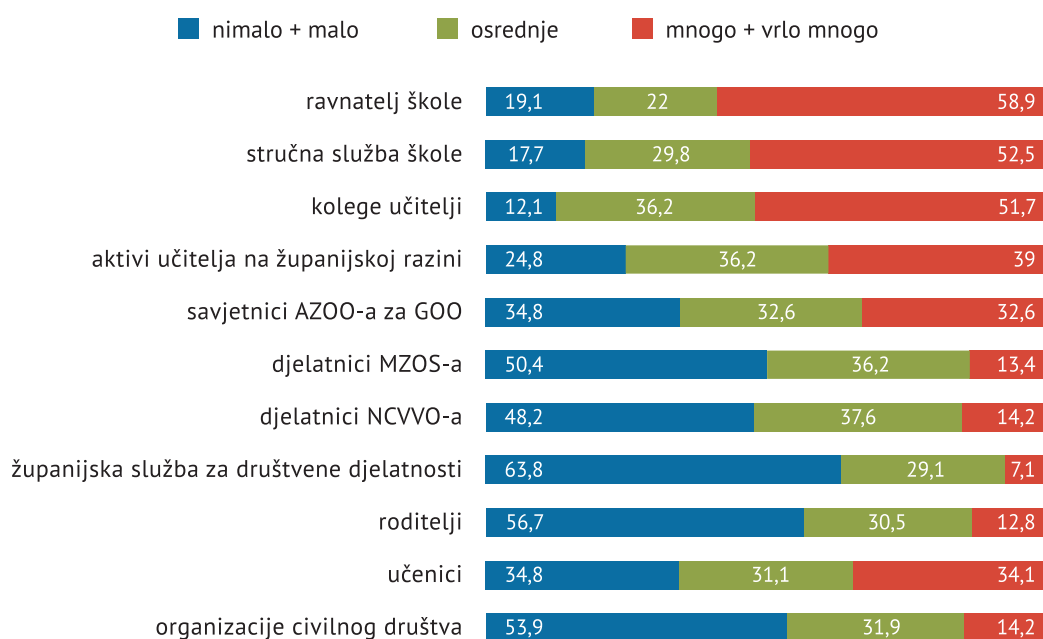
Rezultati ovog istraživanja usporedivi su s ranijima. Potpora nastavnicima za provedbu GOO-a kao samostalnog izbornog predmeta, prema njihovom mišljenju, nije bila dostatna (Grafikon 22). U prosjeku su njihov rad nešto više ($M \approx 3,5$) podržali samo ravnatelji, djelatnici stručne službe i kolege nastavnici. Potporu koju su dobili od županijskih aktera ocijenili su osrednjom, a učeničku, kao i onu koju su dobili od viših savjetnika AZOO-a za GOO i NCVVO-a, nedostatnom. Izrazito slabu potporu imali su od MZOS-a, roditelja i organizacija civilnog društva, a najmanje su im u provedbi GOO-a pomogli djelatnici županijske službe za društvene djelatnosti.

Grafikon 22: Potpora koju su nastavnici dobili za provedbu GOO-a od glavnih dionika odgoja i obrazovanja (Means)

Uvidom u distribuciju odgovora na to pitanje proizlazi da je znatnu potporu ravnatelja, djelatnika stručnih službi i kolega nastavnika dobilo nešto više od polovice ispitanika (Grafikon 23). Istovremeno, njih jedna petina je vodila GOO bez odgovarajuće potpore ravnatelja, jedna šestina se nije mogla osloniti na djelatnike stručne službe, a jednoj osmini nisu pomogli kolege nastavnici. Nadalje, četvrtina nije imala potporu županijskih vijeća, trećina je ostala prikraćena odgovarajućih usluga viših savjetnika AZOO-a koji su zaduženi za praćenje i unaprjeđenje provedbe GOO-a, kao i svojih učenika. Konačno, polovica ih nije imala osjećaj da MZOS i organizacije civilnog društva brinu o njihovim potrebama, a gotovo tri petine ih nije uživalo ni potporu roditelja.

Grafikon 23: Potpora koju su nastavnici dobili za provedbu GOO-a od glavnih dionika odgoja i obrazovanja (%)

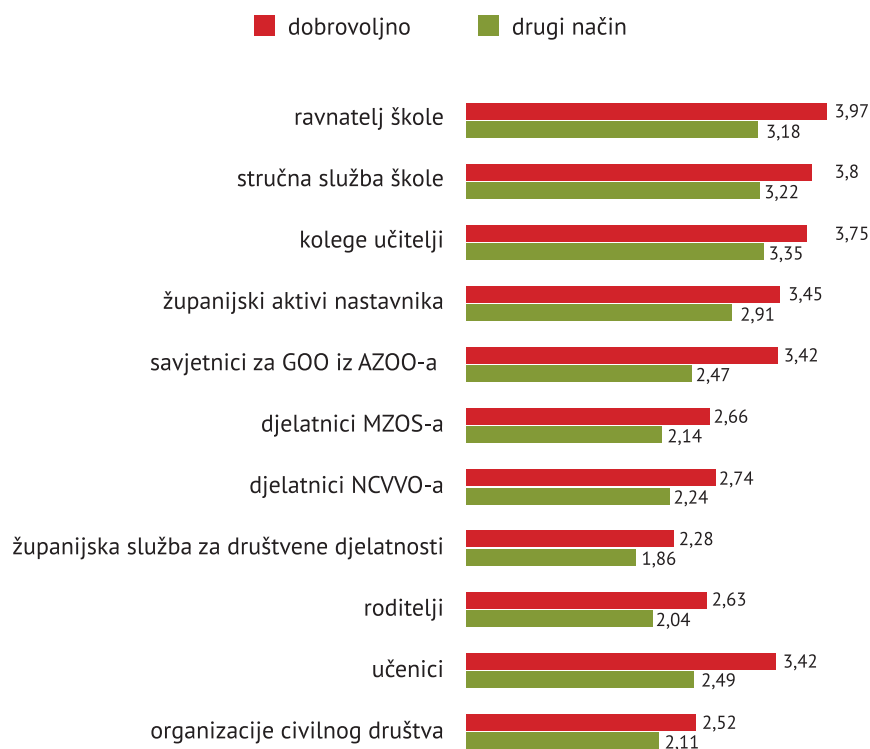
Kad su odgovori podvrgnuti faktorskoj analizi, izlučene su dvije zadovoljavajuće faktorske dimenzije koje objašnjavaju 68,92% ukupne varijance (tablica 18). Prvi faktor, *dominantno izvanškolski dionici*, određuje potpora koju su nastavnici dobili od MZOS-a, djelatnika NCVVO-a, županijske službe za društvene djelatnosti te savjetnika za GOO pri AZOO-u, organizacija civilnog društva i roditelja. Drugi faktor, *dominantno školski dionici*, okuplja ravnatelje, djelatnike stručne službe škole i kolege nastavnike te, u nešto manjoj mjeri, županijske aktive nastavnika. Potpora učenika gotovo podjednako određuje oba faktora, no zanimljivo je da je većinski dospjela pod faktor „dominantno izvanškolski dionici“. Takvo pozicioniranje učeničke potpore iznenađuje i sugerira zaključak da dio nastavnika ne vidi učeničku potporu kao sastavni dio školskog, internog sustava potpore koju dobivaju za provedbu GOO-a. To onda navodi na drugi, znatno dublji problem – da se dio nastavnika, usprkos kontinuiranim reformskim najavama, još nije uspjelo okrenuti učeniku i njegove potrebe učiniti ishodištem svoga rada. Takav zaokret osobito je važan u GOO-u, s obzirom da je najvažnija zadaća GOO-a priprema svakog pojedinog učenika za aktivnu i odgovornu ulogu građanina koja svakome jednako pripada tijekom cijelog života.

Tablica 18: Struktura faktorskih dimenzija procjena potpore glavnih dionika odgoja i obrazovanja provedbi GOO-a

Dionici odgoja i obrazovanja	Faktorske dimenzije	
	dominantno izvanškolski dionici	dominantno školski dionici
Djelatnici MZOS-a	,849	
Djelatnici NCVVO-a	,842	
Služba za društvene djelatnosti Vaše županije	,829	
(Viši) savjetnici za GOO pri Agenciji za odgoj i obrazovanje	,764	,321
Organizacije civilnoga društva	,755	
Roditelji	,738	,358
Učenici	,570	,513
Ravnatelj škole		,829
Stručna služba škole		,814
Kolege nastavnici		,790
Aktivi nastavnika na županijskoj razini	,366	,675

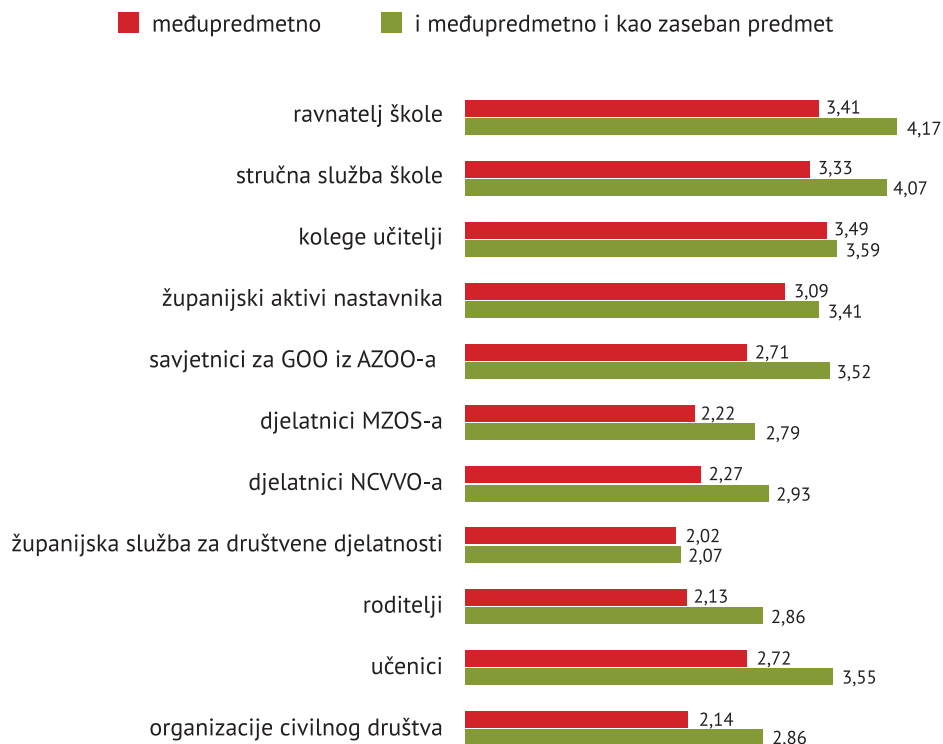
Zanimljivo je da se u percepciji potpore nastavnici statistički značajno razlikuju po načinu uključivanja u provedbu GOO-a. Nastavnici koji su u provedbu ušli dobrovoljno, nalaze se statistički značajno više na oba faktora u odnosu na svoje kolege kojima je provedba više ili manje bila nametnuta ($t=2,69$; $p<0,01$ za faktor „dominantno izvanškolski dionici“ i $t=3,95$; $p<0,01$ za faktor „dominantno školski dionici“). Detaljnijom provjerom (Grafikon 24) utvrđene su statistički značajne razlike između te dvije podskupine u svim procjenama potpore odabranih dionika, pri čemu su najveće razlike nađene u odnosu na potporu učenika ($t=5,24$; $p<0,01$), savjetnika AZOO-a ($t=5,03$; $p<0,01$), ravnatelja ($t=4,29$; $p<0,01$) i kolega nastavnika ($t=3,58$; $p<0,01$).

Grafikon 24: Razlike u procjeni potpore odabranih dionika odgoja i obrazovanja među nastavnicima prema vrsti iskustva u provedbi GOO-a (Means)

Statistički značajne razlike u percepciji potpore pojavile su se i u odnosu na vrstu iskustva u provedbi GOO-a (Grafikon 25). Nastavnici koji su GOO provodili i međupredmetno i kao poseban predmet statistički su se bolje smjestili na oba faktora ($t=2,12$; $p<0,05$ za faktor „dominantno školski dionici“ i $t=2,48$; $p=0,01$ za faktor „dominantno izvanškolski dionici“). Konkretnije, u odnosu na nastavnike koji imaju samo međupredmetno iskustvo provedbe, nastavnici koji su GOO provodili i međupredmetno i kao poseban predmet, statistički značajno povoljnije ocjenjuju potporu svih dionika, osim potpore kolega nastavnika, županijskih aktiva nastavnika i županijske službe za društvene djelatnosti. Najveće razlika između te dvije podskupine zabilježene su u odnosu na potporu učenika ($t=3,34$; $p<0,01$) i roditelja ($t=3,34$; $p<0,01$) te savjetnika za GOO u AZOO-u ($t=3,23$; $p<0,01$), ravnatelja ($t=3,13$; $p<0,01$) i djelatnika stručne službe škole ($t=3,03$; $p<0,01$).

Grafikon 25: Razlike u procjeni potpore odabranih dionika odgoja i obrazovanja među nastavnicima prema vrsti iskustva u GOO-u (Means)

Na kraju, nije utvrđena povezanost između duljine iskustva u provedbi GOO-a kao međupredmetne teme i procjene stupnja potpore glavnih dionika. Ipak, pokazalo se kako procjene potpore za dvije kategorije dionika, iako izrazito slabo, ipak pozitivno koreliraju s godinama rada u GOO-u. Nastavnici koji se dulje bave GOO-om kao međupredmetnom temom, skloniji su povoljnije percipirati potporu AZOO-a ($r=0,25$; $p<0,01$) i organizacija civilnog društva ($r=0,22$; $p<0,01$) nego njihove kolege koji imaju kraće iskustvo u tom području.

U komentarima o potpori za provedbu GOO-a nastavnici su najčešće potvrđivali dobru suradnju s pojedinim ili većim brojem dionika odgoja i obrazovanja, što svjedoče sljedeća dva komentara:

Uspješna suradnja unutar škole: učenici, učitelji, ravnatelj, roditelji, stručni suradnici.

Svi uključeni su bili maksimalno angažirani u provedbi.

U ocjenama potpore koju su dobili od dionika odgoja i obrazovanja izvan škole, nastavnici su podvojeni:

Pozdravljam pozitivan stav, podršku i motivaciju od strane savjetnica/ka AZOO-a u smislu pozitivnih kretanja, promjena u školstvu i podrške u načinu poučavanja učiteljima s terena, kao i podršku MZOS-a.

Iznimnu potporu pružili su nam viši savjetnici pri AZOO-u (...), djelatnici Volonterskog centra Osijek (...) i djelatnici Gradskog Crvenog križa.

Bez komentara. Što god mi rekli ili napisali, MZOS i AZOO će i dalje radit' po svojoj namisli.

Neki županijski voditelji izvrsno pružaju potporu i prosljeđuju informacije svojim kolegama, dok neki uopće ne. Različite organizacije i službe pružaju potporu, ali pojedinačno.

Slabu suradnju s roditeljima jedan ispitanik komentira na sljedeći način:

Roditelji imaju negativan stav prema GOO-u kao i prema zdravstvenom odgoju. Njihovo je razmišljanje da se u škole uvode neke novine koje nisu bitne za razvoj djeteta.

Iz jednog komentara se saznaje da bi nedostatak suradnje i potpore mogao dijelom biti posljedica složenosti samog programa GOO-a:

Mislim da bi sa svi dionici bolje surađivali da ima više vremena za provedbu GOO-a. Zbog opširnog programa, nedostatka vremena i neusklađenosti termina, ponekad sam morala otkazati i ono što je dogovoreno.

3.3.7. Unaprjeđenje nastavničkih kompetencija za provedbu građanskog odgoja i obrazovanja

Cjelovita i sustavna priprema nastavnika za provedbu GOO-a kao međupredmetne teme i kao posebnog predmeta ključna je za razvoj građanske kompetencije učenika. S obzirom da je takva priprema na nastavničkim fakultetima u Hrvatskoj izostala, taj se nedostatak trebao nadomjestiti kvalitetnim stručnim usavršavanjem. Nastavnicima koji provode GOO, a posebno onima koji tek ulaze u to područje, trebalo je omogućiti različite oblike kontinuiranog stručnog usavršavanja u kombinaciji s učinkovitim modelima praćenja i vrednovanja nastavne prakse. O važnosti takve pripreme govori sljedeći komentar:

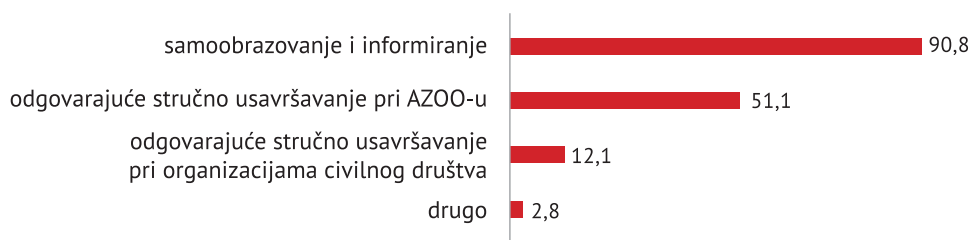
Da bi GOO zaživio u školama morate educirati učitelje, nastavnike i profesore. Bez permanentne edukacije nema napretka i pomaka prema svemu što ste željeli dobiti od integracije GOO-a.

Predmet sa puno mogućih aktivnosti, ali bez ideje i čeka se samo rad učitelja koji za to nisu obrazovani niti to žele raditi.

Nažalost, dosadašnja su istraživanja pokazala da problem pripreme nastavnika nije riješen ni kroz sustav stručnog usavršavanja. Od 1998. godine, kad se nakon završavanja prvoga Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava, to područje uvelo u Nastavni plan i program za osnovnu školu, provedba nije bila obvezna. Uvođenje i stjecanje odgovarajućih kompetencija ovisilo je prvenstveno o interesima i dobroj volji nastavnika, koji su se za GOO uglavnom pripremali samoobrazovanjem i samoinformiranjem. Kako istovremeno nisu bili uvedeni ni kriteriji kvalitete za rad u tom području, zbog čega je izostalo i utvrđivanje potrebnih kompetencija, nastavnici su bili prepušteni sami sebi i u određivanju onoga za što se trebaju samoobrazovati i u ocjenjivanju relevantnosti znanja i vještina za GOO stečenih samoobrazovanjem.

Podaci o načinima na koji su nastavnici unaprjeđivali svoje kompetencije za kvalitetnu provedbu GOO-a tijekom školske godine 2014./2015., nakon obveznog međupredmetnog uvođenja GOO-a u osnovne i srednje škole, govore o tome da je cjelovita i sustavna priprema za to područje ponovno izostala (Grafikon 26). Tek nešto više od polovice ispitanika sudjelovalo je na seminarima, radionicama i sl. u organizaciji AZOO-a, 12% ih je koristilo odgovarajuću ponudu organizacija civilnog društva, a čak devet od deset je kompetencije za vođenje GOO-a stjecalo samoobrazovanjem i samoinformiranjem.

Grafikon 26: Oblici stručnog usavršavanja nastavnika za provedbu GOO-a (%)

Oko polovice (51,8%) nastavnika je tijekom školske godine stjecalo nova znanja i vještine potrebne za rad u GOO-u na samo jedan način (ili samoobrazovanjem ili sudjelovanjem na seminarima u organizaciji AZOO-a ili na sličnim skupovima u organizaciji civilnog društva), 37,9% se usavršavalo kombinirajući dva načina, 9,3% je navelo tri, a jedan je ispitanik, osim samoobrazovanja, AZOO-a i civilnog društva, u tu svrhu iskoristio i druge mogućnosti.

Od 128 ispitanika koji su izjavili kako su potrebne kompetencije za provedbu GOO-a stjecali samoobrazovanjem i samoinformiranjem, 49,2% je dalo samo jedan odgovor, što znači da su koristili samo taj oblik stručnog usavršavanja, 39,8% je, osim samoobrazovanja, koristilo ponudu AZOO-a ili organizacija civilnog društva, a 10,2% je samoobrazovanje kombiniralo s oba oblika organiziranog usavršavanja. Od 72 ispitanika koji su se stručno usavršavali preko AZOO-a, 13,9% je odabralo samo taj odgovor, 66,7% je, osim seminara i radionica AZOO-a, označilo još jedan oblik usavršavanja, a 18,1% je koristilo sva tri navedena oblika. Od 17 nastavnika koji su potvrdili sudjelovanje na odgovarajućim seminarima i radionicama organizacija civilnog društva, četiri su se još i samoobrazovala ili sudjelovala u stručnom usavršavanju u organizaciji AZOO-a, a 12 je koristilo sva ta tri oblika.

Najveći propust sustava stručnog usavršavanja za GOO uočen je u pripremi nastavnika novaka za rad u tom području. Primjerice, od 90 ispitanika koji su imali 1-2 godine iskustva u međupredmetnoj provedbi GOO-a, 91,1% je potrebne kompetencije stjecalo samoobrazovanjem i samoinformiranjem, 44,4% je koristilo mogućnosti AZOO-a, a svaki deseti se za GOO usavršavao preko organizacija civilnog društva. Nastavnici koji su GOO vodili kao zaseban predmet, dakle u obliku koji nije bio obavezan u školskoj godini 2014.-15., našli su se u nešto povoljnijem položaju. Svih 26 ispitanika koji su imali 1-2 godine iskustva vođenja GOO-a kao zasebnog predmeta, izjavilo je kako je potreb-

ne kompetencije stjecalo samoobrazovanjem i samoinformiranjem, 21 (80,77%) ih se još usavršavalo putem AZOO-a, a 6 (23,08%) ih je sudjelovalo i na odgovarajućim seminarima i radionicama organizacija civilnog društva.

Godine iskustva bavljenja GOO-om pozitivno koreliraju s učestalošću sudjelovanja na seminarima i radionicama za stručno usavršavanje i AZOO-a i organizacija civilnog društva. Štoviše, stručno usavršavanje za GOO u organizaciji AZOO-a i civilnog društva također je pozitivno povezano, što znači da nastavnici kojima je stalo do unaprjeđenja svojih kompetencija u GOO-u nastoje iskoristiti mogućnosti stručnog usavršavanja bez obzira na to tko je organizator usavršavanja.

Razlike u učestalosti sudjelovanja na seminarima za stručno usavršavanje među nastavnicima u odnosu na način uključivanja u provedbu GOO-a, nađena je samo za seminare i radionice u organizaciji AZOO-a. Nastavnici koji su se dobrovoljno uključili u provedbu, statistički su češće koristili takve mogućnosti za razvoj svojih kompetencija od nastavnika koji su se provedbi priključili na nagovor drugih ili iz nekog drugog razloga.

Statistički značajna razlika između nastavnika koji su GOO provodili samo međupredmetno i nastavnika koji su imali iskustvo i međupredmetne provedbe i samostalnog predmeta utvrđena je samo za učestalost sudjelovanja na seminarima i radionicama za stručno usavršavanje u organizaciji AZOO-a. Nastavnici s dvostrukim iskustvom statistički su češće koristili mogućnosti takva usavršavanja od nastavnika koji su GOO provodili samo međupredmetno.

Da ni nakon uvođenja GOO-a kao obvezne međupredmetne teme u osnovne i srednje škole priprema nije bila osigurana svim nastavnicima, te da sadržaj pripremnih seminara i radionica nije uvijek odgovarao stvarnim potrebama, svjedoče sljedeći komentari:

Nismo prošli apsolutno nikakvu edukaciju.

Vrlo slabo objašnjeno i provjeravano.

Loš izbor tema i loša prezentacija, uz veličanje svojega djela, a gaženje tuđega!

Po mom mišljenju trebalo je organizirati više stručnih edukacija iz izbornog predmeta GOO-a, jer je to za nas predavače bilo nešto potpuno novo.

O kvaliteti seminara i radionica za stručno usavršavanje u GOO-u nastavnici imaju različito mišljenje:

Kroz edukacije smo stjecali kompetencije, vještine za rad u nastavi iz svih dimenzija GOO-a- ljudsko-pravne, ekološke, gospodarske, društvene, demokratske ... međupredmetnu povezanost.

Izbor predsjednika razreda tri puta i govor o tome da tek sad obrazovanje ima smisla, a do sada kao da se ništa nije radilo! Prisilno guranje svih aktivnosti škole pod okrilje GOO-a.

Na Županijskom smo imali temu općenito građanski odgoj, a za moj predmet jako mi je pomogao časopis Miš u kojemu je bila obrađena ta tema i ja sam točno tako u svom radu primijenila.

Teme koje nisu toliko povezane s građanskim već više sa situacijom u Hrvatskoj, da bi se od nas dobile potvrde šta ne valja u našem gospodarstvu i ekonomiji i kako mi sami možemo promijeniti te stvari.

Uglavnom je sve u ovom obliku nametnuto, vrijednosti građanskog društva utkane su u moju nastavu cijeli radni vijek. Sve ovo novo je (samo) zadovoljavanje forme.

Podvojenost mišljenja o kvaliteti pripremnih seminara i radionica dijelom je posljedica toga što glavni čimbenici stručnog usavršavanja nisu uspjeli pripremu organizirati cjelovito i sustavno. Većina nastavnika je ostala neupućena u teorijska polazišta i ishode GOO-a prema komponentama strukturalne i funkcionalne dimenzije eksperimentalnog programa, međupredmetno planiranje izvedbe, uključivanje pojedinih tema GOO-a u postojeće nastavne

predmete i uvođenje interaktivnih, suradničkih i istraživačkih metoda učenja za građanstvo. AZOO je, primjerice, organizirao niz seminara i radionica na kojima su stručnjaci objašnjavali strukturu programa, ishode po pojedinim komponentama, posebnosti međupredmetnog planiranja, načine na koje se sadržaji GOO-a mogu uključiti u predmete prirodne i društvene skupine (geografija, hrvatski jezik, glazbena kultura, strani jezici, informatika, vjeronauk) te prednosti aktivnih i suradničkih metoda učenja, a iskusni nastavnici su o tome prenosili svoja praktična iskustva.

Međutim, mali broj nastavnika je imao priliku sudjelovati na više takvih seminara. S druge strane, višekratno sudjelovanje nije im osiguralo sustavno i cjelovito upoznavanje složenog područja GOO-a. Na pitanje o temama koje su tijekom 2014.-15. obrađivane na seminarima i radionicama AZOO-a, ispitanici su najčešće navodili jednu ili dvije od sljedećeg niza tema: osnove demokracije, financijska pismenost, simulacija suđenja, simulacija rada Hrvatskog sabora; učenički izbori, međuljudski odnosi, kulturna baština, pravda i pravednost te proceduralna, korektivna i distributivna pravda, inkluzija, trgovanje ljudima, međunarodno humanitarno pravo, prevencija vršnjačkog nasilja, suradničko učenje, medijacija i radionice budućnosti.

Iako su sve navedene teme relevantne za ostvarivanje ishoda GOO-a, one su još daleko od onoga što je za provedbu GOO-a kao međupredmetne teme i zasebnog predmeta nastavnicima potrebno. Najveća slabost takve ponude jest nedovoljna povezanost obrađenih tema u koherentan sustav teorijskih, pedagoških, psiholoških, didaktičkih i metodičkih spoznaja. Koherentnost i sustavnost stručnog usavršavanja uspostavlja čvršće temelje za ostvarivanje ishoda svih šest komponenti strukturalne dimenzije GOO-a. Povezano s time, nejasno je zašto su neke od tema koje pridonose ostvarivanje ishoda političke komponente, u kojoj se, prema rezultatima i ovoga i prethodnih istraživanja (Spajić-Vrkaš et al. 2014; 2015), najviše zakazalo, izostavljene u stručnom usavršavanju i pripremi nastavnika za područje GOO-a kao međupredmetne teme i zasebnog predmeta.

Diskusija i zaključci

Zakoni i strategije kojima se uređuje područje građanskog odgoja i obrazovanja i institucije nadležne za provedbu

SC: Provesti analizu dokumenata i strategija u kojima se navodi mjera uvođenja GOO-a te analizu djelatnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta u GOO-u i srodnim područjima

Normativni okvir

Demokratski razvoj i stabilnost države i društva ne ovisi samo o uspostavi demokratskih političkih institucija nego i o shvaćanju, stavovima i ponašanju stanovništva glede učinkovitog ispunjavanja njihove građanske uloge. Suvremene se demokracije, stoga, sve više okreću građanskom odgoju i obrazovanju kao ključnom instrumentu pripreme djece i mladih za aktivno i odgovorno građanstvo. U tome je postignut konsenzus na svim razinama političkog odlučivanja, od lokalne i nacionalne, preko europske, do međunarodne razine.

Nužnost uvođenja GOO-a u hrvatski odgojno-obrazovni sustav proizlazi, dakle, iz potrebe učvršćivanja demokratskih načela u političkom, društvenom, kulturnom i gospodarskom životu zemlje, kao i iz pravnih, političkih i moralnih obveza koje je Hrvatska preuzela kao članica europskih i međunarodnih organizacija. Usprkos tome, Hrvatska je jedna od rijetkih europskih zemalja koja ni danas sve svoje učenike ne priprema za građansku ulogu.

Analiza najvažnijih pravno-normativnih i strategijsko razvojnih dokumenata provedena u ovom istraživanju potvrđuje postojanje relativno zadovoljavajućih normativnih pretpostavki za uvođenje GOO-a u hrvatske škole. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi u čl. 4 propisuje da učenike treba odgajati i obrazovati „u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva“, a člankom 71. obvezuje škole na osnivanje vijeća učenika koje čine predstavnici učenika svakog razrednog odjela. Nadalje, Nacionalni obrazovni kurikulum mijenja pristup odgoju i obrazovanju usmjerenjem na ishode učenja i utemeljenjem cjelokupnog sustava na poštivanju vrijednosti znanja, solidarnosti, identiteta i odgovornosti. U tekstu se navodi da „odgoj i obrazovanje potiču aktivno sudjelovanje djece i mladih u društvenom životu i promiču njihovu odgovornost prema općemu društvenom dobru, prirodi i radu te prema sebi samima i drugima“. Konačno, Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije postavlja načelo kvalitete i transparentnosti kao temeljna načela promjena u odgoju i obrazovanju.

Međutim, iako se tim dokumentima otvara prostor za sustavno uvođenje GOO-a u hrvatske škole, njima se istovremeno uvođenje i ograničava. Tekst Zakona je iznimno složen i detaljan, no u njemu ne nalazimo uređenu obvezu praćenja i vrednovanja ishoda učenja, kao ni pitanje uređenja poticajnog institucionalnog konteksta učenja, pa ostaje nejasno kako se u sustav može kvalitetno uvesti novi nastavni sadržaji ili predmet koji učenike priprema za aktivno sudjelovanje u demokratizaciji hrvatskog društva i države kroz njihovu građansku ulogu. Nacionalni obrazovni kurikulum uvodi GOO kao međupredmetnu temu bez jasnog teorijskog utemeljenja njegova sadržaja i strukture, bez argumentacije zašto je takav model najprihvatljiviji i bez objašnjenja kako se za provedbu takvog modela pripremaju nastavnici. Potonje je nužna pretpostavka punog ostvarenja ciljeva i zadataka GOO-a, s obzirom na to da nastavnički fakulteti u Hrvatskoj rijetko pripremaju studente za GOO, ali i za suradničko planiranje nastave na različitim razinama, bez čega nije moguća kvalitetna provedba međupredmetnih sadržaja. Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije usmjerena je na podizanje kvalitete odgoja i obrazo-

vanja, no ne daje odgovor na pitanje kako podignuti izrazito nisku kvalitetu građanske i političke pismenosti hrvatskih učenika o kojima ovisi daljnji razvoj demokracije u Hrvatskoj, dijelom i zbog toga što pitanje kvalitete u najvećoj mjeri podređuje zahtjevima tržišta. Suradnja među relevantnim dionicima odgoja i obrazovanja u cilju iskorištavanja postojećih resursa radi osiguranja kvalitetnih promjena, problem je svih analiziranih dokumenata. Povezano s time, Zakon propisuje partnerstvo svih odgojno-obrazovnih čimbenika na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini, no ne predviđa praćenje i vrednovanje ostvarenosti te odredbe pa se ona u praksi ostvaruje minimalno i selektivno, bez jasnih kriterija favoriziranja nekih dionika na račun drugih.

Djelovanje Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta

Financiranje građanskog odgoja i obrazovanja

Nedostatak političke volje i nespremnost državne administracije za provedbu dva su obilježja koja kontinuirano prate pokušaje uvođenja GOO-a u hrvatski odgojno-obrazovni sustav već više od dva desetljeća, što se najbolje vidi kroz financijske pokazatelje predviđene za to područje.

Desk analizom je utvrđeno kako se uz mjere i provedbene aktivnosti relevantnih nacionalnih programa koje se odnose na pripremu mladih za aktivno i odgovorno građanstvo u sustavu formalnog odgoja i obrazovanja ne predviđaju posebna financijska sredstva. Izriječno se navodi ili kako sredstva nisu potrebna ili kako će se ona osigurana iz proračuna MZOS-a, što analizom proračunskih stavki MZOS-a nije bilo moguće potvrditi. U promatranom je razdoblju (2012. -2015. godine) eksperimentalno proveden kurikulum GOO-a u 12 osnovnih i srednjih škola, potom je u sve osnovne i srednje škole eksperimentalno uveden GOO kao međupredmetna tema prema Programu međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja te eksperimentalni program GOO-a kao izborni predmet u 8. razrede tridesetak osnovnih škola, a velik broj nastavnika je prošao seminare za stručno usavršavanje za GOO. Usprkos tome, ni u jednoj stavci namijenjenoj uvođenju inovacija nije vidljivo povećanje koje bi potvrdilo političku volju za sustavnim uvođenjem GOO-a u škole. Tijekom promatrane četiri godine kontinuirano se smanjuju sredstva za Agenciju za odgoj i obrazovanje. Ušteda se uglavnom odnosi na provedbu nacionalnih programa i stručno usavršavanje djelatnika u formalnom sustavu odgoja i obrazovanja, dok troškovi administracije i upravljanja AZOO-om ostaju nepromijenjeni. Samo je u 2015. godini smanjena proračunska stavka za stručno usavršavanje djelatnika u osnovnom i srednjem školstvu za 245,5 tisuća kuna.

Suradnja s ključnim dionicima

Prema informacijama dostupnim na portalu MZOS-a u vrijeme provedbe desk analize, MZOS ostvaruje suradnju s drugim dionicima odgoja i obrazovanja sukladno Kodeksu savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata⁴⁸. Sudjelovanje zainteresirane javnosti određuje se četirima razinama: informiranje, savjetovanje, uključivanje i partnerstvo. Prilikom izrade nacрта prijedloga zakona ili nekog drugog propisa ili akta (odluke, deklaracije, strategije, programi i drugo) kojim se provodi politika Hrvatskoga sabora ili Vlade Republike Hrvatske, minimalni standardi i mjere za savjetovanje sa zainteresiranom javnošću su:

- Pravodobno informiranje o planu donošenja zakona, drugih propisa i akata
- Dostupnost i jasnoća sadržaja postupka savjetovanja
- Jasno naznačen rok provedbe internetskog i drugih oblika savjetovanja
- Povratna informacija o učincima provedenoga savjetovanja te
- Usklađenost primjene standarda i mjera savjetovanja u državnim tijelima.

⁴⁸ Kodeks savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja zakona, drugih propisa i akata donesen je 21. studenoga 2009. godine Zaključkom Vlade Republike Hrvatske, a sukladno mjerama planiranim u Akcijskom planu uz Strategiju suzbijanja korupcije i obvezama koje proizlaze iz ciljeva Nacionalne strategije stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2006. do 2011. godine te pripadajućeg Operativnog plana.

Tijela nadležna za izradu nacrtu zakona, drugog propisa ili akta informiraju Vladu o provedenom postupku savjetovanja sa zainteresiranom javnošću kao i o rezultatima savjetovanja.

Rezultati desk analize potvrđuju da MZOS u dijelu javnih rasprava nije zadovoljio minimalne standarde i kriterije propisane Kodeksom, osobito *obvezatnost davanja povratne informacije o učincima provedenog savjetovanja*. Analiza je, naime, pokazala kako ne postoji standardni obrazac za izvještavanje javnosti o rezultatima javnog savjetovanja, zbog čega se javljaju problemi i u odnosu na kriterij dostupnosti očitovanja. U pojedinim situacijama dostupna su sva očitovanja, no dio njih se objavljuje bez imena osobe ili institucije koja ih šalje. U nekim slučajevima, primjerice kod Nacrta nastavnog plana i programa Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu i Nacrta Zakona o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, rezultati javnog savjetovanja nisu objavljeni. Očitovanja i obrazloženja su u nekim slučajevima objedinjena i objavljena kao jedan dokument, dok su u drugima dostupna samo očitovanja bez obrazloženja o njihovom prihvatanju ili odbijanju. Kriterij *usklađenosti primjene standarda i mjera savjetovanja u državnim tijelima* koji uvjetuje imenovanje koordinatora za javna savjetovanja unutar odgovornog tijela državne uprave, nije zadovoljen niti u jednom slučaju.

Iz desk analize je vidljivo kako je MZOS-ova procedura vezana za javne rasprave i komunikaciju sa zainteresiranom javnošću nedostatna i netransparentna. Nije moguće izdvojiti korake koje Ministarstvo poduzima kako bi što šira zainteresirana javnost mogla sudjelovati u javnim savjetovanjima.

Osim tijekom izrade nacrtu prijedloga zakona ili nekog drugog propisa ili akta, MZOS komunicira s javnošću putem svoje mrežne stranice. Desk analizom je utvrđeno niz nedostataka povezanih s kategoriziranjem, arhiviranjem i ažuriranjem obavijesti.

Rezultati kvalitativne analize potvrđuju sve navedene probleme uspostavljanja i održavanja komunikacije MZOS-a s ključnim dionicima koji su utvrđeni desk analizom. Tim aspektom djelovanja MZOS-a osobito nezadovoljstvo izražavaju predstavnici civilnog društva, što označavaju kao instrumentalan pristup suradnji i partnerstvu u sustavu odgoja i obrazovanja. Oni, naime, navode kako je MZOS otvoren za suradnju samo ako je ona inicirana „iznutra“, iz samog Ministarstva. Inicijative koje dolaze „izvana“ prema MZOS-u i drugim državnim institucijama i tijelima, čak i kad je riječ o od pojedincima, tijelima i organizacijama s višegodišnjim iskustvom u izradi i provedbi odgovarajućih programa te njihovu praćenju i vrednovanju, kao i u stručnom usavršavanju učitelja i nastavnika, najčešće bivaju ignorirane.

Ljudski kapaciteti

Kvalitativna analiza pokazala je kako postoji konsenzus među predstavnicima javnog sektora i civilnog društva o tome da donošenje i provedba politike odgoja i obrazovanja MZOS-a nije ni cjelovita ni kontinuirana. Svaki novi resorni ministar mijenja prethodne prioritete i pristupe sustavu odgoja i obrazovanja, što su sudionici fokus grupa objasnili nedostatkom vizije i nedovoljnim poznavanjem mehanizama učinkovite promjene, ali i centraliziranošću, zatvorenošću i stručnom potkapacitiranošću MZOS-a. Uključivanje vanjskih dionika nerijetko vodi do manjka njihova prihvatanja u stručnoj, ali i široj javnosti. Posljedica toga je često odustajanja od započetih procesa, ponekad i u zreloj fazi pripreme.

Desk analizom je utvrđeno kako se od pet ministara koji su na tu dužnost birani zadnjih desetak godina, samo jedan posvetio proučavanju odgoja i obrazovanja u svojoj znanstveno-istraživačkoj karijeri, što znači da prije preuzimanja te funkcije većina nije imala uvid u složenost i probleme odgojno-obrazovnog sustava i način na koji on kao cjelina funkcionira. Usprkos tome, svaki je na samom početku mandata spremno izjavio kako će provesti cjelovite i učinkovite reforme sustava kako bi ga uskladio s potrebama demokratskog društva znanja, a da pri tome ni jedan nije pokrenuo opsežna istraživanja sustava na kojima bi se temeljila racionalno planirana i učinkovita reforma.

Djelovanje Agencije za odgoj i obrazovanje

SC: Provesti analizu djelatnosti i aktivnosti Agencije za odgoj i obrazovanje u područjima značajnim za provedbu GOO-a.

Suradnja s ključnim dionicima

Rad Agencije je javan. Prema članku 66. Zakona o AZOO-u⁴⁹, Agencija obavještava javnost o svojoj djelatnosti sredstvima javnog priopćenja, održavanjem stručnih skupova i savjetovanja, izdavanjem publikacija ili na neki drugi primjeren način. Sukladno članku 67. Agencija je dužna, s obzirom na karakter svoje djelatnosti, pravodobno i na pogodan način obavještavati građane, pravne osobe i druge korisnike o uvjetima i načinu davanja svojih usluga i obavljanju djelatnosti za koju je osnovana.

Članak 18. Statuta o radu Agencije određuje da je Agencija u obavljanju svoje djelatnosti obvezna surađivati s relevantnim vanjskim stručnjacima, o čemu konačnu odluku donosi ravnatelj u skladu sa Statutom Agencije. U Izvješću o radu Agencije iz 2014. godine⁵⁰ se, kao suradnici u provedbi programa stručnog usavršavanja, navode ugledni stručnjaci iz visokoškolskih ustanova koji se primarno bave pitanjima odgoja i obrazovanja, ravnatelji i stručni suradnici iz predškolskih, osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova te iskusni učitelji i nastavnici. U istom se tekstu navodi da Agencija ostvaruje suradnju i s drugim dionicima izrade i provedbe odgojno-obrazovne politike u Republici Hrvatskoj, kao što su druge visokoškolske ustanove, resorno i druga srodna ministarstva, centri, agencije itd. Na županijskoj razini kao predavači i voditelji radionica angažiraju se lokalni stručnjaci ili uspješni praktičari. Međutim, na mrežnoj stranici Agencije nije moguće pronaći pravilnik ili barem listu kriterija na temelju kojih se donose odluke o uključivanju, odnosno isključivanju pojedinih stručnjaka, ustanova i organizacija. Takve je dokumente prijeko potrebno predložiti javnosti kako bi se, primjerice, utvrdilo zašto stručnjaci iz civilnog društva nisu navedeni među stručnjacima s kojima Agencija ostvaruje suradnju, odnosno zašto Agencija zapostavlja koristiti sve resurse koji joj stoje na raspolaganju u sustavu stručnog usavršavanja, budući da na taj način djeluje suprotno načelu međusektorske suradnje.

Obavještavanje zainteresirane javnosti putem Interneta

Rezultati desk analize sadržaja mrežne stranice Agencije za odgoj i obrazovanje upućuju na sljedeće:

- Objave na mrežnoj stranici Agencije odnose se na 6 od 13 djelatnosti propisanih Zakonom o Agenciji za odgoj i obrazovanje. Informacije o aktivnostima povezanim s, između ostaloga, nacionalnim kurikulumom i praćenjem provedbe Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda kao dijela nacionalnog kurikuluma, nisu dostupne.
- Komunikacija Agencije sa zainteresiranom javnošću putem Interneta jednosmjerna je, što osobito dolazi do izražaja u području GOO-a. Agencija ne koristi Internet kako bi zainteresiranu javnost kontinuirano uključivala u rasprave i rješavanje kontroverznih pitanja oko sadržaja GOO-a i modela njegove provedbe niti kako bi potakla relevantne dionike na sudjelovanje u provedbi GOO-a.
- Agencija svojim objavama ne daje jasan uvid javnosti u svoj rad. Sve objave na njevoj mrežnoj stranici isključivo su upućene izravnim korisnicima – školama i njihovim djelatnicima. Izuzev objave o izboru nove ravnateljice Agencije, ne postoji niti jedna druga objava kojom se zainteresirana javnost te dionici odgoja i obrazovanja informiraju o drugim kadrovskim promjenama. Stranica ne sadrži ni izvještaje ili zaključke sa sastanaka Agencije koji su od javnog interesa niti detaljnije informacije o suradnji s drugim dionicima u ostvarivanju zadaća za koje je Agencija nadležna.

Organizacija stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika

Informacije o stručnim skupovima koje organizira ili suorganizira Agencija objavljuju se na mrežnoj stranici www.azoo.hr dok se za sudjelovanje na tim skupovima prijavljuje putem aplikacije <http://www.ettaedu.eu/>. U 2014. godini savjetnici Agencije organizirali su 1227 stručnih skupova, a voditelji županijskih vijeća još 3394. U Izvješću Agencije za 2014. navodi se kako je prosječna ocjena koju su polaznici seminara za stručno usavršavanje dali agencijskim voditeljima bila 3,7 (od mogućih 5,0), a vanjskim stručnjacima, uključujući predstavnike civilnog društva, 4,7. Iako ti podaci potvrđuju da Agencija angažira visoko kompetentne stručnjake za stručno usavršavanje učitelja i nastavnika, informacije o kriterijima izbora na mrežnoj stranici nije moguće pronaći, a zbog čega su zainteresiranim stručnjacima i potencijalnim suradnicima ostali nepoznati preduvjeti koje moraju ispuniti kako bi za organizaciju stručnog usavršavanja dobili potporu AZOO-a ili ušli u sustav bodovanja ettaedu.eu. Ovaj su problem redovito isticali i predstavnici civilnog društva u kvalitativnom dijelu istraživanja. Brojne organizacije civilnog društva u Hrvatskoj kontinuirano izrađuju, unapređuju i provode programe za stručno usavršavanje učitelja, nastavnika i djelatnika stručnih službi škole u različitim područjima, no većina ih nije certificirana, što njihove korisnike dovodi u neravnopravan položaj u odnosu na sudionike seminara koje organizira ili priznaje AZOO. Odluku o tome koji će „vanjski“ programi biti certificirani i na koji način, donosi isključivo AZOO, ali bez javno predočenih kriterija. Povezano s time, predstavnici civilnog društva su u razgovoru često naglašavali kako njihove pozive na suradnju i kapacitete koje posjeduju u području stručnog usavršavanja djelatnika škole, AZOO najčešće ili ne prepoznaje ili ignorira. Po njima je takav odnos neprihvatljiv osobito u području GOO-a, budući da AZOO u tom i srodnim područjima nema dovoljno kapaciteta za kvalitetno i sustavno provođenje stručnog usavršavanja učitelja, nastavnika i drugih neposrednih dionika odgoja i obrazovanja.

Provedba građanskog odgoja i obrazovanja, kontekst provedbe i učinci

SC: Utvrditi u kojoj mjeri nastavnici dobivaju potrebnu podršku od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i Agencije za odgoj i obrazovanje za implementaciju GOO-a.

Ostvaruju li škole ključne ciljeve i zadaće građanskog odgoja i obrazovanja?

Ključna komponenta provedbe GOO-a u školama, još od izrade Nacionalnog programa za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo 1999. godine, jest „Projekt građanin“. Riječ je svjetski poznatom modelu koji je izvorno nastao u Centru za građanski odgoj iz Calabasasa u SAD, a u kojemu se od učenika traži uočavanje, analiziranje, rješavanje i predstavljanje svojih rješenja problema u školi i lokalnoj zajednici. Također, sukladno izvornom modelu, AZOO svake godine organizira smotru najboljih ostvarenja tog projekta u predškolskim ustanovama te u osnovnim i srednjim školama. Pregledom zbornika koji sadrže kratke opise svih projekata predstavljenih na smotri u određenoj godini, uočavaju se pozitivne promjene, primjerice, u pogledu broja uključenih odgojno-obrazovnih ustanova te odabira tema i istraživačkih metoda relevantnih za područje GOO-a. Analizom sadržaja zbornika utvrđeni su i neki nedostaci provedbe „Projekta građanin“ koje je moguće ukloniti revizijom i nadopunom dosadašnjeg pristupa. Riječ je o sljedećim propustima: a) neujednačenost obrađenih i predstavljenih tema (neke teme GOO-a i njemu srodnih područja dominiraju svim smotrama dok su druge važne teme zanemarene); b) radeći na projektu, učenici prepoznaju uskraćivanje pojedinog prava, no najčešće se zadržavaju na njegovu objašnjavanju; c) u projektima koji se tiču političke komponente GOO-a, učenici dolaze do potencijalnog rješenja problema, no rijetko imaju priliku svoje rješenje predstaviti nositeljima lokalne vlasti, predstavničkim tijelima mladih i sl. pa njihovi produkti ostaju samo produkti školskog projekta⁵¹; d) u dijelu projekata, osobito ekološke tematike koja je česta na smotrama, učenici analiziraju i rješavaju određeni problem, no ostaje nejasno je li i na koji način taj problem povezan s građanstvom i GOO-om; e) većina projekata predstavljenih na smotrama nije rezultat međupredmetne provedbe GOO-a, nego provedbe GOO-a kao izbornog predmeta ili izvannastavne aktivnosti, što je još jedan dokaz ishitrenosti odluke o međupredmetnoj provedbi GOO-a.

⁵¹ Npr. sklopu projekta škole OŠ Šime Budinića iz Zadra učenici su razvili plan djelovanja kako smanjiti prometnu izoliranost zadarskih otoka, no svoj plan nisu uputili lokalnim vlastima, odnosno političarima.

Rezultati ispitivanja nastavnika o ostvarenju ishoda GOO-a, prema šest komponenti strukturalne dimenzije programa, daju detaljniji uvid u kvalitetu provedbe GOO-a. Polovica i više od polovice ispitanih nastavnika navodi kako su u nastavi GOO-a „mnogo“ i „vrlo mnogo“ ostvarili ishode ekološke, društvene i ljudskopravne komponente programa, a četvrtina ih tvrdi da je jednako uspjela s gospodarskom komponentom. S ostvarenjem ishoda središnje komponente GOO-a, političke, zadovoljan je tek svaki deseti nastavnik, a više od dvije petine ih priznaje da su u tome uspjeli „malo“ ili „nimalo“. Pogledaju li se prosječne vrijednosti, slika ni malo nije optimistična. Ishodi društvene, ekološke, (inter) kulturne i ljudskopravne komponente ostvareni su tek „osrednje“, gospodarske još i manje, a politička komponenta je ostala gotovo neobrađena.

Predstavnici javnog sektora i civilnog društva koji su sudjelovali u kvalitativnom dijelu istraživanja iskazali su relativno visok stupanj slaganja u pogledu važnosti i zadaća GOO-a, ali i u pogledu sumnji u učinkovitost sadašnjeg modela njegove provedbe. Istakli su kako ishode GOO-a nije moguće ostvariti na tradicionalan, „predavački“ način, već jedino korištenjem aktivnih, iskustvenih i istraživačkih metoda učenja kojima se potiče razvoj vještina kritičkog mišljenja i logičke analize društveno-političkih procesa. Razvijenost tih vještina i poznavanje strukturnih komponenti demokracije glavne su odlike kompetentnog građanina.

Jedno od najvažnijih pitanja koja se u ovom području postavljaju od kraja devedesetih godina prošlog stoljeća naovamo, jest model uvođenja GOO-a u hrvatski odgojno-obrazovni sustav. Do danas je ostalo sporno je li najbolje rješenje međupredmetna tema ili zaseban predmet ili jedno i drugo. Rezultati ispitivanja učenika navode na zaključak da bi GOO kao zaseban predmet mogao biti učinkovitiji čimbenik pripreme učenika za aktivno i odgovorno građanstvo, kao i demokratizacije rada i odnosa u školi od međupredmetnog modela provedbe. Učenici koji su pohađali izbornu nastavu GOO-a su, u odnosu na učenike koji su bili uključeni u međupredmetnu provedbu GOO-a, statistički značajno više tvrdili kako su se pod utjecajem GOO-a počeli više informirati o zbivanjima u lokalnoj zajednici i sukobe češće rješavati nenasilnim metodama. Što se promjena u kulturi škole tiče, čini se da uvođenje GOO-a kao zasebnog predmeta pridonosi ubrzanju procesa demokratizacije škole, osobito kad je riječ o načinu upravljanja školom, odnosima između učenika i nastavnika te priznanju učeničkog glasa. Međutim, zanimljivo je da učinci GOO-a kao zasebnog predmeta slabe kad je riječ o unaprjeđenju odnosa koji su karakteristični za interkulturalnu demokratsku školu, kao i za demokratsku školu okrenutu učeniku kao građaninu.

Potpora nastavnicima koji provode građanski odgoj i obrazovanje

Jedan od problema koji permanentno prati provedbu GOO-a slaba je potpora praktičarima, što je potvrdilo i ovo istraživanje. Nastavnici u prosjeku najveću potporu za rad u GOO-u dobivaju od ravnatelja, djelatnika stručne službe škole i kolega nastavnika, a najmanju od djelatnika županijske službe za društvenu djelatnost. Između ta dva pola smješteni su preostali dionici, pri čemu su potporu županijskih aktiva nastavnici ocijenili povoljnije od potpore koju dobivaju od viših savjetnika AZOO-a i, osobito od MZOS-a, roditelja i organizacija civilnog društva. Očekivano, nastavnici koji se dulje bave GOO-om kao međupredmetnom temom skloniji su povoljnije percipirati potporu AZOO-a i organizacija civilnog društva, nego njihove kolege koji imaju kraće iskustvo u tom području.

Najvažnija potpora koju AZOO pruža nastavnicima i drugim djelatnicima škole seminari su za stručno usavršavanje i stručne publikacije iz GOO-a i srodnih područja postavljene na Internet. Pregledom dostupne literature ustanovljeno je kako se stranica AZOO-a u tu svrhu koristi vrlo selektivno. Na njoj se ne nalaze informacije, poveznice ili tekstovi važnih domaćih radova iz područja GOO-a, primjerice Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja, koji je u 2012.-2014. eksperimentalno proveden u 12 osnovnih i srednjih škola, ali ni izvještaji o rezultatima provedbe u kojima je detaljno razrađena složena metodologija praćenja i vrednovanja. Većina objavljenih publikacija nisu izvorni domaći tekstovi nego prijevodi i/ili kompilacije radova objavljenih u drugim zemljama, osobito u SAD-u. Iako su tuđa iskustva i primjeri dobre prakse iz drugih država u kojima se provodi GOO ili srodna područja prijeko potrebni izvori poučavanja i učenja za građanstvo u hrvatskim školama, neprihvatljivo je da nacionalna agencija nadležna za kvalitetnu provedbu GOO-a svoje korisnike ne upućuje na primjerene domaće izvore u tom području. Osim publikacija, na mrežnoj stranici Agencije mogu se naći i kraći

tekstovi u kojima se obrađuju pojedine teme GOO-a, kao što su identitet, domoljublje, nacionalizam, patriotizam, šovinizam, zaštita potrošača itd. Osim što dijelu tih tekstova nedostaje konceptualne jasnoće, a većini i popis korištene literature, nije razvidno zašto su za predstavljanje složenog sadržaja GOO-a nastavnicima i drugim djelatnicima u odgoju i obrazovanju odabrane samo te teme, od kojih dio ne spada u središnje teme GOO-a.

Tim nalazima treba pridodati rezultate desk analize sadržaja dokumenata o stručnom usavršavanju učitelja i nastavnika. Oni ukazuju na problem nesustavnosti u organizaciji i evidentiranju sudionika skupova za stručno usavršavanje u GOO-u, zbog čega nije razvidno koliko je praktičara prošlo izobrazbu, koje kompetencije su stekli i što im za kvalitetan rad u GOO-u još nedostaje. Podaci dobiveni u razgovorima s predstavnicima javnog sektora i civilnog društva podupiru rezultate desk analize. Sudionici razgovora naglašavaju kako stručno usavršavanje nastavnika nije učinkovito, dijelom i zbog skromnih financijskih sredstava namijenjenih toj djelatnosti. Oni drže da je adekvatno financiranje ključ dobrog sustava usavršavanja praktičara, budući da se na taj način povećava broj odgovarajućih skupova, poboljšava sadržajna i metodička komponenta stručnog usavršavanja i omogućuje većem broju učitelja i nastavnika sudjelovanje u tom sustavu.

Stručno usavršavanje za rad u GOO-u pojavilo se kao gorući problem i u odgovorima nastavnika u kvantitativnoj fazi istraživanja. Najveći propust uočen je u pripremi nastavnika novaka za to područje. Od ukupno 90 ispitanika koji su imali do dvije godine iskustva u međupredmetnoj provedbi GOO-a, devet od deset je potrebne kompetencije stjecalo samoobrazovanjem i samoinformiranjem, nešto više od dvije petine je koristilo mogućnosti AZOO-a, a svaki deseti se za GOO usavršavao u suradnji s organizacijama civilnog društva. Podaci o načinima na koji su nastavnici unaprijeđivali svoje kompetencije za kvalitetnu provedbu GOO-a tijekom školske godine 2014./2015., u kojoj je uvedena obveza međupredmetne provedbe GOO-a u osnovne i srednje škole, govore o tome da je kvalitetna priprema praktičara za GOO i tada izostala. Tek je nešto više od polovice ispitanih nastavnika sudjelovalo u seminarima, radionicama i sl. u organizaciji AZOO-a, 12% ih se pripremalo uz pomoć organizacija civilnog društva, a čak devet od deset je kompetencije za vođenje GOO-a stjecalo samoobrazovanjem i samoinformiranjem. Oko polovice nastavnika je tijekom te školske godine stjecalo relevantna znanja i vještine samo na jedan način - ili samoobrazovanjem ili sudjelovanjem na seminarima u organizaciji AZOO-a ili na sličnim skupovima u organizaciji civilnog društva, manje od dvije petine se usavršavalo kombinirajući dva načina, a manje od desetine je navelo sva tri načina usavršavanja.

Dodatna slabost sustava stručnog usavršavanja za GOO, koja je uočena desk analizom, nedovoljna je organiziranost obrađenih tema u koherentan sustav pedagoških, psiholoških, didaktičkih i metodičkih spoznaja. Nejasnoća teorijskog okvira unutar kojega se obrađuju pojedine teme i nekoherentnost obrade, otežava učiteljima i nastavnicima uspostavu smislenijih i čvršćih temelja za ostvarivanje ishoda svih šest komponenti strukturalne dimenzije GOO-a, bez čega je provedba programa GOO-a upitna.

Demokratizacija školske kulture i građanski odgoj i obrazovanje

SC: Utvrditi percepciju školske kulture među učenicima i nastavnicima te promjena koje su rezultat provedbe GOO-a.

Percepcija školske kulture od strane učenika

Rezultati ispitivanja percepcije školske kulture od strane učenika vrlo su zanimljivi. Učenici, u prosjeku, svoje škole vide kao ustanove koje od njih prvenstveno traže poznavanje pravila i ponašanje u skladu s tim pravilima te pomoć vršnjacima s poteškoćama u učenju. Za nastavnike tvrde da ih potiču na izražavanje vlastita mišljenja, a za svoje škole u cjelini još potvrđuju kako potiču kulturu dijaloga i nenasilja te razvoj osjećaja nacionalne pripadnosti. Sva ta obilježja dio su demokratskog konteksta škole, što se osobito odnosi na zahtjev za poznavanjem pravila i ponašanjem u skladu s pravilima rada škole budući da je poznavanje i poštivanje formalno-pravnih temelja ustroja i djelovanja odgojno-obrazovne ustanove ključna pretpostavka njene učinkovitosti. Međutim, podjednako visoko na

ljestvici nalaze se i prosječni odgovori učenika na tvrdnje kojima se opisuju manje poželjna obilježja školske kulture. Te tvrdnje govore o praksi škola da se učenike koji prave probleme najčešće šalje na razgovor školskom pedagogu ili psihologu, da se od učenika najviše traži pristojnost i poslušnost, odnosno poznavanje odgovornosti odvojeno od poznavanja prava, da se ne traži rješenje problema nego krivac za nastali problem i da odrasli uvijek imaju zadnju riječ. Najniži rang, koji se nalazi na sredini skale, ima tvrdnja o samostalnosti učenika u određivanju pravila ponašanja i sankcija za prekršitelje, a to je i jedina komponenta u procjeni koje su učenici bili neodlučni.

Nedosljednost u odgovorima učenika upućuje na zaključak da se u hrvatskim školama miješaju komponente demokratske i nedemokratske kulture te da se inače demokratski zahtjevi, kao što je poznavanje osnovnih pravila rada škole i ponašanje u skladu s njima, još uvijek više nalaze u službi discipliniranja učenika, nego njegove emancipacije i razvoja škole kao demokratske zajednice učenja. Potvrda tomu su i rezultati faktorske analize odgovora učenika na pitanje o školskoj kulturi. Tim je postupkom dobiveno pet faktorskih dimenzija na temelju kojih je apstrahirano pet tipova školske kulture: „škola - demokratska zajednica“, „škola reda i discipline“, „autoritarna škola“, „škola okrenuta društvenim temama“ i „škola učeničke emancipacije“. Riječ je o teorijskim konstruktima kojima se ne opisuje ni jedna konkretna škola, budući da se u stvarnosti komponente pojedinih tipova kombiniraju na različite načine.

Dobiveni tipovi usporedivi su s tipovima utvrđenim u nekoliko ranijih domaćih istraživanja, pa se sa sigurnošću može reći da se njima označavaju različiti stupnjevi demokratizacije školske kulture. U autoritarnom tipu taj je proces zapriječen centralizacijom upravljanja i vođenja škole, strogom hijerarhijskom strukturom odnosa i „rješavanjem“ institucionalnih i individualnih problema traženjem krivaca među učenicima. Preostali su tipovi apstrakcije školskih kultura koje na različite načine prolaze proces demokratizacije. U nekima se stavlja naglasak na zajedništvo, drugi traže red i disciplinu, treći nastoje učenike pripremiti za suočavanje sa širim društvenim izazovima dok se četvrti više okreću pitanjima emancipacije učenika. U usporedbi s preostalim tipovima škola, koje se također nalaze u procesu demokratizacije, „škola reda i discipline“ skriva najveći potencijal za manipulaciju učenicima. Naime, taj tip određuje i tvrdnja o nastavnicima koji potiču učenike na izražavanje vlastita mišljenja. U ozračju u kojemu se prvenstveno traži pristojnost i poslušnost, malo je vjerojatno da će učenici slobodno iskazivati svoje stavove pa je moguće da taj tip proizvodi tokenističku školsku praksu kojom se iskrivljava poimanje slobode i emancipacije učenika. Usprkos tome, „škola reda i discipline“ nije nedemokratska u smislu koji određuje autoritarni tip. U njoj je proces demokratizacije naprosto usporen zbog stavljanja naglaska na poštivanje formalnih kriterija na štetu drugih važnih komponenti tog procesa.

Analiza regionalnih razlika na tih pet faktora školske kulture potvrđuje da je kriterij regionalne pripadnosti relevantan za razumijevanje procesa promjena u hrvatskom školstvu. Škole koje pripadaju regiji Južna Hrvatska, njihovi učenici koji su pohađali GOO kao izborni predmet vide kao ustanove koje još nisu dostatno demokratizirane, koje naginju autoritarnosti i koje im ne pružaju potrebne uvjete za emancipaciju. Suprotno njima, škole Središnje Hrvatske njihovi učenici vide kao demokratske zajednice učenja okrenute važnim društvenim temama. U njima se od učenika češće traži neovisno mišljenje uz poštivanje pravila rada škole, koje se tada i poštuje od strane svih dionika, pa ne iznenađuje da njihovi učenici češće od drugih tvrde kako poštuju svoje nastavnike. Škole u Istočnoj Hrvatskoj razlikuju se od škola iz drugih regija, osobito iz Zapadne Hrvatske, isključivo po naglasku na redu i disciplini, dok su škole iz Sjeverne Hrvatske bliske školama iz Središnje Hrvatske po bavljenju društvenim temama, kao što su zaštita okoliša, nenasilna komunikacija i suradnja s lokalnom zajednicom. Škole Sjeverne, Zapadne i Središnje Hrvatske izdvajaju se od škola iz drugih regija po svojoj neautoritarnosti u odnosima između nastavnika i učenika dok se škole Grada Zagreba nalaze relativno visoko na faktoru „škola demokratska zajednica“, no u usporedbi sa školama Središnje Hrvatske njihovi su ravnatelji manje dostupni učenicima.

Percepcija školske kulture od strane nastavnika

Slično učenicima, i nastavnici svoje škole u prosjeku prvenstveno vide kao ustanove u kojima učenici s poteškoćama u učenju mogu računati na pomoć, u kojima se među dionicima promiče kultura dijaloga i nenasilja, a od učenika traži poznavanje osnovnih pravila rada škole i ponašanje u skladu s tim pravilima. Za svoje ravnatelje tvrde da su lako dostupni učenicima, a za učeničke izbore da su

isključivo u rukama učenika. U prosjeku se također slažu da njihove škole posvećuju veliku pozornost ekološkom osvještavanju učenika, njegovanju lokalne tradicije i jačanju nacionalnog identiteta te da njihovi učenici imaju snažan osjećaj pripadnosti školi. Potvrdili su i da u komunikaciji s učenicima nastoje štititi njihovo dostojanstvo i naglasiti njihove pozitivne strane, da od njih traže kritičko propitivanje onoga što uče te da ih potiču na zauzimanje vlastitog mišljenja o pitanjima o kojima se raspravlja u nastavi.

Ti rezultati općenito daju povoljnu sliku o demokratskim promjenama u školama, osobito kad se usporede s odgovorima učenika. U obje se skupine između 55% i 87% ispitanika složilo da kulturu njihove škole određuje većina odabranih demokratskih obilježja. Slijedom toga, iznenađujući je podatak da ih oko tri petine u obje skupine drži kako se u njihovim školama ne rješavaju problemi nego traže krivci, da je o nekim temama u školi najbolje šutjeti i da se roditelje poziva u školu samo kad se pojave problemi. Povoljan zaključak o demokratizaciji škola dodatno dovodi u pitanje i izrazito neslaganje između učenika i nastavnika u procjeni zahtjeva škole da učenici budu pristojni i poslušni. S tom se tvrdnjom složilo devet od deset učenika i upola manje nastavnika. Slična razmimoilaženja nađena su za još osam tvrdnji, uključujući one koje govore o naglašavanju odgovornosti učenika bez njihova razumijevanja prava i o otvorenosti škole za suradnju s predstavnicima lokalne zajednice.

Učinci provedbe građanskog odgoja i obrazovanja na rad i odnose u školi

Percepcija učinaka građanskog odgoja i obrazovanja od strane učenika

Učenici koji su pohađali nastavu GOO-a kao izborni predmet u prosjeku se slažu da je GOO imao više ili manje pozitivne učinke u svih 19 odabranih dimenzija rada i odnosa u školi. Pozitivan učinak za svaku tvrdnju, s izuzetkom suradnje škole i roditelja, potvrdilo je njih više od tri petine. Najveći uspjeh provedbe GOO-a, oko tri četvrtine vidi u ozbiljnijem shvaćanju svojih prava i odgovornosti, poboljšanju odnosa između učenika i učenica, između učenika koji pripadaju različitim kulturama i vjeroispovijestima, prema učenicima koji imaju poteškoća u učenju, kao i između učenika i nastavnika, češćem korištenju razumnih dokaza umjesto sile i porastu odgovornosti svih dionika škole za uspjeh svakog pojedinog učenika.

Percepcija učinaka provedbe građanskog odgoja i obrazovanja od strane nastavnika

Za razliku od učenika koji relativno povoljno gledaju na učinke GOO-a, nastavnici su skloniji neutralnoj poziciji. Od 19 odabranih tvrdnji nastavnici su u procjeni njih 18 bili neodlučni, a samo je u jednom slučaju kod njih prevladao pesimizam. Međutim, ni s jednom se tvrdnjom nije složila natpolovična većina nastavnika. Najveći broj je potvrdio da su pod utjecajem GOO-a učenici počeli više učiti o drugim kulturama, više pomagati vršnjacima s poteškoćama u učenju, više u raspravama koristiti razumne dokaze te ozbiljnije shvaćati svoja prava i odgovornosti. Dvije petine ih je također navelo da je GOO pridonio poboljšanju odnosa među učenicima koji pripadaju različitim kulturama, povećanju odgovornosti svih dionika škole za uspjeh svakog učenika i porastu interesa učenika za odlučivanje u školi. Nastavnici koji su GOO provodili i međupredmetno i kao zaseban predmet skloniji su nešto optimističnije gledati na učinke GOO-a od nastavnika koji su GOO provodili isključivo međupredmetno.

Najveće neslaganje u procjeni učinaka GOO-a između učenika i nastavnika nađeno je za tvrdnje koje općenito govore o poboljšanju unutar-školskih odnosa, bilo da je riječ o odnosima između učenika i nastavnika, među učenicima ili između učenika različite vjere, o ozbiljnijem shvaćanju prava i odgovornosti od strane učenika i u mirnijem rješavanju ili smanjenju vršnjačkih sukoba. Nezanemarive razlike u percepciji školskih promjena pod utjecajem GOO-a između učenika i nastavnika otežavaju izvođenje zaključka o tome je li, u kojim područjima i u kojoj mjeri provedba eksperimentalnog programa GOO-a dovela do poboljšanja rada i odnosa u školi.

Zaključno se može reći da provedba GOO-a u hrvatskim osnovnim školama ni u školskoj godini 2014.-15. nije polučila rezultate koje je inače opravdano očekivati nakon što se to područje uvede u formalni odgojno-obrazovni sustav. Rezultati ovog istraživanja, koji su dobiveni kombinacijom desk analize te kvalitativne i kvantitativne analize, ukazuju na postojanje brojnih i međusobno povezanih prepreka učinkovitoj pripremi djece i mladih za aktivno i odgovorno građanstvo, među kojima sljedeće imaju dalekosežne posljedice:

- *Nedovoljno razrađen normativni okvir za određenje GOO-a i njegovo uvođenje u škole:* Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi određuje zadaće tog područja sukladno potrebama razvoja demokratskog društva i uvodi obvezu osnivanja učeničkih vijeća, ali ne određuje građanski odgoj i obrazovanje kao instrument ostvarenja tih zadaća niti uređuje pitanje osiguranja kvalitete odgojno-obrazovnih programa. Nacionalni okvirni kurikulum svodi građanski odgoj i obrazovanje na međupredmetnu temu, ali ne određuje pitanje obrazovanja i stručnog usavršavanja nastavnika za kvalitetnu provedbu GOO-a prema međupredmetnom modelu. Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije izrijekom povezuje promjene odgoja i obrazovanja s potrebama demokratskog društva, ali te potrebe podređuje zahtjevima tržišta.
- *Nedovoljna teorijska utemeljenost i nejasnoća koncepta GOO-a:* Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole, koji je od školske godine 2014.-2015. eksperimentalno uveden u sve škole prema međupredmetnom modelu provedbe, nije utemeljen na jasnom teorijskom predlošku, nema razrađene temeljne koncepte i koherentnu strukturu.
- *Nedostatak političke volje da se GOO uvede u odgojno-obrazovni sustav:* GOO se u škole uvodi od 1999. godine nizom *ad hoc* odluka ili rješenja resornog ministarstva koji ne obvezuju ni jednog dionika odgoja i obrazovanja na određeno djelovanje i postizanje određenih ishoda. Nedostatak političke volje očituje se, između ostaloga, u izostanku proračunske stavke namijenjene financiranju GOO-a, nezainteresiranosti i nepripremljenosti državne administracije za kvalitetan pristup tom području, kao i u nedostatku komunikacije i suradnje između resornog ministarstva i zainteresirane javnosti.
- *Monopoliziranje sustava stručnog usavršavanja djelatnika u odgoju i obrazovanju:* Agencija za odgoj i obrazovanje koja je nadležna za kvalitetnu provedbu odgojno-obrazovnih programa, uključujući GOO, djeluje netransparentno i diskriminativno. To je najvidljivije u području stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika za GOO, u kojemu pristrano koristi postojeće vanjske resurse, najčešće ignorirajući pozive na suradnju iz dijela civilnog društva s dugogodišnjim iskustvom u tom području. Kriteriji za izbor suradnika nisu dani na uvid zainteresiranoj javnosti, kao ni kriteriji za odabir tema skupova, komunikacija s korisnicima je jednostrana, informacije o stručnim skupovima često su manjkave, a nedostaje i baza podataka o sudionicima skupova, razvoju njihovih stručnih kompetencija i njihovim potrebama ili potrebama njihovih škola u području GOO-a. Iako Agencija i županijski uredi godišnje organiziraju velik broj skupova za stručno usavršavanje, teme tih skupova samo dijelom odgovaraju potrebama praktičara u području GOO-a. Štoviše, većina učitelja i nastavnika ne sudjeluje na tim skupovima nego kompetencije za rad u GOO-u najčešće stječe samoobrazovanjem i samoinformiranjem, zbog čega ih većina navodi da nemaju potporu resornog ministarstva i Agencije u provedbi GOO-a.
- *Nepostojanje sustava praćenja i vrednovanja provedbe GOO-a:* Ne postoji jasna ideja o tome što određuje kvalitetan program GOO-a i njegovu provedbu pa se u nastavi GOO-a nerijetko obrađuju teme koje imaju vrlo mali potencijal u emancipaciji učenika i njegovoj pripremi za aktivno građanstvo. Sastavni dio toga je nedostatak instrumentarija za praćenje i vrednovanje nastavnog procesa i ishoda GOO-a na individualnoj i institucionalnoj razini, uključujući promjene koje se pod utjecajem GOO-a zbivaju u školskoj kulturi.

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju da o programu, kompetenciji nastavnika i stupnju demokratizacije školske kulture, ovisi hoće li provedba GOO-a rezultirati discipliniranjem ili emancipacijom učenika, odnosno hoće li škole pripremati poslušne ili osnažene hrvatske građane.

Literatura

- Arnstein, S.R. 1969. *A ladder of citizen participation*. JAIP: 35(4), 216-224.
- Bagić, D.; Šalaj, B. 2011. *Političko znanje mladih u Hrvatskoj*. U: Ur. Bagić, D. *Odgaja li škola dobre građane: studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca*. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Batarello, I.; Čulig, B.; Novak, J.; Reškovac, T.; Spajić-Vrkaš, V. 2010. *Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama: teorija i praksa*. Centar za ljudska prava. Zagreb.
- Bloor, M.; Frankland, J.; Thomas, M.; Robson, K. 2001. *Focus Groups in Social Research*. Sage Publications Ltd. London.
- Eisner, E. 1994. *Ethos and Education Perspectives*. Scottish Consultative Council on the Curriculum. Edingbourg.
- Eurydice 2005. *Citizenship Education at Schools in Europe*. Eurydice. Brussels.
- Eurydice 2012. *Citizenship Education in Europe*. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (P9 Eurydice Policy Support). Brussels.
- Finch, H.; Lewis, J. 2003. Focus Groups, u: Ritchie, J.; Lewis, J. (ur.). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Sciences Students and Researchers*. Sage Publications Ltd. London: 170 – 198.
- Glover, D.; Coleman, M. 2005. *School culture, climate and ethos: interchangeable or distinctive concepts?* Journal of In-Service Education: 31(2), 251–271.
- Hart, R. 1997. *Children's Participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. Earthscan Publications Ltd. i UNICEF. London.
- Kerr, D. 2004. *All-European Study on Policies for Education for Democratic Citizenship (EDC). Regional Study. Western Europe Region*. Council of Europe, doc. DGIV/EDU/CIT (2003) 21 rev 2. Strasbourg.
- Saldaña, J. 2009. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Sage Publications Ltd. London.
- Schulz, W.; Ainley, J.; Fraillon, J.; Kerr, D.; Losito, B. 2010. *ICCS 2009 International Report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower- secondary school students in 38 countries*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Amsterdam.
- Solvason, C. 2005. *Investigating specialist school ethos ... or do you mean culture?* Educational Studies, 2005. 31(1), 85–94.
- Spajić-Vrkaš, V. (u suradnji s M. Rajković i I. Rukavinom) 2014. *Eksperimentalna provedba kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja: Istraživački izvještaj*. Mreža mladih Hrvatske. Zagreb.
- Spajić-Vrkaš, V. 2007. *Europske integracije i obrazovanje za demokratsko građanstvo u cjeloživotnoj perspektivi*. Ur. U. V. Previsić; N.N. Soljan; N. Hrvatic *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*. Hrvatsko pedagoškijsko društvo, 380-394. Zagreb.
- Spajić-Vrkaš, V. (u suradnji s I. Elezović, I. Rukavina, M. Pažur, D. Vahtar i M. Čehulić) 2015. *(Ne)moć građanskog odgoja i obrazovanja*. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Zagreb.
- Šalaj, B. 2002. *Modeli političkog obrazovanja u školskim sustavima europskih država*. Politička misao: 39 (3): 127-145. Zagreb.
- Šalaj, B. 2015. *Novi programi građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatskim školama: početak ozbiljnog rada na razvoju demokratske političke kulture mladih ili smokvin list ministarstva?* U. Ilišin, V. et al. *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj*. Institut za društvena istraživanja, 241-269. Zagreb.
- Torney-Purta, J.; Lehmann, R.; Oswald, H.; Schulz, W. 2001. *Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Amsterdam.
- Torney-Purta, J.; Schwille, J.; Amadeo, J. (eds.) 1999. *Civic Education across Countries: Twenty-four National Case Studies from IEA Civic Education Project*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Amsterdam.

Preporuke

Donositeljima odluka na državnoj razini

Zakone, propise i druge pravne akte kojima se u Republici Hrvatskoj uređuje područje odgoja i obrazovanja treba prilagoditi potrebama razvoja racionalnijeg, učinkovitijeg, fleksibilnijeg i otvorenijeg odgojno-obrazovnog sustava kojim se ravnomjernije osiguravaju nacionalni, lokalni i individualni interesi u kontekstu globalnog, umreženog društva.

Donositelji odluka na razini Republike Hrvatske trebaju u javnom prostoru promicati ideju i praksu aktivnog i odgovornog građanstva temeljenog na vrijednostima ljudskih prava, ravnopravnosti i nediskriminacije, vladavine prava, nenasilja i kulturnog pluralizma te osigurati formalno-pravne i financijske preduvjete za uvođenje kvalitetnog građanskog odgoja i obrazovanja na sve razine odgojno-obrazovnog sustava, uključujući preduvjete za unaprjeđenje kompetencija i profesionalnog ugleda nastavnika te za poticanje suradnje svih ključnih dionika u tom procesu.

Politike i strategije razvoja odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj treba donositi u skladu s načelima i smjernicama Povelje Vijeća Europe o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava te informirati sve ključne dionike i najširu javnost o sadržaju Povelje i načinima na koje se njena načela i smjernice provode u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu.

Priznati građanski odgoj i obrazovanje kao važan segment razvoja odgojno-obrazovnog sustava Republike Hrvatske te ga, u skladu s tim, razvijati kontinuirano i sustavno, neovisno o vladajućoj političkoj opciji.

Osigurati formalno-pravne pretpostavke za kontinuirano praćenje i vrednovanje provedbe zakona kojima se uređuje odgojno-obrazovni sustav u cjelini i pojedini njegovi segmenti, uključujući uvođenje i provedbu građanskog odgoja i obrazovanja, u čemu sudjeluju svi ključni dionici odgoja i obrazovanja, kako bi se osigurala učinkovita provedba zakonskih odredbi i, po potrebi, njihova empirijski potkrijepljena izmjena i dopuna.

MZOS-u

Javno iskazati interes i političku volju za izradom i uvođenjem kvalitetnog programa građanskog odgoja i obrazovanja na sve razine odgojno-obrazovnog sustava osiguranjem svih potrebnih ljudskih i materijalnih resursa.

Voditi razvojnu kadrovsku politiku temeljenu na profesionalnim standardima i na vodeće pozicije, o kojima ovisi razvoj učinkovitog sustava odgoja i obrazovanja, postavljati visoko kompetentne stručnjake iz područja odgoja i obrazovanja čiji prethodni rad potvrđuje njihovo dobro poznavanje odgojno-obrazovnog sustava, strategija njegove promjene i izazova u tom procesu.

Uvođenjem posebne stavke u godišnjem proračunu osigurati financijska sredstva za provedbu inovativnih programa u odgojno-obrazovni sustav, uključujući provedbu građanskog odgoja i obrazovanja po međupredmetnom modelu i modelu posebnog predmeta.

U suradnji s relevantnim javnim institucijama izraditi nacionalne okvirne kriterije ili standarde za vrednovanje kvalitete inovativnih programa i njihove provedbe, uključujući građanski odgoj i obrazovanje te osigurati da se u proces vrednovanja uključi mišljenje svih ključnih dionika odgoja i obrazovanja, osobito učenika.

Tijekom izrade i donošenja propisa i drugih pravnih akata u cijelosti poštivati minimalne standarde i mjere za savjetovanje zainteresirane javnosti sukladno članku 11. Zakona o pravu na pristup informacijama (NN 85/15) te odrediti i poštivati standardiziranu proceduru komunikacije sa zainteresiranom javnošću.

Osigurati da u proces izrade i provedbe te praćenja i vrednovanja provedbe programa građanskog odgoja i obrazovanja budu uključeni svi relevantni dionici odgoja i obrazovanja (MZOS, Agencija za odgoj i obrazovanje, Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, civilno društvo, nastavnički fakulteti, ravnatelji, nastavnici i učenici).

Podaci o MZOS-u i drugi relevantni podaci koji se postavljaju na mrežnu stranicu, kao najvažnijem izvoru informiranja javnosti o radu MZOS-a, treba kontinuirano, pravovremeno, cjelovito i smisleno organizirati, ažurirati i/ili arhivirati, uključujući rezultate javnih rasprava u području građanskog odgoja i obrazovanja te rezultate praćenja i vrednovanja provedbe programa u tom području u svrhu unaprjeđenja sustava vrednovanja i osiguranja kvalitete građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj.

AZOO-u

Utemeljiti pristup izradi i provedbi programa građanskog odgoja i obrazovanja na jasnom teorijskom konceptu podržanim relevantnim pedagoškim, metodičkim i organizacijskim spoznajama i povezanim s relevantnom domaćom i stranom literaturom.

Uvesti smislen, učinkovit i diferenciran model kontinuiranog stručnog osposobljavanja i usavršavanja učitelja i nastavnika za građanski odgoj i obrazovanje u skladu sa strukturnim zahtjevima programa i na temelju rezultata praćenja i vrednovanja provedbe programa sa svrhom zadovoljavanja stvarnih potreba prakse.

U suradnji s najvažnijim dionicima odgoja i obrazovanja, izraditi kriterije ili standarde za uključivanje što šireg kruga stručnjaka iz javnog i nevladinog sektora u sustav stručnog osposobljavanja i usavršavanja učitelja i nastavnika za provedbu programa građanskog odgoja i obrazovanja kako bi se postojeći potencijali za pripremu što više iskoristili.

Voditi detaljnu i transparentnu statistiku o nastavnicima koji polaze seminare i radionice za stručno osposobljavanje i usavršavanje, kao i druge slične programe Agencije, uključujući njihovo mišljenje o kvaliteti i relevantnosti seminara u odnosu na njihove stvarne potrebe.

Dostupnošću relevantnog materijala, kao i stručnim savjetima, školama i pojedinim nastavnicima osigurati da provedba programa građanskog odgoja i obrazovanja vodi demokratizaciji školske kulture, osobito osnaživanju učenika za preuzimanje aktivne i odgovorne uloge u poticanju pozitivnih promjena u školi i lokalnoj zajednici.

Podržati neovisno praćenje i vrednovanje provedbe programa, koristiti rezultate u izmjenama i dopunama programa te primjere dobre prakse škola i pojedinih nastavnika u ostvarivanju ishoda funkcionalne i strukturalne dimenzije građanskog odgoja i obrazovanja učiniti dostupnim svim zainteresiranim dionicima odgoja i obrazovanja.

Osigurati dostupnost svih službenih dokumenata, stručnih tekstova i istraživačkih izvještaja u području građanskog odgoja i obrazovanja putem mrežne stranice Agencije, uključujući uvjete da svi dionici odgoja i obrazovanja te zainteresirana javnost mogu postavljati pitanja i na njih dobiti stručne odgovore.

NCVVO-u

U suradnji s relevantnim dionicima odgoja i obrazovanja uspostaviti sustav kontinuirana praćenja i vrednovanja provedbe programa građanskog odgoja i obrazovanja, a rezultate učiniti dostupnim svim zainteresiranim putem svoje mrežne stranice sa svrhom unaprjeđenja programa i njegove provedbe.

Školama

Među svim dionicima škole promicati percepciju građanskog odgoja i obrazovanja kao bitnog instrumenta za razvoj učenika kao građanina i škole kao demokratske zajednice učenja.

Svim ključnim dionicima škole (nastavnici, učitelji, učenici, stručni suradnici, ravnatelji, roditelji) osigurati uvjete za aktivno sudjelovanje u procesu donošenja odluka i, povezano s time, promicati važnost aktivnog i odgovornog rada vijeća učenika delegiranjem dijela odgovornosti na učenike.

Nastavnicima koji vode nastavu građanskog odgoja i obrazovanja osigurati kontinuirano stručno osposobljavanje i usavršavanje te planiranje izvedbenog programa i njegovu provedbu u suradnji s dionicima škole i predstavnicima lokalne zajednice.

Osigurati da volonterski rad učenika u zajednici postane važan sastavni dio kvalitetne provedbe programa građanskog odgoja i obrazovanja.

Među roditeljima promicati važnost građanskog odgoja i obrazovanja za cjelovit razvoj učenika te demokratski razvoj škole i hrvatskog društva.

Civilnom društvu

Koristeći mogućnosti projektnog partnerstva, aktivno promicati povezivanje centralne i lokalne državne uprave i samouprave, škola, organizacija civilnog društva i nastavničko-istraživačkih ustanova na uvođenju u odgojno-obrazovni sustav i unaprjeđenju programa građanskog odgoja i obrazovanja.

U razvoju edukativnih, ali i zagovaračkih programa, više pozornosti obratiti na perspektivu drugih dionika u sustavu odgoja i obrazovanja, naročito osoblja škola i neovisnih stručnjaka. Naročito ih je korisno uključivati u ranu fazu razvoja programa kako bi se osnažila njihova interna logika i učinkovitost.

Prilog 1

Praćenje provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u okviru hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava

Predmet: Poziv za sudjelovanje u intervju i informirani pristanak

Poštovani,

u tijeku je provedba istraživačkog projekta *Praćenje provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u okviru hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava*. Radi se o projektu kojem je cilj utvrditi koji preduvjeti trebaju biti ostvareni da bi se građanski odgoj i obrazovanje kvalitetno integrirao u hrvatski odgojno-obrazovni sustav, u kojem je stupnju trenutna provedba građanskog odgoja i obrazovanja, te kakva je perspektiva ključnih dionika o dosadašnjoj provedbi. Nositelj ovog projekta je Mreža mladih Hrvatske, a projekt je financiran od strane Fondacije za otvoreno društvo (OSF).

S obzirom na zaduženja i poslove Vašeg radnog mjesta, identificirani ste kao jedan od ključnih dionika u procesu implementacije i provedbe građanskog odgoja i obrazovanja. Ovim dopisom Vas stoga molimo za pristanak za sudjelovanje u intervju te da tako doprinesete svojim znanjem i iskustvom u provedbi projekta. Razgovor bi se dotaknuo zaduženja i aktivnosti Vašeg odsjeka, suradnje s ostalim ključnim dionicima u području obrazovanja te Vašeg viđenja provedbe građanskog odgoja i obrazovanja. U nastavku dokumenta nalazi se izjava o pristanku sudjelovanja u istraživanju u okviru spomenutog projekta koju će potpisati svaki sudionik i voditelj intervju.

Predviđeno trajanje intervjuja je oko sat vremena. Sudjelovanje je dobrovoljno i u svakom trenutku je ispitanik slobodan ne odgovoriti na postavljeno pitanje ili prekinuti intervju. Podaci prikupljeni intervjuom biti će povjerljivi, odnosno osobni podaci ispitanika (ime i prezime) biti će poznati samo istraživačkom timu. Na intervjuu će biti prisutan voditelj intervjuja i ispitanik. Intervju će biti sniman diktafonom, a voditelj intervjuja će voditi personalne bilješke. Sve informacije dokumentirane tijekom intervjuja biti će korištene isključivo u istraživačke svrhe. Prije objave rezultata istraživanja ispitanik će imati pravo pregledati, komentirati i odobriti onaj dio teksta u kojem su navedeni njegovi osvrti.

Za sve informacije o projektu, slobodno mi se javite putem adrese elektroničke pošte: monika@mmh.hr; i/ili na broj mobitela: 099/251-8670.

Hvala Vam unaprijed na suradnji,

Monika Pažur, voditeljica projekta

Izjava ispitanika:

Pristajem na sudjelovanje u istraživanju *Praćenje provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u okviru hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava* pod pretpostavkom da bude provođeno na način prethodno opisan u tekstu. Imao/la sam priliku postaviti pitanja vezana uz navedene informacije i jasno mi je da moji osobni podaci neće biti navedeni u rezultatima istraživanja.

Ime i prezime sudinika/ice: _____ Voditelj/ica intervjuja: _____

Potpis _____ Potpis _____

U Zagrebu, _____

Prilog 2

Lista korištenih kodova

- rad MZOS-a
- izrada proračuna
- rad AZOO-a
- rad nevladinih organizacija (u obrazovanju)
- suradnja između javnih tijela
- suradnja javnih tijela sa „vanjskim“ dionicima
- suradnja na EU razini
- povezanost dionika s GOO-om
- uloga tijela u „sustavu“
- specifičnosti javnog tijela
- pravila/poštivanje
- dobre prakse
- kontinuitet u praksama rada
- stručnost/kapaciteti javnih tijela
- korištenje istraživačkih rezultata
- politička neovisnost javnih tijela
- ministarstvo vs. agencije
- osobno/institucionalno
- personalizacija suradnje
- utjecaj javnosti
- uključivanje javnosti (pozicija javnih tijela)
- važnost GOO-a
- trenutna provedba GOO-a
- kurikularna reforma
- uloga Nacionalnog vijeća za odgoj i obrazovanje
- Strategija obrazovanja
- priprema reformi u obrazovanju (strateški pristup)
- politička važnost obrazovanja
- razumijevanje GOO-a
- kurikulum GOO-a (stari/novi)
- program iz 1999.
- Nacionalni okvirni kurikulum (NOK)
- kapaciteti za provedbu politika
- „spašavanje“ koncepta GOO-a
- prepreke uvođenju GOO-a
- kako bi trebao izgledati GOO
- učenje iz neuspjeha
- minimum konsenzusa
- dužnosnici vs. Službenici
- smisao agencija
- preduvjeti kvalitetne provedbe GOO-a
- EU sredstva
- standardi zanimanja i kvalifikacija (HKO)
- edukacija nastavnika, kriteriji
- udruge u izvedbi GOO-a, kriteriji
- škole, funkcioniranje
- propisi i njihova provedba
- ustavni okvir
- uloga i rad sveučilišta
- stanje društva
- kapaciteti za izradu kurikuluma i obrazovanih sadržaja

O autorima

Nikola Buković je diplomirani politolog koji od 2009. radi u Mreži mladih Hrvatske, gdje u podjednako mjeri pokriva istraživačko-analitičke, kao i poslove projektnog i organizacijskog upravljanja. Žarište njegovog dosadašnjeg istraživačkog interesa su obrazovanje i stručno osposobljavanje, zapošljavanje mladih, sudjelovanje mladih u procesima donošenja odluka i socijalna uključenost. Od prosinca 2015. pohađa doktorski studij „Politologija“ na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, smjer „Javne politike i razvoj“.

Monika Pažur je magistra pedagogije. Zaposlena je u Mreži mladih Hrvatske od 2011. godine gdje vodi projekte u području prava mladih, usmjerene na razvoj obrazovne politike prilagođene potrebama i interesima mladih te na promicanje kvalitetne provedbe odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u odgojno-obrazovni sustav. Kao vanjska stručna suradnica radi kao pedagoginja u Dječjem vrtiću – Vrtiću Panda u Varaždinu, te kao asistentica na kolegiju Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Poseban fokus ima za područja demokratizacije škola, školske kulture, vođenje škola te prava djece i mladih. Od 2015. godine pohađa doktorski studije Pedagogije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci.

Mirela Travar je profesorica hrvatskog jezika i književnosti te slavistike. Posljednjih 10 godina se bavi pitanjima obrazovanja prvenstveno kao konzultantica, trenerica i edukatorica u području ljudskih prava i javnih politika. Surađivala je s niz institucija i organizacija u području obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo, između ostalog, i s Vijećem Europe. Problematikom uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u formalni odgojno-obrazovni sustav se bavi od 2008. godine.

Vedrana Spajić-Vrkaš je profesorica Odsjeka za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Redovito predaje i na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru, a u različitim je razdobljima vodila kolegije na UN University for Peace u Kostariki i Central European University, bila gost predavač na University of California at Berkeley i University of Louisiana te sudjelovala u nekoliko zajedničkih europskih programa. Od sredine 1990-ih surađivala je s nizom europskih i međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija, uključujući UNESCO i Vijeće Europe, na promicanju odgoja i obrazovanja za ljudska prava, građanstvo, međunarodno razumijevanje i mir u četrdesetak zemalja Europe i svijeta. U tim je područjima vodila dvadesetak međunarodnih i domaćih istraživačkih projekata te objavila stotinjak znanstvenih tekstova i tridesetak knjiga. Najnovije publikacije istraživački su izvještaji o provedbi i ishodima građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Recenzije

„Studija *Re-konstrukcija građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj: koncept, institucije i prakse* rezultat je vrlo korektno provedenog istraživačkog zadatka u kojemu su na inovativan način kombinirane različite metode prikupljanja i obrade podataka. Autori su na primjeren način odgovorili na postavljene istraživačke ciljeve što je rezultiralo zanimljivim uvidom u postojeće stanje GOO-a u Hrvatskoj. Međutim, studija svakako ima i šire značenje od ostvarivanja tog neposrednog istraživačkog cilja, pri čemu ovdje ističem jedan posebno važan aspekt. S obzirom na najavu velikih promjena u obrazovnom sustavu RH (nova strategija razvoja obrazovanja, proces cjelovite kurikularne reforme itd.) ova studija predstavlja putokaz za buduće djelovanje na području kontinuiranog i sustavnog praćenja i vrednovanja učinaka implementacije novih obrazovnih programa, odnosno novih kurikulumata. Iako se u društveno-humanističkim znanostima koje se bave područjem obrazovanja već duže vrijeme kao svojevrsno opće mjesto tretira polazište da izgradnja učinkovitog sustava osiguranja kvalitete odgoja i obrazovanja ovisi o sustavno razvijenoj i primijenjenoj metodologiji praćenja i vrednovanja, takva sustavna istraživanja gotovo su u potpunosti izostala u Hrvatskoj. Bez takvih istraživanja i iz njih dobivenih empirijskih podataka o dobrim i lošim stranama provedbe pojedinih programa, teško je očekivati bitne pozitivne pomake u unapređenju obrazovnog sustava u Hrvatskoj. Stoga upravo ova studija može poslužiti kao paradigmatički primjer potrebnog djelovanja u području praćenja i vrednovanja.”

Izv. prof.dr.sc. Berto Šalaj, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

„Vrijednost ove znanstvene studije, čiji je cilj bio ispitati mišljenja i stavove ne samo učenika i nastavnika, već i predstavnika javnog i civilnog sektora, o kontekstu i rezultatima provedbe građanskog odgoja i obrazovanja, kako bi se utvrdilo koji čimbenici olakšavaju, a koji otežavaju uvođenje građanskog odgoja u škole i njegovu kvalitetnu provedbu, u njezinoj je detaljnoj i preglednoj analizi najvažnijih pravno-normativnih i strategijskih razvojnih dokumenata za uvođenje GOO-a u hrvatske škole, a posebno u istraživačkom dijelu koji na temelju kombinacije kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih postupaka i dobivenih rezultata ukazuje da, ovisno o načinu provedbe programa, kompetenciji nastavnika i stupnju demokratizacije školske kulture, ovisi hoće li provedba GOO-a rezultirati discipliniranjem ili emancipacijom učenika, odnosno hoće li i u kojoj mjeri škole pripremiti poslušne ili osnažene hrvatske građane. Važan doprinos ove studije je i u preporukama za unapređenje politike i provedbe GOO-a, koje se temelje na rezultatima dobivenih empirijskih podataka, namijenjene svim ključnim dionicima odgoja i obrazovanja, a najvažnije među njima, jesu iskazivanje veće političke volje za izradom i uvođenjem kvalitetnog programa GOO-a na svim razinama odgojno-obrazovnog sustava, osiguravanje svih potrebnih materijalnih i ljudskih (kadrovskih) resursa, veća transparentnost i dostupnost svih dokumenata, tekstova, istraživačkih izvještaja u području GOO-a, ali i razmjena informacija te podržavanje i osiguravanje formalno-pravne pretpostavke za neovisno kontinuirano praćenje i vrednovanje provedbe programa GOO-a, s ciljem demokratizacije školske kulture, a posebno osnaživanja učenika za preuzimanje aktivne i odgovorne uloge u poticanju pozitivnih promjena u školi i lokalnoj zajednici.“

Izv. prof. dr.sc. Elvi Piršl, Odjel za studij na talijanskom jeziku Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli

OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS

